

ÜZENET

rodalom

társadalom-
tudomány
kritika

művészet

1979.
december

IX. évfolyam,
12. szám

ÜZENET

KIADÓI TANACS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás (elnök)
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovicz Kálmán
Pozsár László
Sátai Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐ TANACS:

Balogh István
Barácius Zoltán
Dér Zoltán (Örökség, Olvasónapló)
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal (Alkotóműhely)
Fekete Elvira
(szépirodalom, Kézfogások)
Kenyeres Kovács Márta
Pató Imre
Sátai Pál
Szekeres László (Égtáj)
Urbán János
(fő- és felelős szerkesztő)
Virág Gábor
Szerkesztőségi titkár:
Tumbász Erzsébet
A fedőlapot
Siskovszki András tervezte

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatási Erdekközössége

Kiadó: Szabadkai Városi Könyvtár

Igazgató: Nikola Knežević

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 4

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: minden munkanapon 9-től 13 óráig

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Gradska biblioteka — Üzenet, Subotica

66600-603-698

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának

413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján

mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

TARTALOM

- 707 NIKOLA KMEZIC: Az öngazgatás és a szocialista demokrácia útján a dolgozó emberért — Kisimre Ferenc fordítása
- 715 KOPECZKY CSABA: Sötét rajzás: Rajzás; Láztestű szelindekek; Esdek-lés; Recipe ferrum! (versek)
- 717 HORNYIK GYÖRGY: Prelúdium (elbeszélés)
- 720 LUKACS GYULA: Egy ingovány halálára (elbeszélés)
- 724 LACZKÓ ANTAL: Teremtés (vers)

KÉFOGÁSOK

- 726 ĐORĐE SUDARSKI RED: Reggel; Szekrény; Útkeresztveződés; Csönd — Sinkovits Péter fordításai (versek)

ÖRÖKSÉG

- 727 BORI IMRE: Móricz Zsigmond centenáriumán
- 730 KUNKIN ZSUZSANNA: Móra Ferenc és Milkó Izidor (két ismeretlen Móra-levél)
- 732 SOMOGYI PAL: Kiderült az ég (naplójegyzetek 3.)
- 742 Bori Imre köszöntése

ÉGTAJ

- 743 HERCEG JÁNOS: Kitekintő (naplójegyzetek 5.)

ALKOTÓMŰHELY

- 749 KATONA IMRE: Népköltészet és irodalom (tanulmány)
- 753 DÉR ZOLTÁN: Egy mű birtokbavétele (beszélgetés *Az érett Kosztolányiról*)

OLVASÓNAPLÓ

- 758 KOLOZSI TIBOR: Három korszak
(Josip Broz Tito összegyűjtött művei 1.)
- 760 LEVAY ENDRE: A munkásmozgalom indulása Szabadkán
(Kalman Petkovič: Burna setva)
- 762 CSORDÁS MIHÁLY: A fegyelem skáláján
(Utasi Mária: Égő ezüstben)
- 764 KIRÁLY JÁNOS: Nyitott szemmel az öngyilkosokról
(Hódi Sándor: A „meghívott” halál)
- 765 KASZAS JÓZSEF: A gyermekélet sokszínű rajza
(Urbán János: Sziromfészek)
- 767 KENYERES KOVÁCS MÁRTA: A fémmunkás vallomása
(Laczkó Antal: Vasasok — Metalci)
- 768 VAJDA ZSUZSA: Néprajzi örökségünk összegezése
(Magyar Néprajzi Lexikon I, II.)
- 769 SZAKOLCZAY LAJOS: Esszébe oltott önéletrajz
(Ruffy Péter: Világaim)
- 771 UTASI MÁRIA: Közúzmárás fohász
(Tamás Menyhért: Küszöbök)
- 772 PATÓ IMRE: A 45 éves Híd köszöntése

*A versillusztráció SISKOVSZKI ANDRAS, Bori Imre portréja pedig
PETRIK PÁL munkája*

AZ ÖNIGAZGATÁS ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA ÚJTÁN A DOLGOZÓ EMBERÉRT

Az a megtiszteltetés ért, hogy ezen a forradalmi helyen beszélhetek egy felemelő témáról: a JKP, illetve a JKSZ, a JKISZ, a forradalmi szakszervezetek és a haladó népmozgalom megalakulásának 60. évfordulójáról. Erről beszélni azt jelenti: megemlékezni újkori történelmünkről, hazánk drámai történelmi időszakáról, az első világháborút követő forradalmi tevékenységről, a két háború közötti történésekről és társadalmi harcokról, a forradalomról, a háború utáni szocialista országépítésről — egészen napjainkig.

A JKP megalakulását 1919 áprilisában Tito elvtárs úgy jellemezte, mint „történelmi fordulópontot hazánk néptömegeinek a nemzeti elnyomatás és a szociális kizsákmányolás ellen, s a dolgozók jobb és boldogabb életéért folytatott évszázados harcában”.

A JKP, illetve a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt a mai Jugoszlávia területén a szocialista, vagyis a szociáldemokrata és más munkásszervezetek egyesülésével jött létre, amelyek ezáltal forradalmi magatartásformát öltöttek. Döntő szerepe volt ebben az októberi forradalomnak, valamint a forradalmi munkás- és paraszttömegeknek, amelyek fellázdattak környezetünk társadalmi viszonyai ellen. Ennek a legkézzelfoghatóbb példája az egységes forradalmi jugoszláv munkáspárt megalakulása is. Már az 1919-es alakuló kongresszuson is kifejezésre jut forradalmi kommunista irányvétele, s ez különösen 1920-ban, a vukovári II. kongresszuson nyilvánul meg, amelyen a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt a Jugoszláv Kommunista Párt nevet veszi fel, ezen már többségben vannak az osztályharcot indítványozók s ezek hívei.

Az idő bizonyította az alapvető forradalmi elveket, amelyeket a kommunista párt kiépítésének első éveiben fogadtak el.

Egyike ezeknek, hogy a proletariátus forradalmi célkitűzéseit csak erélyes osztály- és társadalmi harc, a politikai hatalom megszerzése vagyis a régi társadalom és vívmányainak felszámolása révén valósíthatja meg, továbbá társadalmazza a termelőeszközöket, azzal a céllal, hogy felszámolhassa a kizsákmányoló osztályrendszert és a politikai igazságtalanságokat, s megszervezhesse az olyan társadalmat, amelyben általános jólét uralkodik, s testvériségben, teljes egyenlőségben élnek az emberek. A kongresszus akcióprogramjában egyebek között ezt olvashatjuk: „Csak a nép önálló, független. A hatalomnak a nép bizalmára, választására kell alapozódnia.” E társadalmi eszméért folytatott harc szervezője és élénjárója a munkásosztály élcsapata, vagyis a kommunista párt. A párt feladatának elvégzése céljából megfelelő elvek alapján épül fel, amelyeket már létrejötté óta alkalmaz. Ez mindenekelőtt arra irányul, hogy egy forradalmi pártban a belső élet és a demokratikus centralizmus elveinek alapján szerveződjék meg az általános tevékenység.

Ugyanezek a küldöttek — a párt alakuló közgyűlése után — megalakították a forradalmi szervezeteket Jugoszláviában, ami a kommunistáknak a munkásosztállyal való megbonthatatlan kapcsolatát jelképezi. Mint ismeretes, a kongresszus elfogadta a kommunista nők státútumát is, valamivel később pedig létrejött a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség, amely jelezte, hogy magáévá teszi a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt programját.

Az újonnan alakult kommunista párt az elnyomott és jogfosztott néptömegek egyetlen reménye, gyorsan tömeges és igen befolyásos politikai erővé fejlődött az országban. Erről tanúskodnak az 1919-ben és 1920-ban szervezett munkástüntetések és sztrájkok, valamint a kommunis-

ták választási győzelme néhány nagyvárosban (Belgrád, Užice, Niš, Szkopje, Kumanovo, Vukovár), ezenkívül a JKP 59 képviselője bekerült a parlamentbe, ahol a párt a harmadik helyet szerezte meg. Az Obzana (1920) és az államvédelmi törvény (1921) megtiltja a párt további tevékenységét, a kommunista aktivitás bünténynek minősül, a párttagokat sok évi börtönbüntetésre ítélik, s esetenként kegyetlenül meggyilkolják. A rendszer könyörtelenül leszámol a kommunistákkal és a haladó mozgalmak képviselőivel, hogy a párt egykori hatvanezres taglétszáma ezer alá süllyed.

Ilyen körülmények között a párt illegális tevékenységet kénytelen szervezni, arra törekszik, hogy szorosabb kapcsolatot építsen ki a munkásosztály és más elnyomott rétegekkel, s vezesse őket a rendszer elleni harcban.

A párt ebben az időszakban eszmeileg is beérik, ami főleg két fontos körülményben kristályosodik. Nevezetesen, amíg kezdetben nem eléggé világos a nemzeti kérdés, vagy csak az alkotmányos kérdésekre korlátozódik, s az agrárkérdés szinte nem is található a programban, a párt most meghatározza a nemzetek önrendelkezési jogait, s a parasztság helyzetét is, összekötve természetesen a munkásosztályal.

Ebben az időszakban a rendszer által mért súlyos csapásokon kívül a pártot az úgynevezett belső frakciós harcok, az összeütközések és nézeteltérések rázkódtatják meg, ami szinte megbéklyózza politikai tevékenységét és az összeomlás szélére sodorja. A frakciós harcokra való reagálásként jelentkezett a párton belül az a forradalmi irányvétel, amelynek hordozói mindenekelőtt a kommunista munkások voltak. A frakciókkal való leszámolás során különös jelentőségű volt a zágrábi kommunisták 1928 februárjának megtartott VIII. helyi értekezlete, amelynek során külön szerep jutott Josip Broz Titónak.

Ezen az értekezleten elfogadják azt a lényegbevágó elvet, amely szerint „a frakciókat és a szektasságot csak a tömegek közötti gyakorlati munkával lehet felszámolni, s a pártot össze kell kapcsolni az ipari munkások széles rétegével, s magasabb szintre emelni a párttagok eszméi tudását, felkészültségét”. Bírálták a pártvezetőséget, amely nem kereste a kommunisták tevékenységre való serkentésének módját, s különösen azt kifogásolták, hogy nem tájékoztatta munkájáról a tagságot. Szó esett a pártsajtóról is, amely „magas szintű politikával” foglalkozott, s rámutattak az ilyen gyakorlat ártalmosságára, kifejezésre juttatva, hogy a téma-választás és a stílus szempontjából érthetővé kell tenni a munkásosztály széles rétegei és a forradalmi mozgalmak más képviselői számára is.

Josip Broz Titónak az értekezleten való felszólalása és az elfogadott határozatok a dogmatizmus és az opportunizmus elleni harc kezdetét jelezték. Tito szavai az elkövetkező forradalmi mozgalom hadvezérének születését is fémjelezték, egy olyan emberét, akinek a pártszervezetek újjáélesztésében a legnagyobb érdem jutott, s aki azon munkálkodott, hogy káder- és szervezési szempontból is felerősítse ezeket, miközben a nép és a munkásosztály széles tömegeire támaszkodott.

A zágrábi kommunisták kezdeményezésének visszhangja lett az egész pártban, amely ezután a gyorsabb fejlődés útjára tért. A megerősödött párt lehetővé tette az erőteljesebb forradalmi mozgalom kiteljesedést is az országban. Súlyos csapást mért azonban a pártra Sándor király 1929 januárjában bevezetett diktatúrája, amely éppen a JKP és a nemzeti felszabadító mozgalmak ellen irányult, mivel ezek nagymértékben veszélyeztették a burzsoá rendszert.

A diktatúra utáni éveket kemény harcok és sok áldozat jellemezték, de bebizonyosodott, hogy a párt a népnek a létszükségleteinek biztosításáért folytatott harca során az egyedüli támasza. Továbbra is az egyetlen remény marad a munkásosztály, a népek és nemzetiségek szociális és nemzeti felszabadítására irányuló sikeres harcában. Egyre nagyobb befolyásra tesz szert a dolgozók, a fiatalok és a széles néptömegek körében. A kommunisták belépnek a szakszervezetekbe és ezeket forradalmi szervezetekké alakítják át. Tudatában a fasizmus és a háború veszélyének, a JKP vi-

lágos antifasiszta álláspontra helyezkedik, miközben hangsúlyozza: Jugoszlávia leigázott népei felszabadításukat nem várhatják a faszizmustól, ellenkezőleg, a nemzeti rendezésre irányuló egységes harc képezi a fasiszta és reakciós rezsim elleni harcot is, továbbá a politikai élet demokratizálását is. A Néppfront megalakulásával és szerteágazó tevékenységével a párt tulajdonképpen kilép az illegálisból és névtelenségből.

Fejlődésében nagy változás állt be a JKP vezetőségének tanácskozása és a Kominternnel való 1936. évi moszkvai megbeszélés után, amikor elhatározták, hogy a pártvezetőség visszatér az országba. E lépés jelentőségét Tito elvtárs a következőképpen méltatta: „Tekintet nélkül a politikai üldöztetés időszakában végzett illegális munka veszélyességére, a politikai vezetőség jelenlétét az országban jelentős elvi és politikai kérdésnek tekinttük.”

Josip Broz Titónak 1936-ban való hazatérése és a párt élére való megválasztása történelmi fordulópontot jelentett a JKP forradalmi tevékenységében. Ettől kezdve, amikor Titóról beszélünk, akkor a pártról, forradalmunkról is megemlékezünk, s fordítva, ha a pártról és a forradalomról teszünk említést, akkor Titóról is beszélünk. Josip Broz Tito pártunk vezető alkotó egyénisége, marxista értelmezésben világítja meg a társadalmi folyamatokat, a népek életbevágó problémáinak megoldására való törekvésekkel, töretlen munkabíráásával elérte, hogy egybegyűljön, eggyéforrjon a pártvezetőség is, s az egész pártban olyan forradalmi kadereket nevelt, amelyek a későbbi sorsdöntő események során megállták a helyüket. A párt határozott állást foglalt az ország társadalmi életét képező problémák iránt. Komoly kérdések voltak ezek, amelyek érintették a munkásosztály és a parasztság helyzetét, az ifjúság problémáit, a politikai élet demokratizálásának igényét, a nemzeti kérdés rendezését, a faszizmus elleni harcot és az ország függetlenségének megvédését.

A JKP ötödik értekezlete, amelyet 1940 októberében tartottak, híven bizonyította, hogy a JKP van egyedül tudatában azoknak az eseményeknek, amelyek hamarosan bekövetkeznek. Jóval a fasiszta agresszió bekövetkezése előtt felkészült arra, hogy méltón betölthesse hazafias szerepét. A hazaáruló kormány szégyenteljes egyezménye, melyet 1941. március 25-én írt alá, elkeseredést váltott ki az antifasiszta és hazaszerető jugoszláv népek körében, s ez elsősorban a JKP érdeme. Ez tulajdonképpen az áruló kormány megdöntését eredményezte, mindössze két nappal az esemény után, amikor a nép körében proklamálódott az a történelmi és felszabadulást követő időszakban egy új platformban jutnak kifejezésre: a megszállkább a sír, mint a rabság!” Ez azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a kapitalista Jugoszlávia összeomlását, amely darabokra hullott a fasiszta megszállók kegyetlen támadása által. Amikor felszolgált a régi Jugoszlávia hadserege, a párt meggyorsította a megszállók és a csatlósai elleni harc megszervezését. A háború kitöréséig fennálló programelvei — a demokráciáért és a függetlenségért való harc — a megszállást követő időszakban egy új platformban jutnak kifejezésre: a megszállók elleni harc, az ország felszabadításáért és a társadalom forradalmi átalakulásáért folytatott küzdelem formájában. A Jugoszláv Kommunista Párt számára ez az időszak volt az, amely a jugoszláv társadalom uralkodó erőinek történelmi felcserélődését jelentette.

Idézzük csak azokat a szavakat, amelyekkel 1941. június 22-én a JKP KB felkelésre szólította Jugoszlávia népeit: „Ti, akik az idegen megszálló csizma alatt nyögtök, ti, akik szeretitek a szabadságot és a függetlenséget, s nem kívánjátok a fasiszta rabigát, tudjátok meg, hogy eljött a fasiszta megszállás alól való felszabadulásotok órája!”

Felhívás volt ez Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek a szociális és nemzeti felszabadulásáért folytatott harcra.

Jugoszláviában a forradalmi mozgalom általános fejlődéséből, vagyis a Kommunista Szövetség, a forradalmi szakszervezet, s az ifjúsági szervezet előrehaladásából jelentősen kivette részét az észak-bácskai mozgalom is, amelynek Szabadkán volt a székhelye, de környékén, így Novi Žednicken is jelentős volt a tevékenység.

Szabadka munkásosztályának gazdag forradalmi hagyományai vannak. Ez a társadalmi osztály gyorsan hitet tett a forradalmi eszmék és kommunista elvek mellett. Ebben jelentős szerepet játszottak a Szovjet-Oroszországból és a Kun Béla által vezetett magyarországi forradalomból hazatérők is. Közöttük kiemelkedő helyen kell említenünk a rettenhetetlen forradalmárt, Matko Vukovićot.

Ezek az elhatározások, elkötelezettségi jelleggel, kifejezésre jutottak például az 1919. évi tömeges vasutassztrájkok alkalmával, azonkívül a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt és a JKISZ megalakítása, a forradalmi mozgalom felélesztése révén is, de megnyilvánult például a munkásosztállyal való szolidaritásban, s az 1920. évi választási sikerekben (a JKP Szabadkán a 6632 szavazat közül 2296-ot kapott), s más alkalmakkor is.

Az illegális munka nehéz napjaiban is sikerült megőrizni a mozgalom folytonosságát, a független szakszervezetek tevékenységében az illegális párt és ifjúsági szervezetek létrehozásában, a forradalmi káderek összegyűjtésében és a pártsejteknél való elhelyezésükben, a pártajtó megőrzésében stb. E vidék forradalmi mozgalmára a JKP megalakulását követő tíz évben különösen jellemző a forradalmi tevékenység kontinuitása és a párt erősödése a munkáskörnyezetekben, különösen a fémipari, mezőgazdasági dolgozók, egyes szakmai szakszervezeti csoportosulások és az ifjúság körében. A húszas évek közepén több pártsejtben tíz-nél több párttag tevékenykedik, megalakították a helyi pártbizottságot és a JKISZ-szervezetet, 1927-ben Szabadkán létrehozták a JKP Körzeti Bizottságát. Figyelemre méltó a szabadkai kommunisták frakcióellenes magatartása is 1928-ban, amikor kifejezésre juttatják a létérdekiekért folytatandó harc szükségességét. A dolgozók szervezetségének jelentőségéről és harcuk kilátásairól beszélt 1928-ban Hegedűs József, a szabadkai fiatalság képviselője, amikor a zombori körzeti munkásifjúsági értekezleten a következőket mondta: „A kapitalista elnyomatás ellen csak egy ellenszer van: osztályharc, a közös, szervezett küzdelem az urak ellen.” Ezért felhívással fordul a fiatalokhoz: „Munkára fel, proletár testvérek! Dolgozzatok, világítsátok fel bajtársaitokat, alakítsátok meg mindenütt az ifjúsági szervezeteket! Ez a harc lesz az utolsó, ezután következik a dolgozók igazságos, kollektív társadalma, a mi győzelmünk!”

A fokozott tőkés elnyomatás ellen a munkásosztály Szabadkán széles körű publicisztikai tevékenységet is folytat, mégpedig a magyar nyelven megjelenő szakszervezeti lapok, mint például a Szervezett Munkás, a Falu és a Város, a Fáklya révén. Az *agrárreform sirjándl* című könyvnek pedig az volt a célja, hogy felkeltse az osztályöntudatot és a falusi szegénység harci kedvét.

A kommunisták kíméletlen üldöztetései a január hatodiki diktatúra bevezetése után, s azok az árulások, amelyek közvetlenül ezután vagy később történtek (mint például az 1929., 1930., 1934. és az 1936. évi letartóztatások), nem tudták letörni a vidék forradalmi mozgalmát. Ellenkezőleg, 1933-ban két pártsejt alakul a szabadkai jogi fakultáson, hamarosan pedig a forradalmi tevékenység gyűjtőpontjává válik a város és jó néhány a környékbeli falvak közül is. 1934 végén Szabadkán hetven párttag van, nagyszámú rokonszenvező és néhány JKISZ-csoport.

A szabadkai pártszervezet az erősödő fasiszta veszély éveiben úgy működik, mint az ország más pártszervezetei, és tevékenysége főleg az antifasiszta munkában, a fasiszmus és a háború elleni front erősítésében, a békéért és az egységes munkásosztályért folytatott harcban merül ki. E tevékenység újabb jellege a falusi fiatalság forradalmi tevékenységében jutott kifejezésre Szabadka környékén, abban az időben, amikor a fiatalok, a középiszkolások és az egyetemisták tömegesen kapcsolódtak be a forradalmi tevékenységbe, s ezek hatása lassan érződött a falusi fiatalságon is, a fiatal dolgozókon, akik a második világháborút megelőző időszakban főleg a környékbeli falvakból verbuválódnak. Az ilyen tevékenységet elősegítette a JKISZ is, amely a széles néptömegek (fiatalok) felé fordult, s ami Tito 1937-ben kifejtett véleménye szerint elsődleges feladatát is képezte.

1939-ben ismét megszilárdul a párt helyi bizottsága, megalakulnak a JKISZ-aktívák, a következő évben pedig felújítja munkáját a JKP Körzeti Bizottsága és a JKISZ észak-bácskai szervezete.

Érdeemes emlékeztetni Pap Pál kiemelkedő kommunista látónoki gondolataira, aki néhány hétig élt és tevékenykedett a soknemzetiségű Szabadkán, s itt harcolt a párt által meghatározott irányvonalak megvalósításáért. 1938 novemberében a haladó nézeteket valló Híd című folyóiratban szólt mindarról, ami népének kincsét képezi, magyar ember létére a következőket írta:

„A Duna szomorú népein csak testvéri összefogás segít, a népek erős kezének összefogása. Ez volt és ez marad bármily körülmények között a mi hitünk. Nem lesznek addig boldog, erős, kacagó népek a Dunaparton, míg ez az összefogás meg nem történik.”

„A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdagsági, kulturális és társadalmi emelése, de mindenkor és mindenütt a szláv és egyéb itteni nemzetiségekkel egyetértve.”

Ezek a szavak és üzenetek ma sem vesztettek időszerűségükből, s ma is érvényesek minden népünk és nemzetiségünk számára. Mert csak az egyetértésben és a testvériségben vagyunk erősek és az jelenti a jövőnket is.

A szabadkai forradalmi mozgalom jellegzetessége abban rejlett, hogy mind erősebbek lettek a kommunista mozgalmak egyes falvakban, különösen Novi Zedniken, ahol már 1936-ban megalakult az első pártsejt, 1939-ben és 1940-ben pedig már 11 tagja, illetve tagjelöltje volt a pártnak, s több mint 90 tagja a JKISZ-nek. A párt és a JKISZ erejéről tanúskodik a tartományi párt- és JKISZ-vezetőség határozata is, amely szerint a Novi Zednik-i JKISZ helyi bizottságát körzeti bizottsággá nyilvánították, s ebben kaptak helyet a szabadkai és a topolyai JKISZ helyi bizottságainak titkárai is.

Az osztályellenség és az embertelen rendszer ellen való különféle tevékenységi formákon kívül terjesztik a szocializmus eszméit. Itt Zedniken széles körű kulturális-oktató tevékenység alakult ki: társasestek-politikai tartalommal, mozilátogatások haladó jellegű tartalommal, különféle rendezvényeket szerveztek a Csehszlovák Köztársaság megsegítésére, szabadságának megvédésére, s a háború, valamint a fasizmus ellen. Az ilyen és hasonló tevékenység lényege abban volt, hogy fokozza a nép és az ifjúság öntudatát, a munkásosztály jogaiért, a mezőgazdasági proletariátus, a parasztság és együttesen a dolgozó nép jobb életéért folytatott harcban. A kommunisták bebizonyították, hogy alkalmasak mindenkor a forradalmi tevékenység megfelelő formáinak megválasztására. A fiatal kommunisták és JKISZ-tagok a Sokol sportklubban csoportosultak, amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy az uralkodó burzsoá rétegek érdekeit védje. A Sokolban és a telepesek falvaiban azonban eluralkodott a haladó eszméket hirdető fiatalok szelleme. Úgyszintén más sportszervezetekben, a labdarúgásban, ezenkívül az olvasóköriben, a különféle rendezvények szervezésében, amelyeket nemcsak a telepések falvaiban adtak, hanem Topolyán, Csantavéren, Bajmokon és másutt is, túlsúlyban volt a haladó eszmék és erők befolyása, amelyek teljes odaadással, önzetlenül és tudatosan harcoltak egy új, igazságosabb társadalmi rendért.

S míg a fiatalság a hozzá közelálló szervezeteken belül tevékenykedett a haladó eszmék terjesztésén és hatásának fokozásán, addig az idősebbek között jelentős szerepet játszott a vajdasági telepések Preporod nevű művelődési egyesülete.

A párt megítélése szerint igen fontos volt megnyerni az egykori harcosokat és önkénteseket, s ily módon megakadályozni, hogy a rendszer kihasználja a telepéseket a nagyszerb célkitűzések megvalósításában, éppen ebben a többnemzetiségű környezetben. Ez az irányvétel és tevékenység hozzájárult e vidék népének és munkásosztályának egységéhez, tekintet nélkül nemzetiségi hovatartozására.

Ez kifejezésre jutott például Bosa Miličević temetése alkalmával is, aki az 1939. december 14-i belgrádi tüntetésen elszenvedett súlyos sérüléseibe halt bele. Ezt a tüntetést a párt szervezte a következő jelszóval: „A békéért, a kenyérért és a szabadságért”, s Jugoszláviának mások érdekében a háborúban való részvétele ellen irányult.

Ez a temetés, amelyre a rendőrség fenyegetései és terrorja ellenére fiatalok és idősök egyaránt eljöttek, s nemcsak Žednikről, hanem a környező helységekből is, mint például Szabadkáról, Topolyáról, Újvidékről, Belgrádból, a reakciós rendszer elleni tüntetésé alakult át.

Ősznépi jelentősége volt az 1941. március 27-i tüntetéseknek is, amelyek egy egységes óhajba folytak össze az egész országban: felmondani a fasisztákkal való szerződést és a továbbiakban a Szovjetunióra támaszkodni. Žednik fiatalosága megéri a közvetlen veszélyt és tömegesen jelentkezik a katonaságnál önkéntesnek, a pártszervezet és a JKISZ megkezdte az elkövetkező idoszakra való felkészülést. Ezek a napok mind Žednik, mind Szabadka, vagy az ország bármelyik része számára nem voltak könnyűek. A magyar fasiszta megszállók kegyetlenül bánnak a kommunistákkal, tekintet nélkül, hogy azok magyar, szerb vagy horvát nemzetiségűek. Ez a kegyetlenség különösen a telepesekkel szemben nyilvánul meg, letartóztatják őket, meggyilkolják képviselőiket, egyeseket pedig koncentrációs táborokba internálnak.

A népfelzabardító háború során, amely népeink és nemzetiségeink legnagyobb harca volt, íródott történelmünk legfényesebb korszaka. A népek és nemzetiségek harcba szálltak a megszállókkal és a hazaárulókkal, tudatában annak, hogy nincs többé visszatérés a korábbi rendszerre. Jugoszlávia partizánjai, a kommunista párt által vezetve, példaként álltak a leigázott Európa előtt, hogy miként kell ellenállni a többszörös túlerőknek.

S míg a hazai burzsoá osztály arra törekedett, hogy megőrizze hatalmát, az országot a polgárháború szélére sodorta, a JKP következetes politikát, stratégiát folytatott a népfelzabardító háború során a társadalom forradalmi átalakulásáért, s eközben a széles néprétegekre támaszkodott, amelyek a különlegesen nehéz feltételek között már 1941-ben óriási eredményeket értek el. A végső győzelemig még sokáig kellett harcolni, s rengeteg áldozatot hozni. A JKP — Titóval az élen — azonban bebizonyította, hogy felnőtt e feladat végzésére és történelmi érdemei vannak a népfelzabardító háború és forradalmunk győztes kimenetelében.

A háborút követő idoszakban pártunkat és a népet az újjaépítés, az elmaradottságból való kilábolás szükségessége vezérli, ezzel párhuzamosan pedig a függetlenségünk megvédése is. Ez tulajdonképpen forradalmunk folytonosságának megtartását jelentette, amely a szocialista és független Jugoszláviáért folytatott harcban nyilvánult meg. Röviden: ezeken az elveken alapszik belső fejlődésünk és a világgal való kapcsolatlunk alakulása is. Ebből adódott 1948-ban az a határozott „nem” is, amely a sztálini hegemonizmus ellen szólt és azoknak adott választ, akik úgy vélték, hogy egyik hatalmat vagy dominációt fel lehet egy másikkal cserélni. Ezekből az elvekből fejlődik ki azután önigazgatású szocialista fejlődésünk koncepciója, el nem kötelezett politikánk, nemzetközi tekintélyünk, egyszóval a jövőnk is.

A pártunk az a merészsége, hogy a fejlődésünket érintő kérdésekre nyílt válaszokat kér és a legjobb utat választja, s az a készsége, hogy a szavakat tettekkelé változtassa, ami egyébként Tito elvtárs állandó kívánalma is, beleépült a társadalmi-gazdasági rendszer elméleti alapjaiba. A társadalmi fejlődés önigazgatási elmélete lényegében a párt már igazolt elveinek továbbvitelét jelenti, vagyis a kommunista szövetség által proklamált saját erőre való támaszkodás elvének alkalmazását, ami kifejezésre juttatja a társadalmi-politikai, gazdasági és a művelődési élet minden területén a közvetlen döntéshozatalban való részvétel szükségességét az egész lakosság részéről. Ebből a koncepcióból eredően adódik a munkásosztály és a nép állandó bizalma a párt, vagyis a Kommunista Szövetség avantgarde szerepe iránt, amely a közvetlen vezetés helyett a társadalmi fejlődés meghatározását vette kézbe. Pártunk érdeme, hogy a

gyakorlatban is érvényesül a jelszó: „A gyárat a dolgozóknak.” Ez úttörő munka volt, első ilyen a világon, amelyben a munkásosztály és a dolgozók egyedül irányítják saját munkájukat és döntenek annak eredményéről, létrehozhatják a közvetlen szabad termelők közösségeit, meg hozzza oly módon, ahogyan azt a marxizmus klasszikusai — Marx, Engels és Lenin — elképzelték.

Természetesen tudatában vagyunk, hogy ez csak egy hosszú, történelmi folyamat kezdete, a humánus társadalom létrehozásának, az elidegenülés felszámolásának folyamata, amelynek tulajdonképpen az a feladata, hogy az embert emberré tegye.

S mivel hosszan tartó folyamatról van szó, az öngazgatásért folytatott harc nehéz és összetett, kongresszusaink és különféle értekezleteink öngazgatású fejlődésünk további feldolgozását és gazdagítását képezik. Különös jelentőségű e téren a JKSZ VII. kongresszusán elfogadott program, amely állandó útmutatásul szolgál szocialista öngazgatási fejlődésünkben, valamint az 1963-ban meghozott alkotmány, amely az állam szerepének határozott leépítésére és decentralizálására adott alapot, különösen a többletmunka terén, s lehetőséget nyújtott azoknak a feltételeknek a megteremtéséhez, amelyben a dolgozók és a polgárok az öngazgatási elvek alapján döntenek a gazdálkodás és a fejlődés összes vonatkozásáról. Hasonló célt szolgáltak az 1971. évi alkotmánymódosítások, illetve az 1974. évi új alkotmány, s a társult munkáról szóló törvény. Ezek véglegesen meghatározták szocialista öngazgatású társadalmi-gazdasági és politikai viszonyaink rendszerét, amelyben döntő szerep jut a társult munkának, egyúttal pedig szabályozzák a szövetségi közösségben való új viszonyokat is. Ezáltal még szilárdabbak lettek Jugoszlávia népei és nemzetiségei testvériségének és egységének fejlődési alapjai, egyenrangúságuk teljességének feltételei, ami Tito elvtárs szavai szerint „egységünk feltételeinek alapja volt és maradt”.

A JKSZ X. és XI. kongresszusán meghatározták a kommunisták és a többi szocialista erő feladatait, az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény érvényesítésében, vagyis az öngazgatás további következetes megvalósításában.

A háború utáni 35 éves fejlődési időszakban a sok nehézség ellenére munkásosztályunk, dolgozó népünk, élcsapatától vezérelve, figyelemre méltó eredményeket ért el. Jugoszláviát az egyik legelmaradottabb agrárállamból közepesen fejlett ipari országgá változtatták. Jugoszlávia az 1947—1978-as időszakban a világon is a legkiválóbbak között emlegetett előrehaladást ért el a gazdaságban, ami ékesen bizonyítja öngazgatási rendszerünk hatékonyságát, s azt a képességét, hogy eredményesen fejleszti termelőerőit. Ez pedig az emberek közötti humánus viszonyok megteremtése mellett szintén fontos körülmény.

Az ország általános gazdasági fejlődésén belül, külön-külön fejlődnek egyes részei, beleértve Vajdaság Szocialista Autonóm tartományt is.

Tartományunkban az egy főre eső nemzeti jövedelem ma eléri a 2500 dollárt, a szabadkai községben ez az átlag valamivel magasabb.

Nemzetközi téren pártunk politikája az egyetlen lehetséges megoldást választotta: az el nem kötelezettség politikáját. Hazánk már évtizedek óta a békéért, a nemzetközi együttműködésért és megértésért, a demokratikus viszonyokért folytatott harc élvonalában van. Ezenkívül országunk igen tevékeny és következetes a más népek forradalmi és felszabadító harcának támogatásában. A Kommunista Szövetség hosszú éveken át küzd azért, hogy érvenyt szerezzen a szocializmus világfolyamatában való különböző fejlődési irányvonalak elismerésének, harcol a nemzetközi munkásmozgalomban való egyenrangú viszonyok megteremtéséért, a béke és koegzisztencia megértéséért, amely nemcsak a világbéke megőrzésének fontos tényezője, hanem a szocializmus fejlődésének egyik feltétele is. Mi egyaránt becsüljük saját szabadságunkat, de másokét is.

Az ilyen irányú politika nagy tekintélyt szerzett hazánknak, és rengeteg baráttra tettünk szert az országok és népek között. Az el nem kötelezettség politikája ugyanis lehetővé teszi a szabadság, a béke, a függetlenség és az egyenrangú együttműködés feltételeit. Eppen ezért a világ

támogatja ezt a politikát. Mindannyiunkat büszkeséggel tölt el, hogy az ide év külön elismerést hozott e politika egyik megalapítójának, Tito elvtársnak. Elnökünknek az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek hatodik érdekeztetésén adták át ezt a magas kitüntetést.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség állandó jelleggel biztosította eszmei szerepét a társadalmi fejlődés irányításában, s eközben mindig saját erőire támaszkodott, a népek és nemzetiségek egységére, éspedig a szocializmusért és az öngazgatásért folytatott harcban. A gyakorlat pedig bizonyította, hogy ez az egység a harcban, az akcióban kovácsoódik. Az akciók során váltunk önállóvá, önkezdemenyezés révén jutottunk nehézségeink leküzdésére foganatosított intézkedések megoldásához. Eközben a jugoszláv kommunisták számára a marxizmus sohasem jelentett dogmát, hanem az akciókhoz való útmutatást, s a munkásosztály számára erős fegyvert a különféle nehézségek leküzdésében.

S most, amikor visszaemlékezünk pártunk, illetve a JKSZ hat évtizedére, azt meglepéssel és büszkeséggel telve tesszük. Tito elvtárs mondta az idén a JKSZ KB díszülésén: „Mozgalmunk és forradalmunk eddigi tevékenysége, eredménye és mai helyzete alapján elmondhatjuk, hogy méltó helyet foglal el a felszabadító harcok és szocialista forradalmak történelmében.”

Az eddig megtett hosszú úton voltak nehézségeink, megtorpanásaink is, olyan akadályok, amelyeket mások állítottak eléink, de esetenként mi is hibáztunk. De ez az út lényegében véve az igazi utunk volt és maradt. Így tudtuk alapvetően, gyökeresen megváltoztatni országunk fejlődését, s ami még fontosabb: dolgozóink életét is, Az öngazgatás és a közvetlen szocialista demokrácia útján indultunk el, amely a társadalmi viszonyok középpontjába a dolgozó embert, a termelőt és polgárt helyezi.

Forradalmunknak olyannak kell maradnia, amilyen mindig is volt: tántoríthatatlan az alapvető irányvonalat illetően, humánus abban a törekvésben, hogy állandóan bővítse az emberi szabadságot, s nem nyugszik bele abba, ha valaki veszélyeztetni akarja a haza vívmányait, vagy el akar bennünket téríteni a megjelölt útról.

„Pártunk — s ezt büszkén mondhatjuk — eleget tett a munkásosztály, a dolgozók, országunk népeinek és nemzetiségeinek, a szocialista felszabadítási, haladó és demokratikus erők iránt vállalt kötelezettségének. Ez így lesz az elkövetkező időszakban is” — mondotta Tito elvtárs.

Tito elnök fejlődésünket meghatározó látnoki szavainak megvalósításában mindannyiunkra és az elkövetkező korosztályokra komoly kötelezettség hárul, s köteleznek bennünket azok a kioltott életek is, amelyeket éppen a mai boldog, gondtalan életünk érdekében áldoztak fel.

KISIMRE Ferenc fordítása

Elhangzott Novi Zedniken 1979. október 27-én a JKP, a JKISZ és a forradalmi szakszervezetek megalakulásának hatvanadik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen.

KOPECZKY CSABA

SÖTÉT RAJZAS

RAJZAS

hamut egyensúlyozok dohányrudacskán
ennyi maradt hajdani szilaj fáklyákból
melyekkel tűzköröket csavartam ágyékom köré
szakállamba nem bújnak már könnyes arcocskák
mézet lopok nyáladból
melledből tejet
méhedből ébenfát
útravalóul
zsilettek vinnyognak puha torkokon
gonosz is lehetnék
de csak lehántom hájlebernyegemet
és fötrepülök zord lompos lepkeként
a lehetségesből
sehová

LAZTESTŰ SZELINDEKEK

minden csók földereng bőrödön
mit más perzselt rá
érintésem durva áhítatával
sem oldhatom fel
idegen szenvedélyek jegyeit
belélegzem szelid illataidat
csak a nélkülem megélt
múltadnak van nyershús-szaga
és elindulnak az éjben
láztestű szelindekek
csaholó keserűség
sötét falkájában
nyöszörgők ilyenkor álmomban
megszégyenülten
hogy így sóvárgok
az első megnyílás kinnászáért
tisztaság zarándokának
bemocskolt leplében

magasra tartani
a birtoklás feszületének
egy hasítékára kapva
a tépett szent hártyalobogót
levedző zúzott seb
eszméletemben másnak hozott
véráldozatot
lobját nem lohasztja
megidézett józanság
majd csak hajnal felé
röpülnek fölének
fecskéi a meghittségnek
hogy pillánkból
lányékunk balzsamos szálaiból
és durva sörtéjű önzésünkből
sebzékeny fészket fonjanak
pelyhedező okosságnak
éhes szeretetnek

ESDEKLÉS

pórusaim
megannyi esdeklő száj
korlátozott
minden megnyilvánulás
hogyan ne ismételném hát magam
sebeimet nyalogatom

tehetetlenségemben
afelett mi volt
riadalmamban attól mi még vár
viseld duzzadó hasadban
adósságom a kiteljesedéssel szemben
így pányvázndlak magamhoz
aki befogad
az te
aki bújik
az én
s a mohóság

ahogy gerincedbe fúródik
hosszú fájdalmas szűrással
és kúszok a csigolyák alagútján
ingerek verdeső hágcsőjén
az agyba vert édes mély torkú
sikolyig
inak és izmok vesszőfutása
a fehérjeáramlásban
ne nézd testiünket ha látásod
nem hályogosítja a mámor
csak tudálekos feneköltségünk
bukását
láthatod abban miben még
megtisztulhatnánk
torz kényszerképzetté válhat
az állatok gyönyörű üzekedése
és dadogássá e dal

RECIPE FERRUM!

Aréna. Kín és vizeletszagú homokja
hátadhoz tapad.
Robajába fagyott vízesés fölötted
a kobalt pillanat.
Fogadd a vasat!
Csak újabb vad pendítés ez
a hangszeren, rajtad.

PRELÚDIUM

— Dicsértessék a Jézus Krisztus! — köszöntött a szeplős kisfiú, miután halkan becsukta maga mögött az ajtót.

— Mindörökké, ámen! — kelt fel a fiatal apáca az asztal mellől. Lassú léptekkel a kisfiú elé ment és megsimogatta a fejét.

— Órára jöttél, ugye?

A kisfiú zavartan szorongatta a hóna alatt a kottákat.

— Igen.

Az apáca karonfogta és odavezette a zongorához.

— Ül le — mondta, majd odahozta az asztal mellől az egyik széket és ő is leült. — Ma én helyettesítem Angéla nővért. Bertilla nővérnek hívnak. És téged?

A kisfiú föltette a kottát az álványra és lesütött szemmel válaszolt:

— Istvánka.

Az apáca elmosolyodott.

— Jól van, Istvánka.

A tavaszi napfény remegve szűrődött be a félig nyitott ablakon, a súlyos bársonyfűggönyök mögül. A kottaálványon a kotta még mindig csukva állt. Istvánka felemelte a fejét és kérdően nézett a fiatal apácára:

— Bertilla nővér, mivel kezdjük? A skálával?

— Az apáca hátradől a széken.

— Igen a skálával.

A kisfiú ujjai szaladgálni kezdtek a sárgásfehér billentyűkön. A C-dúr egyenletesen pergett, a molnál már egy kis baj volt: itt-ott becsúszott egy-egy hamis leütés. Az apáca megfogta a kisfiú kezét.

— Állj meg egy kicsit. Pihenj, nem kell sietni.

A kisfiú ölébe tette a kezét és fegyelmezetten ült. A tenyere izzadt. Elővette a zsebkendőjét, megtörölte a tenyerét, aztán visszatette a zsebendőt és várt.

Az apáca mosolyogva nézte.

— Úgy látom, félsz egy kicsit. Mitől félsz?

A gyerek nem válaszolt. Arra gondolt, hogy milyen jó lenne, ha Bertilla nővér tanítaná zongorázni. Az öreg Angéla nővér olyan szigorú: minden rossz leütést, hamis hangot büntet — rápöccint ujjára a ceruzával. Bertilla nővér az más. És milyen szép neve van. Bertilla. Tilla. Igen, így volna szebb, rövidebben: Tilla. És — és ő is milyen szép: mintha márványból faragták volna az arcát, olyan szép tiszta. Mint Szűz Mária. Meleg borzongás futott végig a gerincén.

— Akarsz egy pohár vizet? — kérdezte az apáca, és tovább mosolygott.

— Kérek szépen — mondta halkán.

Az apáca kiment a szobából. A kisfiú tekintete egy pillanatra megállt a szemközt lógó feszületen. Egyszerű, barna feszület volt. Krisztus feje fölött az INRI utolsó betűje megkopott. Hányszor látta már ezt a feszületet, és csak most vette észre, hogy az INRI utolsó betűje elmosódott.

A félig nyitott ablakon berepült egy lepke. Néhány pillanatig a zongora felett szálldosott, azután megállapodott az egyik billentyűn. A kisfiú mozdulatlanul ült, nehogy elriassza. A lepke szárnyai és potroha fursán reszketni kezdtek, egy pillanatra megmerevedett, majd a pillangó

felszökött a levegőbe. Néhány apró pont maradt utána a sárgásfehér billentyűn.

A fiatal apáca belépett, kezében egy pohár vízzel. A kisfiú illedelmesen, aprókat kortyolva ivott, majd a poharat visszaadta az apácának. Bertilla nővér visszaült a zongora mellé.

— Most már jobban vagy?

— Igen, csak...

— Mondd csak nyugodtan — biztatta a fiatal apáca.

— Az előbb beszállt ide egy lepke, és itt ezen a billentyűn... — mutatott rá.

Az apáca megnézte, majd a kisfiú felé fordult.

— És?

— És, és... nem tudom mit csinált, csak ezeket a pöttyöket itt hagyta.

Az apáca megsimogatta a gyerek fejét.

— Semmi baj. Lepetézett. Látod, ezek a kis pöttyök tojások. Olyan tojások, mint amilyeneket a tyúkok tojnak. Csak éppen hogy ilyen pírinyók. Ezekből kelnek ki a kislepkék, tudod?

— És mit csináljunk velük? — nézett a kisfiú az apácára most már bátrabban.

— No, mit gondolsz, mit csináljunk velük? — A fiatal apáca arca komoly volt, de a szeme derűs.

— Én azt gondolom, hogy valahogy vissza kellene adni őket a lepkeének, hogy kiköltse.

— Azt nem lehet, mert elrepült. — Az apáca odament a szekrényhez, kinyitotta és kivett belőle két hófehér papírlapot. A kisfiú tekintetével követte. — Most ezeket a petéket szépen leszedjük a billentyűről — mondta, s az egyik papírlappal óvatosan átgörgette a kis pöttyöket a másik papírlapra.

— És aztán? — kérdezte a kisfiú.

— Aztán, amikor befejeztük a leckét, én kiviszem a kertbe és kiteszem valami napos helyre, hogy kikeljenek. Jó? — nézett rá a fiatal apáca.

Bertilla nővér a papírlapokat óvatosan az asztalra tette, majd visszaült a zongorához.

— Kezdheted — szólalt meg rövid idő múlva.

A g-moll megint nem ment. A tenyere ismét izzadt, ujjai lecsúsztak a fekete billentyűkről. A fiatal apáca megfogta a kezét.

— Úgy látszik, Istvánka, ma nem megy a skálázás. Próbáljuk meg a Bayert. Hányadik leckénél tartasz?

— A tizenkettediknél.

A kisfiú kinyitotta a kottát, megkereste a tizenkettedik leckét, aztán rátette kezét a billentyűre.

— Szépen, nyugodtan. Nem zavar senki, nem kell sietni. A taktust majd én adom — fogta meg a ceruzát az apáca és ritmikusan ütögetni kezdte a billentyűsor végén a lakkozott faperemet.

Az első ütemek bizonytalanul hangzottak, de lassan kibontakozott az egyszerű kis dallam. A bal keze néhányszor megtévedt, de Bertilla nővér nem szólt semmit. Amikor a végére ért, újból kezdte, és most másodszerre sikerült. Miután leütötte az utolsó hangot, megkönnyebbülve nézett fel az apáca szép szoborarcára.

— Látod, milyen szépen ment másodszer. Mindig így kellene. Nyugodtan, szépen, a taktus szerint.

— Igen, de...

— Mondd csak nyugodtan.

— Angéla nővér nem szokta verni a taktust. Így könnyebb.

— Persze hogy könnyebb. Majd szólok neki — mondta a fiatal apáca és felállt. — Mára befejeztük. Nem adok fel új leckét. Ismételd meg ezt, és sokat skálázzál. Jó? Egy-két órát naponta.

A kisfiú felállt, összecsukta a kottát és a hóna alá vette.

— Szereted a napraforgót? — tette a vállára az apáca a kezét.

— Szeretem. Jobban, mint a tökmagot.

— Akkor várj egy kicsit — mondta az apáca. Megkerülte az asztalt, kivett valamit a szekrényből, majd visszajött az álldogáló gyerekekhez.

— Tessék — nyújtott át egy kis papírcsomagot.

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

— Mindörökké ámen! — mondta a fiatal apáca, és becsukta mögötte az ajtót.

Sütött a nap. A kisfiú megállt a borostyánnal befuttatott falnál és kibontotta a csomagot: hámozott napraforgó volt benne. Egy-két gyűszűnyivel. Zsebre dugta és felnézett a tiszta tavaszi égre.

Egy parányi repülőgép zsolozsmázott fenn a mérhetetlen magasságban.

EGY INGOVÁNY HALÁLÁRA

Hitoktatónk, páter Valerián igen népszerű személye volt az iskolának. Ha hetenként egyszer becammogott közénk, mindig őszinte örömmel fogadtuk, és szívünk minden melegét bevittük a sablonos köszöntésbe, melyet ő mosolyogva fogadott.

Miután fogásra akasztotta pár évtizedes kalapját, föllépett a kis dobogóra, összetette a két kezét, és behunyt szemmel velünk imádkozta el az óra előtti miatyánkot. Ima végeztével benyúlt csuhája feneketlen zsebébe, és kivett belőle két mosolygó piros almát. Még most is rejtély előttem, hol szerezte be ezeket az almákat az egész tanév alatt.

Köpcös kis öregúr volt páter Valerián, húsos orrán nikkelszárú szemüvege, az arcán örök mosoly. Ha énekelt, amit gyakran megtett velünk, láttuk, hogy szájában egyetlen foga sincs. Egyesek szerint lehetett talán százesztendő is...

Az öregúr soha nem kérdezte, ki hiányzik az óráról, és sohasem kérdezte, ki hogyan viselte magát hittanóra előtt. Ha észrevette, hogy valaki hiányzik, amit ő nem szám szerint állapított meg, esetleg kérdezősködött a hiányzó után:

— Hol van Balog Pisti? Talán csak nem beteg?

Éreztük a hangján, hogy szívében árnyéka sincs a gyanúnak. A viláért sem tételezte volna fel, hogy valaki kerüli az iskolát.

Természetesen voltak esetek, amikor egy-egy Balog Pisti nem lehetett jelen az órán, mert betegen feküdt otthon. Ilyenkor megtudakolta, hol lakik a beteg, vannak-e szülei, milyen módban élnek, s ha úgy látta, hogy a betegnek szüksége lehet valamire, óra után kicammogott a kapott címre. Még akkor is, ha balták potyogtak az égből.

Büntetni nem tudott senkit sem, noha néha talán rá is szolgáltunk a büntetésre. Ha egy-egy gyerekes csínytevés nagyon indulatba hozta, ígérgette a verést és mutogatta cingulását, de azt a cingulust soha nem használta fel büntető eszközül. Nem érezte magát büntetésre hivatottnak. Annál szívesebben jutalmazott. A két piros alma minden esetben azoknak jutott, akik aznap nagyon szépen viselkedtek, vagy nagyon jól feleltek. Úgy mondtam: aznap! Mert az öregúr nem engedte meg magának, hogy bárki is kedvencévé válhasson. Ő mindenkit egyformán szeretett!

Volt is mindig udvara az utcán páter Valeriánnak. Raja kísérte a ragaszkodó gyermekeknek az iskolától egészen a zárdáig.

Egy téli délelőttön, amikor végigvonult a tanterem előtti folyosón, arra figyelt fel, hogy a hideg kőkockákon öt-hat nebuló didereg. Szeget ütött fejébe ez a didergés. Jóságos hangon fordult a szepegő gyermekekhez:

— Miért nem mentek a tanterembe, fiacskáim?

— Nem mehetünk be, tisztelendő úr. Most katolikus hittanóra következik és mi más vallásúak vagyunk.

— Ejnye-ejnye — csóválta a fejét a páter. — Ha itt maradtok, megfáztok és betegek lesztek. Menjeteek csak szépen be és viselkedjeteek csendesen az óra alatt...

... És nem dörgött az ég, még csak a Duna sem folyt visszafelé, bárhárom kis zsidógyerek és két pravoszláv fiúcska benn ült a tanteremben a katolikus hittanóra alatt.

Szerettük is páter Valeriánt, aki nem beszélt nekünk fényes mennyországáról vagy tüzes pokolról, de annál több példával igazolta, hogy a menny-

ország földi fogalom, ha az emberek szeretik és megbecsülik egymást. Vártuk hát óráját, hallgattunk a szavára, és kísérgettük rendületlenül, valahányszor az utcán találkoztunk vele.

Sajnos ezt nem tehetjük sokáig. Egy szerdai napon nem jött el a várt órára, s nem is láttuk többé sohasem jóságos arcát. Furcsa napok szakadtak ránk, minden érdekességtől elzárt kisvárosi nebulókra. A sarkokon öles plakátok hirdettek mozgósítást és fenyegettek börtönnel, statáriummal. 1914-et írtak, és az utcákon naftalinszagú katonaszlopok meneteltek. A tereken harsogott a nóta: „Ferenc Jóska ha felül a lovára ...”

Azt suttogták a városban, hogy páter Valerián nem hagyhatja el a zárdat. Valószínűleg beteg — gondoltuk. — Majd csak egyszer meggyógyul és visszatér hozzánk az iskolába ...

A vallásoktatás három teljes hétig szünetelt. A gyermekszívek nem felednek könnyen, és nekünk, második elemistáknak hiányzott páter Valerián. Kellett volna egy kis atyai szeretet, hisz apáinkat elragadta tőlünk a háború.

A harmadik vagy negyedik héten új vallásoktatót kaptunk: fekete reverendás papot. Kalap helyett a monarchia dobsapkája fedte elegánsan számára fésült haját, és vékony orrán csíptető helyettesítette a szemüveget. A gyermekek szeretik a katonásdít, és mi nagyon örültünk új hitoktatóknak. Feltételeztük, hogy szeretettel érkezik közénk, mint páter Valerián, de már az első órán láttuk, hogy benne aligha kaphatjuk vissza az öregurat.

Jóval csengetés után érkezett, és mi bizony hangoskodtunk távolléte alatt. Közeledve ő hallotta a nagy jókedvet, és nem a legbarátságosabb arccal lépett be a terembe. Nem köszönt vissza, csak fellépett a dobogóra és belefúrta szürke szemét az osztályba. Valamennyien ösztönösen elsápadtunk.

Nem vett tudomást ijedtségünkről. Az ablakhoz lépett és kidobta cigarettacsutkját az utcára. Utána felénk fordult és megdorgált bennünket a lármáért. Szavaival együtt kék cigarettafüst gomolygott felénk fogai közül:

— Felírta a vigyázó a rendetlenkedőket?

Szepegve vallottuk be, hogy a mi osztályunkban nincs vigyázó.

— Ki volt eddig a hitoktatótok?

— Páter Valerián — feleltünk félénken.

Az új hitoktató legyintett gyűrűs kezével. Motyogott valamit, de nem mertük hallani, mit beszél.

— Imádkozni! — adta ki a katonás parancsot.

Összetette a kezeit, de nem imádkozott velünk. Szürke szeme szúrt, mint a reflektorfény. Az imádság végeztével rám emelte ujját:

— Te ott állva maradsz ... Te is ... te is ...

Nevét nem kérdezte senkinek, de azt mindenkitől megkérdezte, mi az édesapja. Vigyázót keresett és nem akart tévedni jelölésében. A választás soká tartott, végre Bélánál megállapodott. Béla édesapja rendőrbiztos volt, s a hitoktató választása Bélára esett.

— A következő hittanóra előtt ide állsz a táblához — mondta — és felírod a rendetlenkedőket. Kitépem a füleidet, ha összejátszol a többiekkel!

Béla jó kis pajtás volt és nem örült ennek a megbízatásnak. Szomszédok voltunk és tudtam, hogy Béla nem szeret árulkodni. A hatalom azonban mégiscsak hatalom, és úgy éreztük, hogy ezzel a megbízással rosszindulatú fal húzódik közénk és Béla közé.

Az óra átszervezési kérdésekkel telt el. Parancsot kaptunk, hogy ezentúl minden vasárnap délelőtt össze kell jönnünk az iskolában, ahonnan majd templomba vonulunk. Kijelölte, ki lesz az, aki feljegyzi a hiányzókat, és felírja a rendetlenkedőket a templomban. Szigorú megtorlást helyezett kilátásba minden mulasztásért. Amikor lecsengették az órát, abbahagyta megkezdett mondatát. Újra imádkozást rendelt el, de nem volt türelme bevárni az imádság végét. Tiszti sapkáját a fejére csapta és kisetett a temerből. Az osztály szájátva bámult utána.

A legközelebbi hittanórát halotti csend előzte meg. Béla állt a dobozban kezében krétával, és mosolygott. Dolga nem akadt! Kit írt volna fel rendetlenkedésért, amikor az osztály szinte belenémult a félelembe?

A hitoktató most is mosoly nélkül lépett a terembe. Még imádkozás előtt ráripakodott a mosolygó Bélára:

— Miért nem írtad föl a rendetlenkedőket?

— Tisztelendő úr kérem, mindenki szépen viselte magát!

Úgy? Mindenki szépen viselte magát? Térdelj csak le oda a sarokba. Ha térdkalácsod megkékül, majd eszedbe jut, kik rendetlenkedtek! Te pimasz?

A tisztelendő úr ezen az órán a bűnről beszélt. Úgy beszélt, mint az ügyész és mi, szomorú kis elemisták, ültünk a vádlottak padján. Gondolatban végigfutottunk cselekedeteinken és felismertük szörnyű bűneinket. Én például szenvedélyesen sügtam az órák alatt, ha tapasztaltam, hogy valamelyik társam nem készül eléggé. Pali szájkaskodó természetű volt, Nandi torkos. Pisti bunyevácul beszélt szláv ajkú társaival... A tisztelendő úrnak igaza van, ekkor bűnök nem maradhatnak megtorlás nélkül! Éreztük, hogy valami rendkívüli történt velünk. Tudatára ébredtünk gyarlóságainknak, és félelemből vagy talán lelkiismeret-furdalásból, kerültük egymás tekintetét.

A továbbiakban mindig szívszorongva vártuk a hitoktatás óráját. Lehet, hogy ehhez a szorongáshoz hozzájárult az is, hogy a vigyázó által felírt rendetlenkedők végigtérdepelték az órát, bizonyos azonban, hogy már nagyon messze jártunk páter Valeriántól. Nem mertünk nem hinni a hitoktatónak. Ő pap, és bizonyosan mentes minden büntől.

Bűntudatunkkal elvesztettük biztonságunkat is. Egyszerűen nem mertünk gondolkodni. A legjobb tanulók, akik eddig kiváltak önállóságukkal, lassan visszaestek a rettegéstől, magoló szajkókká, gerinctelen kis pulyákká váltak. Még édesanyám is felfigyelt visszaesésemre. Nem merem bevalani, hogy a lelkiismeret kínoz, hogy tele vagyok bűnnel. Sajnáltam az édesanyámat, aki valószínűleg szintén bűnös, és a nyomor, amelyben éltünk, nem kétséges, hogy a jó isten igazságos büntetése.

Péter Valerián soha nem mondta nekünk, hogy pokol is van. Ezzel szemben az új hitoktató olyan színekkel tudta elénk varázsolni a poklot, mintha egyenesen onnan jött volna. Szinte élvezte megrökönyödésünket, mikor vázolta az örök tüzet, a jajveszékélő bűnhődőket, a szurtos üstöket és a kaján órát, mely állandóan azt zakatolta a kinokban örvongók fölébe: „Soha többé, mindörökké... Soha többé mindörökké!”

A játék elmaradt, a nóták lehalkultak, és mi belevénültünk a büntudatba, a rettegésbe. Nem maradt számunkra más érdemes feladat, csak a gyónás, áldozás, a szent mise és az egészséges értelem féktelen tagadása.

Egy rideg délutánon édesanyám sírva fogadott hazatértemkor. Az asztalon egy vöröskeresztes lap feküdt, mely tudatta velünk, hogy édesapám a fronton eltűnt. Valószínűleg elesett. Anyám sírása rám is átragadt, s bár tudtam, mekkora bűn lázadni az isteni akarat ellen, mégsem bírtam megnyugodni. Magamhoz térve megpróbáltam vigasztalni síró anyámat, aki nek szép kék szeme amúgy is tele volt piros vérerecskékkal a sok éjszakai munkától:

— A hősi halottak egyenesen a mennyországba szállnak, édesanyám. Nyugodjunk bele isten akaratába.

Anyám rám emelte könnyes tekintetét és nyersen csak ennyit mondott:

— Hallgass!

Nem értettem édesanyámat. Eddig soha nem volt hozzám ennyire nyers, szinte idegen. Kérdésemmel csak másnap merem előhozakodni:

— Nem szolgáltunk egy gyászmisét apám lelkiüdvéért?

A felelet kurta volt, de határozott:

— Nem!

Lelkileg teljesen összeroppantam. Úgy éreztem, már hatalmas távolság választ el édesanyámtól. A sanda ítélet szívembe lopta magát: Anyám kétségbe vonja az isteni igazságot!

Nem! Ez lehetetlen! Lehet, hogy csak azért nem sűrgeti a szentmisét, mert nem tudja előteremteni a misepénzt. Négyen vagyunk, és ő egyedül dolgozik mindannyiunkra. Szép tőle, hogy szent öltéseivel el tudja látni asztalunkat kenyérrel...

Megfogadtam, hogy ezentúl kevesebbet eszek, de a kilencéves kis fogadalom nem tudta meggyőzni a kilencéves gyomrot. A hónapok pedig rohantak, és a miséből nem lett semmi.

Még egy kísérletet tettem anyámnál. Felajánlottam neki, hogy megkértem hitoktatónkat, tartson ő édesapám lelkiüdvéért egy ingyenes gyászmisét. Anyám nem ellenkezett, de hitetlenül rázta a fejét:

— Jó! Te csak próbáld meg, de én tudom, hogy abból nem lesz semmi.

Láttam, hogy anyámat elragadta a tagadás, és befelé keserű könnyeket sírtam. De én megmentem őt és visszahozom az igazsághoz, istenhez! Hittanórákon igyekeztem példásan viselkedni. Magoltam a katekizmust, gyóntam és áldoztam minden héten, hogy magamra vonjam a tisztelendő úr figelmét. Az elismerés késett, és én kerültem édesanyám tekintetét.

Egy reggel a rikkancsok új hírrel kiabálták tele a várost. A németek egy éjszaka alatt több ezer franciát fojtottak meg gázzal. Új esélyeket kapott a központi hatalmak győzelmé!

Ezen a napon nagyon jó kedvvel állított be hittanórára a tisztelendő úr. Alig ismertünk rá eddigi komor papunkra. Mindenkihez kedves volt. Engem is megdicsért és még barackot is nyomott a fejemre. Belepirultam az örömbé. Most, vagy soha! Megkérem szépen, szolgáljon apám lelkiüdvéért egy ingyenes misét. Nehezen találtam szavakat, sírtam is, dadogtam is, de előadtam a kérésemet.

A tisztelendő úr arca elsötétült. Felsétált a katedrára, kivett a pénztárcájából három jancsi-bankót és felém nyújtotta.

Kinyújtottam a kezem a három forintért.

— Hozz nekem egy doboz cigarettát a trafikból. Hölgyet! Vigyázz, el ne veszítsd a pénzt. Igyekezz!

Bár a tisztelendő úr a miséről nem szólt semmit, éreztem, hogy nyert ügyem van. Boldogan rohantam a cigarettáért. Mit szól majd az édesanyám, ha megmondom, hogy esetleg már holnap meglesz az ingyenes gyázmise? Bizonyosan majd megbékél a sorsával és visszatér istenhez. Lihegve tértem vissza és adtam át a vásárolt cigarettát. A tisztelendő úr motyogott valamit köszönőmfélét, átvette a visszakapott aprópénzt és elnézett a fejem felett. A miséről akkor sem szólt semmit.

Majd óra végén bizonyosan szól — bátorítottam magam. Valószínűleg kellemtlen neki az ígérgetés ennyi gyerek előtt...

Végre csengették. Szemeim könyörögtek a pap intésére várva, de ő rám se nézett. Fejére csapta dobsapkáját és elhagyta a tantermet.

Haazérve nem tudtam ebédelni, és édesanyám leolvasta arcomról nagy fájdalmamat. Nem kérdezett semmit, és én nem meséltem el neki semmit a történetekről. Hozzám lépett és megsimogatta a fejemet. Úgy, mint akkor tette, amikor még nem kételkedtem benne, és személye szentebb volt előttem a misénél. Nem tudtam túrtóztatni magam. Ráborultam a kezére és sírtam. Keservesen sírtam. Anyám fölém hajolt, megtörölte könnyes arcomat, megcsókolt, és mindössze ennyit mondott:

—Ebédelj, kisfiam, aztán elmegyünk páter Valérián temetésére.

Megértettem édesanyámat, és lelki szemeim előtt dübörögve omlottak le a karcsútornyos templom cifa falai.

TEREMTÉS

Végtelenség,
társágában vörösen háborgó
forró óceán,
fölötte gázok füstje
izzó harmat,
mélyében
terjedő erő morajlása,
ellentéte zsugorodás,
s tőle reped szilánkokra
egyensúlytalanul,
mint üveghegy,
a hirtelen dermedő óceán.

— Az eldobott kavics
peregve repül a térben,
erők vezérik pályáján. —
A kezdet szilánkjai
gyors forgás erőtől
naprendszereik pályára térnek.
Pont a pont körül forog
s pontok egy körül,
közöttük tátongó űr,
térdimenziók
a világmindenségben,
ahol teremtés ereje alkot.

2.

A kisugárzástól
gázok lebegnek az űrresekben,
köddé sűrűsödve
szívják fel a fényt,
villogó pontok alakjában
keringenek
és bomlasztott színeiket
sugárnyalábokban
lövellik minden irányba,
fényüktől törpiül az árnyék
és elvesz a homály.
— Lón világhosság! —

Repeszekből alakult
bolygótestek között
egy mákszemnyi göröngy,
lehüléstől
zsugorodott gyűrődésével,
porlepte felszínnel kering,
tojásdad pályája
naprendszerünk
tüzes máglyája körül
visszatérő zárt görbe vonal,
máglya tüzeitől barnulva.
— Lón szilárd talaj! —

3.

A parányi rög
tovább tapossa
járatlan útját;
űrviharok között
gáztölcsérekben ringatva,
azok felhőiből letisztult
átlátszó köpeny kíséri
és óvja a széthullástól.
— Es lón levegő! —
Életet tápláló
íztelen, szagtalan
örökkévalóság.

Sűrű nehéz levegőből
lecsapódó kristálycseppek,
a szilárd kéreg
gyűrődéseiről leperegve
medrekbe futnak
és összegyűlt tömeggel
öntik el a lapályokat,
e szintelen
csepfolyós közegből.
— Lón víz! —
Talajnak, ásványnak
oldószeré.

4.

A nedv áttör a repedésen
a lég kitölti a rést,
bomlasztja a fényt
és a talaj megtartja a súlyt.
E bűvös erjesztőkatlan mélyén
mozgás erejétől
feltörnek az első csírák,
mozgó sejteik
a széttört sugárnyalábokból
szívják fel színeiket
a nyüzsgő sokasodásaikból.
— Lón élet! —

Fényáradatok
hosszú érlelésében,
természettörvények
módosulásától,
erjesztő mozgások
csíráinak halmozódásaiból
küszö élőlények a talajon.
Közöttük két lábton egyenesedik
létünk tudatos lénye,
gyakorolja a mozgást
és elindul, hogy felfedje
a mindenség titkait.

5.

Neki üzen a teremtés visszhangja,
a sugárzásnak csatornáin az úrból
és milliárd évek titkainak
születéséről mesél,
megvillannak olykor
a múlt neutronjai
a távolbalátó dimenziók
kristály képernyőjén;
előviláglík rajta
a lét enyészete
és bekeveredik
a jövő látomása.

A kozmosz kihalt világú
pontjainak hideg fényét szemléli,
hosszabbított szemlencsével,
keresi a ma született
csillagembriók körvonalait,
kíséri a fehér törpe útját
és várja az árnyékot,
hogy az ürrepedésekben
ismét felfedezze azt
fekete pont alakjában.
A látomásnak már nem lesz részese,
talán utódja, századik unokája,
mert a fényévek tartama örök élet.

6.

Űrutakat épít
s járdáin végiggyalogol
képzeletben,
majd a valóságban
nyomokat hagy
az idegen talajon
és annak porából magával hoz
egy marékrahalót,
hogy hónapban
vele izessze
a csillagászat
tudományának eledelét.

Felkoncolja a szerves anyagokat,
feléli a fehérjét
és az, amit már
boszorkánykonyháján kotyvaszt,
nem táplálja az újraélesztést,
mert az életfehérje
csak élő szervezetben igazi,
holt anyagú testben
térfogat kitöltő csupán,
melybe még a lélek sem jár haza.
Ismétlődni kezd
az egyensúlytalanság!

7.

Megindul a termelés
hatálmás kalapácsos darálója,
melyben az őstestek
apró vasgolyókká zsugorodnak
és őrlődnek finom szilánkokká,
a még létező nedvektől
heveny folyós tömeggé válik a por,
melynek háborgó színét
az a kevés szétfröccsenő
piros adja meg.
— Amiből lettél,
azzá leszel! —

Eljön ama hetedik nap,
amikor elpihen minden,
mert ől az ürtemető csöndje,
csak a forróság lappang,
erjed tovább
és a súrlódás hevétől
megolvadnak a kristályok,
háborogni kezd ismét
a végtelenség óceánja
és a világmindenség
meglehetetlen partjai felé
igyekeznek hullámai.

8.

Majd egy hosszú pihenés után
kezdődik az újteremtés,
mert az idő fogalma
csak egy szigorú mértékegység!
Kétes a múlása!??
Van kezdete
és kezdőpontjába visszatérés!!!

KÉZFOGÁSOK

DORĐE SUDARSKI RED

REGGEL

*Az ablakon át
Az ágak között
A felhők párkányán
Az ég mögött
Virrad*

*Rólad álmod
Kinyújtózva*

Mozdulatlanul

ÚTKERESZTEZŐDÉS

*Megállt a kereszteződésnél
Útjelző mutat négy irányba
Kelet
Nyugat
Észak
Dél
Némi bizonytalanság után
Úgy döntött
Az ismeretlen felé veszi útját*

SZEKRÉNY

*Már napok óta figyelem
A szekrényemet
Körüljáróm
(Mintha észre sem venném)
Majd visszatérek hozzá
Sima felületén
Egy porszem sem található
Végül bátorságot gyűjtök
A kulcsot a zárba téve
Kinyitom
S kiöltött nyelvem látom
Kifelé fordulva*

CSÖND

Pap Józsefnek

*Már az óraketyegés sem
A szárnycsattogás sem
Az üvegtáblák szélütődése sem
A lélegzet is visszafojtva
Csak a csönd
Dobok a
Fülben*

A szív hallgatózik

SINKOVITS Péter fordításai

BORI IMRE

MÓRICZ ZSIGMOND CENTENÁRIUMÁN

Ady Endre és Krúdy Gyula centenáriumaikat követően az 1979. esztendő Móricz Zsigmondé: száz esztendővel ezelőtt, 1879. július 2-án született Tiszacsécsén. Ellentmondásos korszak ellentmondásokkal terhelt gyermeke volt tehát, éppen ezért nem véletlen, hogy művészetének alakulástörténete sem mutat idillikus képet, különösképpen ha arra gondolunk, hogy negyvenéves írói múlt után, a II. világháború kellős közepén, 1942-ben halt meg, s nem problémamentes megítélése sem, noha immár száz esztendő távlatra és ebben a halála óta elmúlt negyven esztendő művészeti és történelmi tapasztalatai kellő fogódzókat kínálhatnak életműve felméréséhez. Az a tény azonban, hogy ma is megoszlanak a vélemények vele kapcsolatban, hogy híveinek tábora van, és hogy a műveit fenntartásokkal olvasók száma is igen nagy — a móríci opus nagyságát, jelentőségét, a magyar irodalom történetében elfoglalt helyének súlyát bizonyítja. Mert Móricz Zsigmond nem az az alkotó volt, akit egyszer s mindenkorra helyére tud állítani az irodalomtörténetírás, és azután hagyja, hadd lepje be a dicsőségpora. S talán azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy az írásait vitatkozva elemzők jobban tisztelik impozáns, sok kötetet kitevő életművét, mint azok, akik nevét írják zászlajukra. Most, centenáriumának évében sem az a kérdés, hogy Móricz Zsigmond nagy író volt-e, mert kétségtelenül az volt, a magyar prózairodalom legnagyobbjainak egyike, hanem az, hogy ennek a nagyságnak az arányait hogyan, milyen nézőpontból mérjük fel, hol találjuk fényes művészi pillanatait, s hol jelöljük ki sötétebb, ihlet-szegényebb foltjait, egyúttal pedig melyek azok a művek, amelyeket a figyelem reflektorfényébe állítunk, anélkül természetesen, hogy hinnénk, miénk az egyetlen, a vitathatatlan bizonyosság. A nagyságnak egyik alapvető ismérve ugyanis éppen az, hogy benne minden művészeti szándék megtalálja a neki tetsző alkotásokat, minden felfogás megrajzolhatja Móricz-élménye nyomán az író művészetének a képét.

Egy Móricz-est* természetesen nem vállalkozhat egy lehetséges írói portré megrajzolására, s egy rövidre fogott bevezető sem a felmerülő kérdéseknek akárcsak vázlatos áttekintésére, azzal a ténnyel azonban, hogy műsorunk címe Móricz Zsigmond harmadik alkotói korszakának központi regényére, az 1935-ben megjelent *A boldog emberre* hivatkozik, elkötelezettségünkről is vall.

Ugy tartjuk ugyanis, hogy Móricz Zsigmond művészi alkotástörténete sajátos, több szempontból is csak rá jellemző ritmusgörbét rajzol szemünk elé, amelynek vannak magaslatai, tetőzési pontjai, s találunk hullámvölgyeket is. A művészi pálya első szakasza például amely nem a kísérletezés, hanem a magakeresés csillagképe alatt készült, alig mutat emelkedést. Magyarázhatjuk ezt azzal is, hogy írónk nem a kirobbanó tehetségek fajtájából való volt, de azzal is, hogy igen messzi, a modern irodalmi ízléstől távol eső világból érkezve kellett gyötrelmes hét-nyolc esztendőn át a magyar irodalom periferiáin tengődnie, míg végül is nem a *Hét krajcár*, hanem a *Sárvány* művészi világképeinek megteremtésével a modern, a Nyugat zászlaja alatt szervezkedő magyar irodalom élvonalába került. Egy ókonzervatív ízlésvilág nyomta rá bélyegét szinte egész ifjú korszakára. Hiányzott az újítás szelleme ebből az ízlésvilágból: a „szép történet-

re" összpontosította figyelmét, és jól vigyázott, hogy az erkölcsi elégtétel következményeinek is eleget tegyen. Ebben a szellemben írta még a felfedezésszámba menő *Hét krajcár* című novelláját is, amely belépője volt a Nyugathoz és a rangot adó magyar irodalomba. Elsősorban a tehetségét dokumentálta, művészi irányáról a *Sárarany* című regénye vallott, amelyet 1909-ben kezdett közölni a Nyugat folytatásokban. Mondjuk, hogy az az emberi és írói kör, amelyben indulásának éveiben mozgott, sem a modern művészet, sem a magyar társadalom igazi kérdéseire nem nyitott ablakot Móricz Zsigmond számára? Hogy a *Sáraranyt* megírhatta, újra kellett tanulnia nemcsak azt, hogy mi az igazi irodalom az 1900-as években, hanem azt is, hogy melyek a magyar társadalom alapvető kérdései. Annyi részlettanulmány ellenére sem ismerjük igazán, szemhatártágító teljességében azokat az esztétikai-szemléletbeli változásokat, amelyek elősegítették Móricz Zsigmond átváltozásait, és lehetővé tették, hogy magáévá tegye az akkor modern irodalom ideálját — azaz, hogy a protestáns népesség búvóköréből kitörjön és modernista íróvá váljék. Ha a két művészi világ közötti különbségeket akarjuk érzékelni, olvassuk csak el egymás után a keletkezésük szempontjából szinte egymás mellett álló két regényt, a *Harmatos rózsát* és a *Sáraranyt*, hogy meggyőződhesünk, milyen messze van egyik a másiktól, s hogy észrevehessük Móricz Zsigmond új művészi korszakának a többletét is amaz szemből.

Móricz Zsigmond modernizmusát azonban közelről sem könnyű meghatározni. Még időbeli határai sem egyértelműek. Lázai körülbelül 1907 és 1912 között lobogtak igazán magasan, s az utolsó mű, amely ennek a kétségtelenül nagy korszakának az ihletében született, az 1922-ben megjelent *Tündérbert* volt, a sokat emlegetett Erdély-trilógiájának első darabja. Móricz művészi energiái ebben az időszakban szabadultak fel, csoda-e, ha szinte ontja a műveket — elbeszélések, színművek mellett mindenekelőtt a regényeket, köztük a *Sáraranyt*, az *Isten háta mögöttet*, újrainrja az *Arvalányok* című regényét és belevág a *Jószerencsét*, valamint a *Lobogó szövetség* című regénye írásába is. Az első töredékben marad, a másiktól 1917-ben *A fáklya* című regényét alkotja meg. Ezeket írva a modern irodalom eszményét nem a regényszerkezet vagy a stílus rafinált artiztikumának szintjét közelítette meg, mint legtöbb kortársa tette, nem kereste a színek, a hangulatok különlegességeit sem. Móricz — mondjuk így — „biológiai parabolájával” vált modernista íróvá, s ilyen módon kapcsolódott a századforduló művészeti törekvéseinek a mélyáramába is. Most már nemcsak művészi energiákat kell emlegetnünk, hanem biológiaiakat is, hiszen nem járunk messze az igazságtól, ha Móricz Zsigmond művészetének szervező elvét a szerelemfelfogásában jelöljük ki. Természetesen nem csupán arról van szó, hogy Móricz az embert mint biológiai lény tudja elsősorban elképzelni és elképzeltetni egy Turi Danival, mint ennek az emberlétnek a prototípusával. Sokkal lényegesebb, hogy konfliktushelyzeteket csupán a Férfi és a Nő összeapásával, a nemek harca mechanizmusának segítségével tud teremteni, és a társadalmi összeütközések ábrázolásakor is elsősorban ennek emeltyűit működteti. Mondanunk sem kell, a valóságosnál sokkal nyomatékosabb módon, már-már expresszionista túlzásokba esve is, hiszen a *Sárarany* lapjain például egészen addig megy el, hogy kész a vallási különbségeket éppen úgy biológiai-nemi viselkedés szempontjából értékelni, mint ahogy hajlamos a társadalmi osztályokat is biológiai ismérvekkel determinálni — nem idegenkedve itt sem az „öserő” problémájától, sem pedig a patológikus jelenségek egészen nyílt, nemegyszer mai szemmel nézve is merész ábrázolásától a *Sárarany*, az *Arvalányok*, a *Jószerencsét* lapjain például. Mások művészetét is jellemezték ilyen törekvések századunk első húsz esztendejében, de Móricz volt a magyar irodalomban az egyetlen, akinek a szemében az ember mindenekelőtt biológiai lény, aki többek között a szorító társadalmi kényszereket is a nemisége elé tornyosuló akadályokként éli meg. Nyilvánvalóan egy ilyen felfogás nyomatékosan a naturalizmus kérdését veti fel, Móricz azonban legihletettebb regényeiben nem ennek, hanem az egészen költői regény-kreációnak az útját járja, amely elsősorban az indulatok igényének nyomvonalait követi, mint például a *Sáraranyban*, *A fáklyában*, a *Tündérbertben* — oly módon, hogy az egy ihletlobbanásban megírt *Sárarany* ebből a szempontból

is mintadarabja Móricz egy nagy alkotói korszakának. Újdonság számba mentek természetesen az ilyen típusú alkotásai az 1900-as évek végén és az 1910-es évek első felében, hiszen a magyar falu és kisváros idillikusnak tartott világról bennük hullott le a lepel, sokkal erőteljesebben, hatásosabban és meggyőzőbben, mint a népies novellisztikában egy-két évtizeddel azelőtt. Móricz írásaiban küzdelem folyik, még ha nem egyszer elsősorban nemek harcáról van is szó, energiák feszülését érzékeljük, és ha kortársai forradalmnak tartották, s joggal, az ilyen világméretű, azért volt, mert tudták, hogy bennük a társadalmi igények is alakoskodnak. Mert ne feledjük, Ady Endre is, amikor a magyar társadalmi élet forradalmi felkészüléséről akar beszélni, a nászágyat emlegeti. Természetesen nem egyforma intenzitású regényekről, elbeszélésekről van szó. Születtek felemás, kompromisszumos alkotások is, a háború kitörésével, majd pedig az ellenforradalom győzelmével megsemmisült az az élettelevény, amelyen az ilyen típusú Móricz-alkotások keletkeztek. Előtérbe kerülnek a dzsentirregények és a diákhistóriák, az egyiket a *Rokonok*, a másikat a *Légy jó mindhalálig* példázhatja, de a hullámvölgyet rajzolja ki az Erdély-trilógia: *Tündérkert*et követő két kötete is.

Újat kezdeni a harmincas évek elején szükséges és áldásos kényszerűség volt tehát Móricz Zsigmond számára, és nagyon is jellemző módon, mintegy megismételve a *Sárarany* nagy kreációját, a *Boldog ember* művészi mérőföldkövével lepte meg a magyar irodalmat. Ha majd huszonöt esztendővel azelőtt elégséges volt számára az élmény közvetlensége és az indulat ereje, végeredményben pedig művészi-emberi önmaga, hogy világokat és embereket teremtsen, a valóság iránti igény megváltozásával a költői fikciónak a *Sárarany*ban szemlélt formája ellenében a dokumentáris iránti igény győzedelmeskedett Móricz Zsigmond művészetében is, amikor Papp Mihályt, rokonát, *A boldog ember* Joó Györgyében reinkarnálta, és ilyen módon egész életművének alighanem legmaradandóbb, a megformálás, előadásmód szempontjából is egyedülálló, egyetlen Móricz-műhöz sem hasonlítható regényét megalkotta. Nem a rafinált formateremtőről beszélünk, hanem Móricznak a valósághoz való viszonya gyökeres és alapvető megváltozásáról. Nem lesz véletlen, hogy a harmincas években remekművet már csak más emberek nagyon is cselekvő bevonásával tud alkotni, akik nemcsak a művészi fantáziában léteznek, hanem a valóságban is. Papp Mihály tiszaháti célszerű szegényember után ezért keresi meg a pesti proletárlányt, Csibét, s ezért sorakoztatja fel *Az életem regénye* lapjain a Móricz család tagjait is. Nem a kitaláló képzelet működteti az ilyen jellegű alkotásaiban, hanem a valóságtisztelő, tényrögzítő rendező fantáziát. Komorabb, szürkébb, egyszerűbb az életnek a képe ilyen módon, ellentmondásaiban is terhesebb, mint a nagy indulatok tombolását bemutató egykori alkotásokban. Ha 1909-ben egy Turi Dani tragikus hullását, az arany sárba merülését ábrázolta, a harmincas években Joó György édes nosztalgiajában az élet összetettebb, ellentmondásosságában szomorkás kettősséget ragadta meg múltat és jelent egybefoglaló módon. Közben mintha megismételni akarta volna az 1907 körül kezdetét vett pályaszakaszát. Ahogy akkor a *Tündérkert* történelemtképeiben halt el művészi kezdeményezéseinek legtöbbje, a harmincas évek végén s a negyvenes évek elején úgy fordul figyelme ismét a történelem felé a betyárnak, Rózsa Sándornak a történetével foglalkozva. Csakhogy másodszor már nem adatott meg neki, hogy az *Erdély* hármaskönyvének mintájára megírja a Rózsa Sándor hármaskönyvét is. A mű csonkán maradt.

Mondandónk végén pedig hadd idézzük talán legkedvesebb, szövegeiben gyakran febukkanó motívumát: az összehúzott szemét. Ezzel nézte már Turi Dani is a világot, s ezt teszi Rózsa Sándor is: „összevonja a szemöldökét”. A gesztus indulatkifejező és véleményt közlő jellegű, s ha már itt tartunk, hadd jegyezzük meg, művészi álláspontról tájékoztató is. Bátran kereshetjük ebben magának az írónak a pillantását is a szemöldök alatt. Legjelentősebb műveiben ugyanis ilyen szemmel nézi a világot.

* Megjegyzés: Szövegünk az Újvidéki Rádió M-studiójában 1979 szeptemberében tartott Móricz-est bevezetője.

MÓRA FERENC ÉS MILKÓ IZIDOR

KÉT ISMERETLEN MÓRA-LEVÉL

1886-ban Milkó Izidor indítványozta azt a nagyarányú mozgalmat, mely a magyar könyvek terjesztését és népkönyvtárak szervezését tűzte ki céljául. Ekkor már két könyve látott napvilágot és tizenöt évi gondos, hozzáértő könyvgyűjtői munka állt mögötte. Kortársai és íróbarátai Jámbor Pál, Vajda János, Vadnay Károly, Tolnai Lajos, Acsády Ignác, Beöthy Zsolt, Alexander Bernát, Abrányi Emil, Reviczky Gyula, Riedl Frigyes, Tóth Béla, Négyesy László, Bródy Sándor, Cholnoky Viktor, Papp Dániel, Thury Zoltán, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Szenteleky Kornél voltak.

Móra Ferenc *Szabadkai emlék* c. írásában így emlékezik Milkóra:

„1) Életemben egyszer jártam Szabadkán, ami érthető, mert szege-di ember vagyok, és nagyon sötétnek találtam. Ti. este értem oda, és éjszaka már vissza is jöttem.

Szabadka népéből csak Milkó Izidort láttam. Nagyon fényes volt, világító ember a sötét városban.

2) Milkó Izidor könyvtára az egyetlen szabadkai emlékem. Olyan benyomást tett rám, hogy ha rajtam állt volna, ma a Milkó-könyvtár a szabadkaiak szege-di emléke volna.”

A fiatal Kosztolányi is ámulatba ejtette ez a hatalmas könyvtár, Milkóék otthonát kincses könyvesháznak mondja egyik cikkében, melyet a Nyugat 1925. március 1-i számában közölt.

Azt, hogy Móra valóban csak egyszer járt Szabadkán, nem tudhatjuk, de hogy Milkóék palicsi villájában többször vendég volt, az bizonyos. 1917 őszén Milkó Izidor, a Szabadkai Szabad Líceum elnöke meghívta Mórát egy decemberi előadás megtartására. Móra ennek a meghívásnak nem tudott eleget tenni. A Bácskai Hírlap 1918. február 8-án a következőket írta: „A széniányra való tekintettel a líceum vezetősége a múlt év végén kénytelen volt a városi színház dísztermébe hirdetett előadásokat beszüntetni.” Az előre befizetett pénzüsszeget jótékonsági célra fordították. Ezek szerint Móra nem tartott előadást a Szabad Líceumon, 1918 téli hónapjaiban, de ott volt Palicson 1918. május 19-én a vigadó nagytermében, ahol nagyszabású honvédnapi ünnepséget rendeztek. A Bácskai Hírlap 1918. május 22-én egyebek között így számolt be az ünnepségről: „Móra Ferenc író személyesen szavalta *A hadiárva* című háborús versét. A neves író-t is lelkesen megéljenezte a közönség.”

És ismét egy idézet a Bácskai Hírlap 1918. május 19. számából, melyben *A hatos honvédek lapja* cím alatt a következő olvasható: „Ma jelent meg és irodalmi értékű meglepetése a palicsi honvédnapi ez az alkalmi újság. Móricz Zsigmond, Molnár Ferenc, Lux Terka és mások értékes írásai, Gyóni Géának egy ismeretlen verse, Kosztolányi, Somlyó gyönyörű versei, kedves tréfák és aktuális apróságok teszik változatossá a honvédek lapját.”

Kár, hogy a Szabadkai Városi Könyvtárban nincs meg a honvédek lapja, melyben állítólag Csáth Géza, Ambrus Balázs, Fenyves Ferenc és Havas Károly írásait is közzölni szándékozták, amint az a Bácskai Hírlap 1918. május 17-i számában olvasható.

Mórát sokat foglalkoztatta a Milkó-könyvtár. Milkó Izidort pedig a háborús években a gondolat, hogy eladja felbecsülhetetlen értékű könyveit, melyekből ma már, két világháború után, csak pár ezer kötet van meg a Szabadkai Városi Könyvtárban. (Kb. tízezer volt.)

Móra Ferenc születésének századik évfordulója kellő alkalom arra, hogy két kiadatlan Móra-levél fénysugarat vessen Móra Ferenc, a könyvtáros és Milkó Izidor, a könyvgyűjtő meg népkönyvtár-szervező kapcsolatára.

Az egyik levelet, illetve képeslapot Milkó Aurélhoz, Milkó Izidor fiához címezte Móra 1917. november 12-én, a másik lapot nyolc nappal később, november 20-án Milkó Izidorhoz. Ezek a dátumok élénk levelezésre utalnak. Erdemes volna Szegeden Milkó-levelek után kutatni! Mindkét lapon a Szegedi Városi Múzeum, illetve a Somogyi-könyvtár látható, melynek élén akkor Móra Ferenc, az író és régész állt.

Íme a két lap, amelynek eredetijét dr. Milkó Aurél, fénymásolatát pedig a Szabadkai Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteménye őrizi:

1.

Városi múzeum, Szeged, 1917. nov. 12.

Kedves öcsém,

tegnap, amikor kerestél, a feministák nagygyűlésén demagógoskodtam, az eltartott 1 óráig, ahogy — szalmaözvegy lévén — egy barátomhoz mentem ebédre, egy másodikhoz oszonnára, egy harmadikhoz vacsorára s ittjártadról csak ma értesültem. Végtelen sajnálom, hogy nem bírtunk összejönni, szeretetre méltóságodat legalább azzal megháláltam volna, hogy körülveztetlek volna az itt ábrázolt pántlika-mérésben. Írás közben kapom édes apád kedves sorait, szíves engedelmével egy füst alatt itt felelek azokra is: a katalógusokat Tonelli¹ szállítja, már nála is vannak. Mondanom se kell, hogy boldog volnék, ha egyszer múltán lennének a leltárok s úgy kapnám őket vissza. Kézcsókot és üdvözetet ide zárva édes anyád és Dóri bácsi részére szeretettel köszöntelek:

Feri bátyád

2.

Városi múzeum, Szeged, 1917. nov. 20.

Kedves Bátyám,

hálásan köszönöm szíves figyelmedet és boldog volnék, ha azt azzal viszonozhatnám, hogy szót fogadhatnék. Sajnos mióta nálatok jártam, még jobban megnehezedett a helyzetem. Egy csomó karácsonyi munkát is rámlócsóltek, december 14-én okvetlen Pestre kell utaznom a Petőfi-társaság tagválasztására s egy kiruccanásnál többet egy hónapban ki nem módolhatok. Mindenek fölött nehéz hónapom pedig a december mint hivatalnoknak: leltárleírások, statisztikák, évi jelentések stb. Alásan kérlek tehát, ha számot tartatok rám², méltóztassatok egy későbbi terminust adni decemberen kívül akármelyik hónapban. Igaz nagyrabecsüléssel és meleg köszönettel kész hívetek

Móra Ferenc

Ui: A tanács hétfői ülésén foglalkozott jelentésemmel, — eladó szándékodat átiratban fogják tőled megkérdezni.

1. Tonelli Sándor dr., sz. 1882-ben, a szegedi Kereskedelmi és Iparkamara főtitkára, H. G. Wells regényeinek fordítója. Önálló munkái közül nevezetesebbek: Boszni és Hercegovina közgazdasági élete, Angolok és amerikaiak, A magyar közgazdasági érdekképviseltek, Emberi miniatűrök, Emberi problémák stb.

2. A szabad líceumi előadásról van szó.

KIDERÜLT AZ ÉG
NAPLÓJEGYZETEK 3.

ÉHSÉG

Derűs reggelre ébredtünk. Elinultam körülnézni a községben, mely jóformán egy túl hosszú utcából, földszintes, apró, itt-ott emeletes, fából ácsolt házakból állott. A templom vöröshagymához hasonló kupolája, ahonnét a szél lesöpörte a havat, aranylott a napfényben Szemben vele tágas udvar közepén új iskola. A téren bazárépület. Mögötte erdőség, ezen túl a messzeségben hegyek. A falu jobb felén befagyott folyó keskeny csíkja kigyózott, azon túl síkság terpeszkedett a végtelenbe. Az egész táj szemét kápráztató, kékes-fehér, puha hóbundát viselt.

Bármerre mentem a faluban, krumpliszag kísért, mint nálunk nyáron az akácillat. Ugyanis ezekben a napokban a parasztok krumplit hámoztak, szelték vékony gerezdekre, szinte minden házban, és szárítgatták a kemencékben, konzerválták a front, a katonaság részére.

Ezen a vidéken ebben az évben a szárazság miatt rossz volt a burgonyatermés, mégis igen sok helyen az utolsót is odaadták, mondván: „Mi majd csak megleszünk valahogyan, most a front az első.”

Két üzlete is volt a falunak, ahol jegyre adták a fejadagot: kenyeret, lisztet, kását, burgonyát, a gyermekeknek néha cukrot is. Zsiradékot, húst, vaját csak nagyon ritkán. Beteges, gyenge feleségemnek és kislányomnak hiányzott a zsíradék. Pénzem volt, betértem a bazárba vaját venni. A hólepte hodály körül a vidékről bejött parasztok lovai, tevéi a szánkok előtt ropogtatták a takarmányt. Benn a barakkban az árusító padok mögött nagy fekete sapkás oroszok, fehér turbános kirgizek árulták áruikat: aszalt gyümölcsöt, napraforgómagot, tejet, túrót, itt-ott vaját is. Többnyire idősebb szegény parasztok voltak ezek, de akadt köztük kulákféle is, és sok asszony.

Tejet vettem az egyik rőt szakállas turbánostól, aki még vaját és valami émelyítő palacsintafélét is árult. A tenyéryni vajra mutattam, azt kérdezve, mennyibe kerül. A gazda éles tekintetével végigmért, félbajusza megmozdult és azt mondta:

— Pénzért nem adom... De látom, jó ing van rajtad. Jó meleg, azért odaadom a vaját, ha kell...

Boldogan siettem haza, kezembem a darab vajjal.

A viszontlátás örömét, az együttélés boldog napjait megzavarta a nélkülözés és a rossz idő.

A beborult ólomszürke égből eleredt a hó, feltámadt a szél. Az északi szél, a csontig ható 40—50 fokos hideg, a közeli Ural-hegység szorosain át, Szibériából jött és rászakadt a vidékre, átfújta a falut, az utcákat, a házakat, embert, mintha egy csepp vérünk sem lett volna, úgy fázunk. Szakadatlanul, sűrűn hullott a hó. Ilyen sok havat még soha nem láttam. Pár nap alatt elállta az utakat, elszigetelte a községet a külvilágtól. A vonat se közlekedett. Pavlovka gyér élelemtartaléka csakhamar elfogyott. Kiürültek az üzletek. Az üres bazárban már csak a szél füttyült, hordta a havat, recsegte a rozoga épületet. Az üzletajtókon cédula fehérlett: „Minden elfogyott. Zárva.”

Feleségem tanítványai, a parasztyerekék pár szem sült krumplit, karral kenyeret, darab sült tökört hoztak az éhségtől meg-megtántorodó tanár néninek.

En a bazári vajvásárláskor meghültem. Köhögtem, a hátam szúrt, belázasodtam. Az orvos irt valami orvosságot, de nem sokat ért, éhes voltam. Korgó gyomorral nyomtam az ágyat.

Egy reggel feleségem az iskolába magával vitte Erzsikét is. En is felkeltem. Már nem voltam lázas, csak gyenge és éhes. Gyomromban tompa fájdalmat, majd éles nyilallást é-

A FEHÉR KÖRTEREM

reztem. Nem volt maradásom. Jár-
tam fel-alá a szobában. Mit tegyek,
mihez kezdjek? Mi lesz, ha még so-
káig tart ez az idő? Kinéztem az ab-
lakon. Házunk előtt az országúton
egy egész sor tréncocsi állt. A kato-
nák behúzódtak a házakba. A lovak
abrakoltak. Jóízűen, nyálazva rág-
ták a zabot. Felöltöztem. Kimentem
az utcára. Mart a hideg. Az utca ü-
res volt. A lovak ettek... Zab... Az
is élelem — gondoltam. Abban is van
liszt, táplálék. Lopni kellene belőle.
Körülnéztem. Embert nem láttam se-
hol. Odalopóztam az egyik lóhoz.
Nagy csontú, sovány sárga ló volt.
Belenyúltam a fején levő abrakos
tarisznyába és egy jó marék zabot
kivettem. Sietve, boldogan félrehú-
zódtam a fal mögé és rágni kezdtem
a zabot. Kemény volt, mint a tű, úgy
szúrt. Rágtam kitartóan, míg végre
émelyítő nedvet éreztem a számban,
de lenyelni nem mertem, mert a zab
megfojtott volna. Ki kellett köpni...
Kiábrándulva, kijózanodva, emberi
mivoltomban megalázva visszaso-
polyogtam a lakásba. Lefeküdtem.
Győtört az éhség. Ujra éreztem az
éles nyilallást.

Fel kellett kelnem. Kutattam va-
lami ennivaló után. Kenyeret rég
nem láttunk. Semmit sem találtam
a házban. Eszembe jutott, hogy elő-
ző nap este néhány szem krumpli-
ből levest készített a feleségem és
a héját az egyik fazékba tette. Meg-
találtam a fazekat a nyers krumpli-
héjjal. Megmostam, tűzre tettem, pu-
hára főztem, összetörtem és meget-
tem, felfaltam... Keserű volt, sava-
nyú, rossz, de volt valami a gyom-
romban...

Hetekig tartott az ítéletidő. Majd
lassan a vihar, ez a felbőszült zsar-
nok kidühöngte magát, elcsitult, el-
pihent. Az élet, mint lázas nagy be-
tegség után a gyermek, lábadozni
kezdett. A napsugarak először a fel-
legeket törték át, majd a nap lan-
gyos ölelésétől megenyhült a levegő,
meglágyult a hó, a jég, éledezni kez-
tek az emberek. Én is munkát kap-
tam a kolhoz asztalosműhelyében.
Munkámat liszttel, kenyérrel, krump-
lival díjazták.

A tavaszi napfény a kegyetlen fe-
nevadat, az éhséget is elűzte.

Klárát a menekülésnél ért séri-
lés, az éhség, a túlfeszített munka
nagyon megviselte, napról napra
gyengült. A tanítás, melyet eddig
örömmel végzett, egyre nehezebbé
vált számára. Év végén bizonyít-
ványosztáskor elszédült. Rosszul
lett. A községi orvos beutalta a
cskálóvi kórházba. Vele együtt mi
is beköltöztünk a városba.

A fehér körterem csendje, me-
lyet alig zavartak meg az ápolónők
cicaléptei, a tisztaság, a rendesebb
étkezés Klárát némileg megnyugtata.
Az orvosi véleményt azonban
csak velem közölték.

— Nagy baj van — mondta hoz-
zám közelhajolva a szemüveges or-
vos. — Súlyos eset... A szív, a
szív... De hosszú, gondos kezelé-
ssel talán elérünk némi javulást.

Megdöbbsentem, azt hittem, csak
kimerültségről van szó. De magam-
ba fojtottam ijedségemet, nehogy
Klára észrevegye.

A kórházi szobában a többi
beteg bágyadt kíváncsisággal nézett
ránk.

— Kik ezek, mifélék? — mondták
a néma tekintetek.

Magyaros, kemény kiejtéssel be-
széltük az orosz nyelvet. Ez volt
nekik a fucsá, idegen, de azért mi-
kor megismertek bennünket, saját-
jukként fogadták be Klárát a kór-
házi szoba közösségébe.

A körteremben még hárman fe-
küdtek: Násztya, a fiatal szeplős or-
rú, mindenkinek szolgálatkész vas-
esztergályos leány, Nyura, a hall-
gatag kolhozparaszt-asszony, és az
ablak alatti ágyon a mindig kissé
lázás-piros, tejfehér arcú óvónő. Az
óvónő szenvedélyes vers- és mese-
mondó volt, hacsak tehetette, felol-
vasott egy-egy verset vagy mesét
Puskin műveiből.

— A szívéseknek nagyon kell a
szép szó, ez félorvosság nekik —
szokta mondani.

Klára állapota nem javult, arca
sápadt, soványabb lett, állandóan
bágyadt volt, szomorú és ideges. Na-
gyon unta már a kórházat. A szür-
ke falakra emelve tekintetét, több-
ször megjegyezte:

— Siralomház ez... Ó, csak már
szabadulhatnék!

Szóltam kezelőorvosának és a főorvosnak is, de nem írták ki.

— Ki ápolja otthon, magánál?
— válaszolta a főorvos erélyesen.
— Örüljön, hogy itt van.

Nem örültem. Szomorkodtam.

Inkább magam viseltem volna el a betegséget. Fájt nézni őt, amint fonnyad, sápad napról napra.

*

Cskálovban a Vörös Hadsereg házában kaptam munkát mint kárpitós. A parancsnok, Vukov százados, egy harminc év körüli, halk szavú ember, nemrég jött ki a kórházból, múltabbal, mert a bal lábát az ukrajnai fronton térdben letépte a lövedék.

Munkába lépésem napján a parancsnok behívatott az irodájába és — ahogy most neveznék — lekáderezett. Megkért, hogy mondjam el, hol dolgoztam eddig, beszéljek magamról, családom helyzetéről. Mindent elmondtam neki. Elgondolkodva válaszolt:

— Nehéz időket élünk... Maguknak is nagyon nehéz. Maguk messze, igen messze elsodródtak szülőhazájuktól, itt élnek velünk. Felesége kórházban, maga a kisgyerekekkel anya nélkül. Ez még békében is nehéz. De van-e olyan ház, olyan család ma minálunk, amelynek könnyű az élete? Az ellenség kirabolta, tönkretette országunk nagy részét. Mi itt az Urabán túl vagyunk terhelve. Sok a menekült, a sebesült, a beteg és a tömérdek hadifogoly, a katona, az idetelepített hadiüzem. Ezt mind mi látjuk el. Ez a terület nem tartozott soha a szovjet állam éléskamrái közé. Sok itt a megmunkálatlan szűzföld, s az éghajlat, az időjárás sem a legkedvezőbb. Rövid a nyár, hosszú a tél, és kegyetlen.

Nekibúsulva, fejemet mellemre ejtve hallgattam a százados szavait. Ő hozzám lépett, vállamra tette a kezét és mosolyogva mondta:

— Nem hagyjuk el magunkat. Birkózunk és leteperjük az ellenséget. Látja, a szovjet földet már megtisztítottuk és csapásra csapást mérünk rájuk — sújtott öklével a levegőbe. — Magyarországot is felszabadítjuk. Ezt mondom én magának, és ezt üzenem a kórházba a feleségének is.

Kezet fogtunk.

— Várjon egy kicsit! Mit küldjek a kislánynak? — Körülnézett, íróasztalán egy papírszeleten fekűdt néhány szem kockacukor és egy maroknyi kétszersült. — Itt van, ez az én fejadagom, vigye haza és adja oda a gyermeknek...

A túlzásúfolt szűkölködő várost nagy baj, nagy veszedelem érte: felütötte fejét a tifusz. A városon túli régi járványkórházat ismét megnyitották. A háromemeletes komor szürke épületet, mely rozsdás, otromba vaskapuival, apró, vasrácsos ablakaival inkább fegyházhoz volt hasonló, a múlt század végén, a nagy járvány idején, még a cár építtette. A nép ezt az irtózatot helyet „Ad”-nak, pokolnak nevezte el. Az volt róla a közhit, hogy ide „csak bemenni lehet, de kijönni soha”.

Erzsike egy nap feltűnően lehangoltan jött haza az iskolából és azt újságolta, hogy bezárták az iskolát a tifusz miatt. Megdöbbsentem. Kislányom rosszkedvű és sápadt volt. Elvittem az orvoshoz. A fehér szakállas, idős orvos alig vizsgálta két-három percig, félrehívott és azt mondta: sajnos a kislány tifuszgyanús. E szavaktól homlokomon kigyöngyözött a hideg veríték. Egy ideig némán bámultam az orvosra.

— Vigye haza.

Hazavittem, tejjel kínáltam, nem evett. Cukros kása is volt otthon, ezt nagyon szerette, most hozzá sem nyúlt. Arca, füle, mint a pipacs, úgy lángolt.

Megmértem a lázát, 39,5°. Lefektettem, sírt a kis vesszőfonatú ágyában, majd lassan elnyomta az álom.

Aggódva, kétségbeesetten ültem ágya mellett, figyeltem a pulzusát, szívverését, lélegzetét. Szerettem volna magammal elhíttetni, hogy téved az orvos: nem tifusz... Tépelődésemből autótülkölés riasztott fel. Háznak előtt a furcsa, elnyújtott tülkölés megismétlődött. Az autó a mi ajtónk előtt állt meg. Kopogás, két fehér köpenyes betegápoló lépett a szobába. A nevemet mondták és azt kérdezték, itt van-e a tifuszgyanús gyermek. Megdöbbsentem. Ezek a tifuszkórház emberei. Mit csináljak? Nem adhatom nekik a gyermekemet, ha elviszik... Agyam

most is, mint mindig a veszély pillanatában, világosan és nyugodtan működött. Tífuszgyanúst mondott az ápoló. A gyanús szoba kapaszkodtam és hidegen válaszoltam.

— Tévedés, itt tífuszgyanús gyermek nincs. Kislányom gyengélkedik, de nem tífuszgyanús. Különböző tífuszgyanús lehet ma itt minden ember, én is, maga is, mindenki, az egész város.

— Beteg-e a kislány? — kérdezte az ápoló nyomatékkaal.

— Nem beteg, kitűnően alszik. Különböző voltam vele az orvosnál, ő sem tudott semmit megállapítani. Azt mondta, vigyem haza.

A két ember gyanakodva összenézett.

— Itt a parancs, be kell szállítani a ragályosba.

Mint a kés, villant szemembe a fehér papiros. Nem vettem át. De nem mutattam ijedségemet, minden erőmet összeszedve nyugodtan válaszoltam.

— Tévedés! Nekem az orvos mást mondott.

Az idősebb ápoló titkolt részvétellel az alvó gyermek felé tekintett és egy másik papírt tett elé.

— Írja ezt alá. Maga felel érte.

Aláírtam, mindent aláírtam volna, csak távozzanak.

Elmentek.

Erzsike mélyen aludt. Mellette virrasztottam egész éjszaka. Ha autó robogott el a ház előtt, megijedtem, attól féltem, hogy visszajött a tífuszos kocsis. De nem jött vissza. Alig virradt, ölemben vettem a kislányt és siettem vele a gyermekkórházba, mely tőlünk jó két kilométerre volt. Az úton Erzsike, talán a friss levegőtől, kissé felvidult. A gyermekkórház fehérre festett, barátságos szép épület volt. Az előzetes vizsgálatnál elmondtam a tegnapi mesét, a tífuszról egy szót sem szóltam. Ennek eredményeképpen kislányomat a kivizsgálandók közé, külön szobában helyezték el.

Talán itt más betegséget állapítanak meg, valami könnyebbet, és itt tartják — ébredt fel bennem a remény. Kissé megnyugodva mentem haza.

A műhelyből délfelé telefonhoz hívtak. Rossz sejtésem nyíllalt szívembe. Mi van?

A gyermekkórháztól telefonáltak. hogy azonnallal vigyem be a kislány ruháját, mert megállapították, hogy hastífusza van és át akarják szállítani a ragályosok kórházába. Mit tegyek? A veszély, mint a vipera, egyre közeledett. Hogy mentsem meg a gyermekemet. Rohantam ki a gyermekkórházba. Felkerestem a főorvost. Talán megérti a helyzetemet, talán megszán, és vállalja a kockázatot, talán megengedi, hogy a kislány ott maradjon és elkülönítve a többiektől ott gyógyítsák ki. Tudtam, ez nem csekélység, túl sokat kérek, de mit tehettem mást. Megpróbáltam a majdnem lehetlent.

IDŐSEBB, TÖRÉKENY NŐ VOLT A FŐORVOS. Halvány arcát deresedő haj övezte, meleg szürkés-kék szeme szánakozva nézett rám és a gyermekre. A dolgozószobájába vezetett. Őszintén elmondtam neki mindent, azt is, hogy hazudtam eddig, mert nagyon féltem a gyermekemet. Igen rossz híre van a ragályos kórháznak. Azt is, hogy a feleségem súlyos betegen a másik kórházban fekszik. És hogy külföldi vagyok.

— Ha a kislányom elpusztul, nem tudom, mi lesz... — mondtam elcsukló hangon, mert akaratom ellenére sírva fakadtam.

Az orvos szótlanul, elgondolkozva lépdelt szobája szőnyegén.

— Nehéz helyzet — mondta —, nehéz így is, nehéz úgy is. Baj is lehet ebből... Kint a ragályosban igaz... Szigorúan elkülönítve?... — tördelte a mondatokat. Gondolkodott, járt a vastag szőnyegen fel-alá, majd hirtelen hozzám fordult. — Csoda, hogy maga bírja még! No, majd teszünk valamit.

Erzsikét egy szigorúan elkülönített szobában maga a főorvosnő kezelte és egy ápolónő gondozta, aki önként vállalkozott rá.

*

Lakásomon levél várt.

Ki írt? Honnan? Feladó: Steinmetz Miklós kapitány. A Miki!

„Kedves Pali bátyám! Már régóta akarok írni neked, de a szakadatlan ütközetek, előnyomulás, na meg a pontos címédet sem tudtam. Ezt a levelet is a városi pártbizottságra címeztem, úgy gondoltam, tudnak rólad és átadják.

Ahogy elváltunk egymástól, én a családdal három nap múlva megérkeztem Orszkba, az öregekhez. Onnan nemsokára Alma-Atába kerültem, itt ért a behívó. Csapatommal végigverekedtem a fél országot. Ukrajnát, Galíciát. Nem volt könnyű, azt te is jól tudod. Minden talpalatnyi földnek vér az ára, sok vér. Fontos, hogy győzzünk. Nyomulunk előre, szűköl a náci, mint a megvert kutya.

Tegnap hajnalban léptük át a magyar határt. Képzeheted, hogy örültünk, és különösen én. A határon, ahogy bukdácsoltam a bozótok közt, rád gondoltam, Pali bátyám, a szökésed jutott eszembe. Tele van a szívem örömmel, magyar földön járunk, erőltetett iramban, de nem érzem a fáradtságot. Oly szép itt a táj, az erdők, hegy-völgy minden. Csakhogy idáig jutottunk. Zsuppfedeles, gerendás parasztházban vagyunk néhányan elszállásolva, itt írom a leveleket. Bajtársaim jóízűen horkolnak már körülöttem. Tudod, nagyon kell a pihenő. Erős az iram, kemény a harc és kell a tiszta fej... Zárom is leveleket, hisz amit akartam, megírtam.

Feleségedet, kislányodat és téged erősen ölel

Miki

Ui: Pestről majd többet írok."

Miklós levele éppen jókor jött. Jölesett, megnyugtató. Munka után, estefelé siettem vele ki a kórházba, feleségemhez. Ő is örült a levélnek. Bár nagyon nyugtalanította már, hogy két napja nem voltam nála.

— Erzsike miért nem jött be veled? Mi van a gyerekekkel? Már egy hete nem láttam.

Mit válaszoljak? Az igazat nem mondhatom meg neki, csak súlyosabbá tenné a helyzetét. Szívbeteg embert nem szabad felzaklatni.

— Máskor ő egyedül is bejött hozzám — folytatta a feleségem. — Hipp-hopp, mint egy kis cica, beugrott az ablakon és itt volt.

— Igen, igazad van — mondtam erőltetett nyugalommal —, de baj van a gyerekekkel. Tudod, még a múlt héten történt. A tilalom ellenére akkor is látogatási idő után akart beszökni hozzád. Már fel is mászott az ablakpárkányra, amikor rajtakapták. Büntetésből eltöltötték egy

időre a látogatástól. Sajnos, még a kórház tájára sem jöhet — hazudtam folyékonyan.

— Ez baj, ez rossz — válaszolt Klára. — Igaz, az jó, ha a gyerek élénk, a baj az, hogy a kórháziak ezt nem akarják megérteni. Na mindegy, jobb ha így van, mintha beteg lenne...

A felnőttek kórházából siettem a gyermekkórházba. Erzsikének azt meséltem, hogy az édesanyja jobban van, nemsokára meggyógyul, jó lesz, szép lesz újra az életünk. Testet, lelket öltő súlyos napok, hónapok voltak ezek.

A gyermek állapota javult. A feleségemé rosszabbodott. Már fárasztotta a beszéd is. A bal karja elhalt, alig bírta felemelni.

Amikor Erzsike egészségesen kijött a kórházból, első utunk az anyjához vezetett. Nagy volt az öröm.

1944. december 3-át írtuk. Azon a napon lekötött a munkám, újságolvasáshoz is csak este jutottam. Akkori szokásom szerint először a hadijelentéseket kezdtem böngészni. Rögtön szemembe tűnt a hír: „Csapataink december 2-án felszabadították a Balatontól nem messze fekvő Kaposvár városát, Somogy megye székhelyét.” A Pravda csak ennyit írt. De ez a pár szó elég volt ahhoz, hogy engem testben, lélekben felzaklasson, hogy örömben magamhoz szorítsam az újságot és boldog, könnyes szemmel fel-alá rohanjak a szobában. Elég volt ahhoz, hogy fél éjszaka ne aludjak.

Kislányom nem tudta, mi történt velem, minek örülök olyan szokatlan, túlradó örömmel.

— Mi az, édesapám, mi van az újságban? — kérdezte.

Odasiettem kis ágyához, magamhoz öleltem a gyermeket és ujjongva válaszoltam:

— Kislányom! Örülj te is, hazamehetünk, most már hazamehetünk!

A gyermeknek, aki Moszkvában született, Szovjetország volt a hazája, nemigen értette meg a lelkesedésemet, bár sokszor beszélgettünk vele Magyarországról. Hogy is érthette volna meg gyermekésszel, hogy mit is jelent ez a hír egy hazájából származó embernek? Mit jelent az, hogy végre eljött a rég várt óra, és sok küzdelem és szenvedés után visszatérhetünk szülőházánkba?

A gyermek örült annak, hogy az apja örül és mosolygó arccal elaludt.

Künn elcsendesedett az idő, nem rázta a szél az ablakomat. Kinéztem: halkan, nagy pelyhekben hullt a hó. Hátradőltem a széken, elmélyedtem gondolataimban. Gondolataim otthon jártak.

Gazda Jenő barátom szava jutott eszembe, melyet 1919-ben mondott és azóta sem felejtettem el. Így történt:

A bukás után minket, harminc elítéltet láncre verve kísérték a kaposvári állomásra, hogy elszállítsanak a sopronkőhidai fegyházba. A város visszatért urai ott csúfondároskodtak körülöttünk, vihogtak, röhögtek, élvezték szenvedésünket. Csukly úr, a potrohos városi főjegyző odaszólt az őrség parancsnokához:

— Hadnagy úr, úgy vigyék ám el ezeket, hogy soha többé vissza ne találjanak!...

Gazda Jenő, a délceg, barna leány, a Latinca-század egyik parancsnoka, nem bírta ki, hogy ne válaszoljon Csukly úrnak.

— Visszajövünk! — vágta oda határozottan, bátran, olyan hangon, hogy a közelebb álló urak elsápadtak.

Aztán jött a fegyház... szökés, emigráció. A börtönben, de különösen a nehéz földalatti harcok idején, amikor minden lépésünk életveszéllyel járt, sokszor eszembe jutott Gazda Jenő szava:

— Visszajövünk!

Önbizalom, hit, erő parázslott ebben a szóban.

Másnap reggel sietve mentem be a kórházba feleségemhez. A fehér paplanon már ott feküdt előtte a Pravda tegnapi száma. Derült arccal fogadott.

— Felszabadították a mieink Kaposvárt! Visszamegyünk!

E szavakat olyan hangosan mondtam magyarul, hogy a szobában fekvő többi beteg is felfigyelt. Kérdőleg néztek rám, mi történt. Megmagyaráztam nekik. A beteg arcokra mosoly ült a hír hallatára.

Aznapi délután nem mentem be dolgozni. Levelet írtam Moszkvába Szántó Rezső elvtársnak, a Kommunista Magyarországi Pártja megbízottjának. Arra kértem, hogy szerez-

zenek nekünk útlevelet, hadd mehesünk haza. „Repülni szeretnénk — írtam —, nincs maradásom. Hív a szülőföld, hívnak a meghitt régi utcák, házak, melyekre olyan sokat gondoltam. A csendesen csobogó, csilánó zöldes vizű Kapos folyó, a Tüskevári rét, ahol annyit játszottam gyermekkoromban. Hívnak a régi fiúk, az elvtársak, Édesanyám sírhalma... Hívnak az új élet, a szabadság, az új küzdelmek.”

Aztán vártuk a választ.

Ahogy Klára betegsége súlyosbodott, úgy nőtt lelkében a hazavágyás édes fájdalma és valami csodával határos reménykedés: hátha otthon?...

— Vonaton megyünk-e, vagy repülőgépen? — kérdezte nem egyszer. — Vajon engem, nehéz beteget felvesznek-e, elvisznek-e? Én otthon talán meg is gyógyulnék... Tudod, a levegő, a hazai táj, a Duna és minden...

Ilyenkor örömkönnyek mosták fonnyadó, halvány arcát.

Egy este sürgősen hívtak a kórházba. Mire odaértem, Klára már haldokolt. Szép fekete szemre üveges volt, parányi szája szederjes, arca viaszsárga. Nem ismert meg... Ültem ágya mellett, figyeltem a szívverését, száját, szemét, néha hangtalanul mozogtak ajkai. Egyszer kinyitotta a szemét, rám meredt és alig hallhatóan megszólalt:

— Te vagy? — Elhallgatott. Erőt gyűjtött, s így folytatta: — Ti hazamentek — hangja tiszta volt és döbbenetesen nyugodt.

Több szót, több hangot nem ejtett. Keze hidegre válva kihullott a kezemből...

*

Újévkor, január 1-én az újságban a Tájékoztató Hivatal jelentésében ismerős név tűnt szembe. A jelentésben ez állt: „Steinmetz Miklós kapitányt, szovjet parlamentert, 1944. december 29-én Budapest alatt Vecsésnél a fasiszták meggyilkolták.”

— A Mikit?! — szakadt ki belőlem a kérdés.

Igen. Steinmetz Miklóst, aki önként jelentkezett, hogy szülőhazája fővárosát megmentsse. A fegyvertelen, fehér zászlós parlamenterre a fasiszták tüzet nyitottak és agyonlőtték...

Sokáig gyászoltam Miklóst. Szerettem ezt a fiút, szerettem és tiszteltem. Most még mélyebbre ivódott a lelkemben, és mélyebbre ivódott a gyűlölet is.

HAZATÉRÉS

Múlt az idő, múltak a napok, hosszú hetek, nehéz hónapok. Szorongva vártam Moszkvából a választ. De nem jött... Már-már kezdtem beletörődni a változtathatatlanba. Valami akadály lehet hazatérésemnek, gondoltam, amikor megjött a válasz, a kedvező válasz Moszkvából.

Kislányommal összecsomagoltunk és vonatra ültünk. Cskából három éjjel, három napig tartó utazás után megérkeztünk Moszkvába. Második szülővárosomnak éreztem Moszkvát, az is volt, hisz ott ismerkedtem meg Klárával, ott született a kislányunk, ott életem át sok szép, nehéz és tanulságos évet...

Három nap múlva megkaptam útleveleinket és az értesítést arról, hogy másnap reggel repülőgépen utazunk haza, Budapestre. Tavasz volt, a nap a tejszínű felhőnyalábok közül fiatalos tüzzel nézett le ránk.

Erzsikével elindultunk a nagy útra, a nehéz útra, elbúcsúzni Moszkvától. Gyalog mentünk búcsúzkodó szemmel, öröms-fájó lélekkel néztünk meg minden utcát, teret, a kedvelt épületeket, mint aki a lakásától, otthonától búcsúzik. Megnéztük még egyszer, s talán utoljára a Szverdlov téren kedvelt színházunkat, a Kis Színházat, mélyen a szívünkbe vésztük a Metropol-szálló negyedik emeletén a szobát, volt lakásunkat. Végimentünk a Gorkij utcán.

A Vörös téren, a Lenin-mauzóleum előtt emberfalba ütköztünk. Mi is beálltunk, a sorba. Lelki szűkségét éreztem annak, hogy még utoljára megtekintsem, és elbúcsúzzam Lenintől. Az örökké friss virággal övezett ravatalon üvegkoporsóban fekszik, sötétkék dolgozóruhájában, melyben a legtöbbet látták az emberek. Mintha tegnap halt volna meg, a balzsamozás olyan tökéletesen megőrizte. Bölcs, finom mosolyát a halál sem tudta letörölni arcáról.

Kifáradva tértünk vissza szállodai lakásunkra.

Másnap reggel 8 órakor felszálltunk a repülőgépre. Miután elhelveztük poggyászainkat, belesüppedtünk az egyik kényelmes fotelbe.

A repülő csakhamar megtelt utasokkal. Tizennégyen voltunk. Hazatérő emigránsok, szovjet tisztak feleségei, akik férjeikhez utaztak Budapestre.

Nagy berregéssel, lármával megindult a gép. Soha nem repültem még. Amint éreztem, hogy gépünk lassan elhagyja a földet, a félelem furcsa érzése járta át egész valomat.

Kislányom sírva fakadt, átkarolta a nyakamat, és keservesen zokogott. Alig tudtam elcsitítani.

— Mi bajod, galambocskám? Ne félj, semmi baj nem lesz.

De ő csak sírt.

— Az orrom, apukám, nem vérzik? — szepegte az orrát tapogatva. Elmondta, a váróteremben egy asszony azt mesélte, hogy ha magasba emelkedik a gép, elered az ember orra vére is.

— Butaság az egész — vigasztaltam. De ő felve a keblemre bújt, verejtékcseppek gyöngyöztek a homlokán. Majd lassan megnyugodott és elaludt. En visszanezni szerettem volna, még egyszer búcsút inteni Moszkvának, a szovjet földnek, hol fiatalságom egy részét, életem egy darabját hagytam. Soha nem felejthető, forró, nehéz időket. Majd gondolatom messze szállt, messze az Ural menti városba, ahol a csendes folyó közelében, a temető egyik sarkában egy felejthetetlen sírhalom domborodik: feleségem sírhalma. Visszanezni szerettem volna, elbúcsúzni tőle. Ó, hogy miért nincs ő is itt velünk! Mennyire szeretett volna hazajönni. Miért nem érhetette meg ezt a minden örömnél nagyobb örömet, a hazatérés boldogságát.

Oroszországból ezúttal másodszor utaztam vissza Magyarországra. Ismerős volt már nekem ez a ritka édes-keserű és fájó érzés, a megszokott, megszeretett helytől való elválás érzése. 1919-ben a hadifogság és a polgárháborúban való részvétel után, amikor elutaztam, akkor is fájt a búcsúzkodás... De most úgy éreztem, mélyebb a fájdalom és mélyebb az öröm is. Akkor tél volt minálunk, amikor hazatértem. Az „őszi rózsás” polgári forradalom ideje járta. Huszonhat napig utaztunk,

nyitott vagonokban, éhezve, agyonfázva, rongyosan, tetvesen, betegen, a kutya se törődött velünk. Szegény Édesanyám mosott ki a férgektől, ápolt ki a betegségből. Most már nem vár. Míg én távol voltam, ő elköltözött örökre.

Vajon kit találak otthon? Kik maradtak életben a rettenetes háború és minden háborúnál szörnyűbb fasizmus után?

Margit húgom és családja?... A bátyám és családja?... A régi elvtársak, barátaim?...

És Anna is eszembe jutott. Él-e még?... Mi történt vele?... Ha lesz rá lehetőség, átutazom Jugoszláviába és felkutatom Annát.

Gépünk nagyon magasan szállhatott, mert gondolataimból az egyre lehülő levegő zaklatott fel, fázni kezdtem. A Kárpátok felett repültünk.

Amikor kinéztem a gép tenyérnyi ablakán, sűrű szürke párát láttam. A felhőkkel birkózott a propeller. Többen kinéztek az ablakon. Pár pillanat alatt eltűnt a szürke pára, a felhők fölé emelkedtünk. Valahogy most gyermekkorom, a gyermekkor meséi jutottak eszembe, arról a trónusról, amely a felhők felett van, amelyen a jó isten trónol. (Nem hittem volna, hogy ide jutok.) Kerestem a mesebeli bíborfelhőket, a trónust, a fehér szakállas bácsival, az angyalsereggel, akik ott, mint ahogy mondták, bűbájos éneket énekelnek... De csak a gép zakatolását hallottam és felettünk a kristálytisztá eget láttam, alattunk a lengő-mozgó szürke párán át a földet, mely mint valami óriási zöldes-barnás és ezüstös vonalakkal, sávokkal telerajzolt térkép, száguldott tova.

Órák óta repültünk. Éhes voltam, de félve a légibetegségtől, nem ettem, csak a velem hozott meggylikórt kortyolgattam szorgalmasan. A gyerek jóízűen aludt az ölemben. Nemsokára engem is elnyomott az álmom.

Zökkenés ébresztett fel. Megérkeztünk Budapestre, a mátyásföldi repülőtérré.

*

A repülőtéren a párt autója várt bennünket, és berobogott velünk a városba. Mikor ismét viszontláttam fővárosunkat, meglepődtem. Az én

képzeletemben Budapest nagy volt, hatalmas és most Moszkva után kicsinek, néptelennek látszott. Ez volt az első benyomásom. Ezután jöttek a szomorú és szörnyű képek, a rommá lőtt házak, utcacérszek, felrobbantott hidak, melyeknek roncsai mint kísérteties óriások meredtek felém.

A Csengeri utcai pártházban helyeztek el bennünket. Másnap felkerestem régi emigráns társamat, Hunya Istvánt, aki a Dózsa Népeinek volt a főszerkesztője. Megörültünk egymásnak.

A szerkesztőség asztalán a friss kéziratok és kefelenyomatok között egy fél paraszttök foglalta el a főhelyet. Megkérdeztem Hunya barátomat, minek itt ez a tök.

— Ez öcsém — válaszolta keserű nyés mosollyal kajla bajusza alatt —, persze, te még nem tudod. Hát ez a kalóriaadag. Ennyi jár egy napra egy főszerkesztőnek...

Budapestről hazafelé vonaton utaztunk. A vonat kinosan dögögt. A kupé ablakai ki voltak törve, a huzattól megfájdult a fogam. A vonatban egy hirtelenszöke ember ült mellettem. Megkérdezte, hova utazom. Mondtam neki: Kaposvárra. Nagyot nézett.

— Csak nem ment el a jó dolga — mondta. — Hát nem fél odamenni? Ott Vidovicsék agyonverik a mafajta embert...

Este volt, amikor megérkeztünk. Felkerestük bátyám Petőfi utcai lakását. Bezörögtem. Három riadt női fej fogadott. Bátyám két lánya és felesége. A lányokat sohasem láttam még, az asszonyt leánykorában. Alig ismert meg.

Vacsorázás közben elmondták, hogy bizony sok még a baj az élelemmel, és a pénz körül is, de azért boldogok, mondták, mert vége a háborúnak, vége a fasizmusnak, nem kell többé rettegni...

Kislányom orosz beszéde furcsának és érdekesnek tűnt a családban. Alig tudták magukkal elhithetni, hogy ez a soha nem látott kis idegen nyelvű ember az ő rokonuk.

Reggel korán keltem, hajtott a kíváncsiság be a városba. Hosszan elnéztem a Zárda utca régi, jól ismert házait, úgy rémlett, mintha a vén házfalak is rám bámultak volna. Amíg a házak jó ismerősként, szíve-

sen üdvözöltek, az emberek ridegen, idegenül haladtak el mellettem, jóformán senkit sem ismertem közülük. A gyerekek azóta felnőttek, a felnőttek megöregedtek. Hej, hiába 25 év nagy idő. A Kossuth Lajos utcai pártház elé érve meglepett, hogy az emeletes csinos épület néhány földszinti ablaka be van törve. Bent a folyosón egyik régi gyerekkori barátomba, Véték Ferencbe ütköztem.

— Nézd csak, a rosseb! — üdvözöltük egymást. Aztán összeölelekezünk. Barátom hosszan bámult rám, én is órá. Az ő képzeletében is, az enyémben is a 25 év előtti ifjú élt. Néztem gondszántotta barázdás arcát, a vénülő szürke szemeket, a kis- sé megbillent jobb vállát.

A rózsás kedvű Véték Ferenc bizony kissé megfakult. Úgy festett, mint ősszel a fa, amelyen átvonult egy rövid napsugaras szép tavasz és sok-sok hosszú, káros tél.

A forradalom bukása után a börtönben, amikor a legveszélyesebb napokat éltük át, Ferkó barátom volt az, aki jó kedélyével, szászor halott rossz vicceivel, kupléival mosolyt varázsolt a rabarcokra, megnevettetett bennünket. Az akkor minden kincsnél többet ért.

Ej, hol van a mi viharos, veszélyes, de mégis igen szép fiatalságunk?!

— Ahogy így nézlek, komám — szólt Véték —, rajtad veszem észre, hogy az én idóm is eljárt. Ez a pók-háló itt a szemed körül, meg ezek az ezüst szálak a hajadban. Hol a gesztenyés, hullámos haj? Olyan gyér a tarkód, komám, mint a keceli dombtető, amikor már lekaszálták róla a sarjút is.

— Mi újság idehaza? — vágtam közbe. — Örülök, hogy végre találkoztam valakivel. Erről beszélj!

Elmondtam neki mindent. Erre megeredt az ő nyelve is.

— Újság, komám? Újság, az mindig akad mostanában. De te hogy élsz? Hol jártál, honnét jöttél?

— Megfojtottuk ugye a nagy fenevadat, de az apraja még itt maradt. Láttad, komám, amint bejöttél a házukba, a bezúzott ablakokat? Hát ezeket a kölyökfasiszták törték be. Vidovicsék diákjai. És más népség. Kisgazdák, szocdemek. Jókori vetődttél haza.

Délután elvezettem Erzsikét a Petőfi iskolába, beíratni a III. osztályba, melyet a Szovjetunióban abba kellett hagynia. Az igazgató, egy száraz, mogorva ember, miután értesült arról, hogy kik vagyunk, látta, hogy a gyerek alig pötyög néhány szót magyarul, kijelentette: nem tudja felvenni rendes tanulóknak.

Már kezdtem elszontyolodni gyermekem sorsa miatt, de ekkor belépett egy fiatal, kellemes, kerek arcú nő, a harmadik osztály tanító-nője. Szóba elegyedett a gyerekekkel és csakhamar előállt javaslatával:

— Szerintem fel lehet és fel is kell venni a kislányt rendes tanulóknak, hiszen elég értelmes, majd a többi gyerek között gyorsabban megtanulja a magyart.

Neki lett igazza.

Ezek után Erzsikével kísértünk a Szabadság parkba. A park kanyargós, homokos útjai, virágágyai, szelíd és vadzöld, kékesbordó és ezüstös levelű fáit gondozatlanok, elhanyagoltak voltak. Csak középtájt szorgalmaskodott néhány kertész.

A főútra érve szemünkbe tűnt a megkapóan szép, csontfehér szovjet hősi emlékmű, tetején a győzelem zászlaját tartó katonával. A szürkés-kék somogyi ég, mely a fák csipkéi között a végtelenbe tárult, méltó hátteret nyújtott a szobornak.

Közelebb húzódtunk. Kislányom betűzni kezdte a talpazatba vésett orosz szavakat:

„Szláva gerojam...” — „Dicsőség a hősöknek, akik életüket adták a szabadságért.”

HARMINC ÉV UTÁN

1959 tavaszán a Vöröskereszt Megyei Titkárságára hívtak.

— Ismer-e ön egy Miličic nevű nőt Jugoszláviában? A lánya neve Kovács Anna.

Meglepődve álltam egy ideig. — Ez az Anna lehet — gondoltam.

— Hozzánk intézett levelében azt írja, hogy az ön felesége volt 1923-tól 1931-ig.

— Igazat ír. Hol van? Mi van vele?

— Keresi magát.

— Én is már régóta keresem őt.

Megadták a címet: Valjevo, Sindelić utca 43.

Levelt írtam Annának, hosszú levelet.

Megírtam, hogyan éltünk a Szovjetunióban. Megírtam, hogy sokáig vártam, kerestem. Hogy 1935-ben megnősültem. 1945-ben özvegy lettem, és most, mióta itthon vagyok, egyedül élek a lányommal, Erzsikével. Az utóbbi 16 év alatt sok minden történt velem: dolgoztam mint kollégiumi igazgató, majd mint a Megyei Tanács Népművelési Osztályának vezetője. A lányom felnőtt, gimnáziumi tanár lett. Közben megjelent négy könyvem. 1956-ban súlyosan megbetegedtem, utána nyugdíjaztak.

Amiért harcoltunk, nem volt hiába: az eszme, a szocializmus, a kommunizmus rohamosan tör előre, már átöleli a fél világot... Csak gyere, nagyon várlak.

Két hét múlva megkaptam Anna levelet:

„Kedvesem!

Nem is tudom leírni, mennyire örülök, hogy 30 év után ismét megtaláltalak. Amikor a postás átadta a levelet, és megláttam a kezéd vonását, majdnem összeestem, mint ha valami áram futott volna végig rajtam. Sírtam is, nevettem is...

Csakhogy élsz, csakhogy élsz! Itt annak idején rémhíreket keltettek rólad. Elmondok sorjába mindent:

Mikor kiutasítottak, még egy évig éltem Újvidéken, mindennap vártam a leveledet, de nem jött.

Biztosan a rendőrség elfogta. Deaktív többször járt a lakásunkon, utánad szaglászott, nem jöttél-e vissza... Munkát nem kaptam... Feléltém mindenünket, amink volt.

Megelégtelve a zaklatást, Belgrádba mentem dolgozni. Múlt az idő, múltak az évek, egyedül, szomorúan várakozva reád.

1936 nyarán Székely elvtárstól és más megbízható emberektől azt hallottam, hogy meghaltál...

Nem hittem el a szomorú hírt, mégis meggyászoltalak.

Egy év múlva, 1937-ben akadt egy rendes ember: Dragomir Miličić szabómester, mit tettem mást, férjhez mentem hozzá. Húsz évig éltünk együtt. 1957-ben meghalt. Három év óta vagyok özvegy. Én itt most pénz-zé teszem minden kis holmimat és megyek hozzád, haza...

Most megírom még, hogy találalak meg:

Ez év március 21-én a magyar rádiót hallgattam, ki tudja, hányadszor, századszor talán. Mert egyszer, már régen, 1933 újev éjszakáján Jakab Mátyás barátunk titokban fogta a moszkvai magyar adást, akkor hallotta a nevedet, hangodat. Azt mondta, először Bokányi Dezső beszélt, utána te felolvastad két versedet.

Azóta hallgattam, figyeltem a rádiót, hátha, ki tudja?...

Szóval most, ahogy ott ültem és hallgattam a 19-esekről szóló visszaemlékezéseket, egyszerre ismerős hangra lettem figyelmes... Igen, a Te hangod volt, még most is cseng a fülemben. Hisz olyan jól ismerem a hangod minden rezzenését.

Figyeltem, miről beszélsz...

A kaposvári forradalmi dolgokra emlékeztlél.

Akkor hangosan felkiáltottam:

— Ó az! Mégis él!

Anyám bejött.

— Mi van?

— Él a férjem, a Pali, édesanyám!

Most már biztosan él, magam hallottam a hangját...

A szívem majd kiugrott, szinte a torkomban kalapált.

Most mit csináljak? Hová forduljak, kinek írjak? Pestre? Kaposvárra?

— A háború alatt a Vöröskereszt szokott segíteni ilyen esetekben — jegyezte meg anyám halkán, bizonytalanul.

A Vöröskereszt. Ez jó. Oda írok. Pestre.

Így írtam a Vöröskeresztnek, így találtalak meg.

Ezzel zárom soraimat, mielőbbi válaszodat várva, a te hűséges párod
Anna"

1962. június 12-én, kétévi kínos várakozás és huzavona után, végre Anna megérkezett. Hogy örültünk egymásnak, minek mondjam. Bár sejtettük, tudtuk, mégis meglepett bennünket külsőnk nagy változása: képzeletünkben a régi fiatal élt, és íme: itt áll szemtől szembe két megtört ősz ember.

És 32 év után testileg öregen, de lélekleben fiatalon és gazdagon ismét új életet kezdtünk.

(Vége)

BORI IMRE KÖSZÖNTÉSE

Ötvenedik születésnapját ünnepli dr. Bori Imre egyetemi tanár, irodalomtörténész, szellemi, művelődési és irodalmi életünk kiemelkedő egyénisége. Hasonló hatású tudóssal irodalmunkban alig találkozhattunk az elmúlt évtizedek során, habár korszakos jelentőségű munkák jelentek meg, magyar tanszék nyílt Újvidéken, megalakult a Hungarológiai Intézet, számos projekttel... Sinkó Ervin a tanulmányok mellett regényeket írt, dr. Szeli István az intézményesen folyó művelődés-, szellem- és irodalomtörténeti kutatások kivételes képességű szervezőjeként és irányítójaként dolgozott, B. Szabó György pályája még a kibontakozás előtt derékba tört, életműve torzóban maradt.

Bori Imre megtorpanások és kitérők nélkül ír és tanít egészen fiatal kora óta. Nálunk egyedülálló indulásáról mondja a tanár- és munkatárs, Szeli István, hogy már a 16 éves fiatalembernek az intellektuális glóbusza hihetetlenül széles volt. Ugyszólván nem volt olyan tartomány a magyar irodalom és műveltség tág határai között, amelyben nem mozgott volna teljesen otthonosan.

Egy évszázad felezővonalán, ma Bori Imre mögött húsz önállóan megjelent könyv áll és legalább félszáz nagy tanulmány — a magyar és a jugoszláviai magyar irodalom történetének, a magyar folklórnak, valamint a magyar és a délszláv irodalmi kapcsolatoknak a területéről. A *jugoszláviai magyar irodalom története* című, szerbhorvát nyelven is megjelent könyve első nagyszabású kísérlet a hazai magyar irodalmi törekvések összegezésére (1945-ig); folytatását a szakemberek, egyetemi hallgatók és diákok hada várja.

Pontos ösztönű kutatóként és a kutatómunka irányjelzőjeként mindig legsürgetőbb feladatainkat végzi Bori Imre, biztos szemmel fedezve fel kultúránk fehér foltjait, legyenek azok bármely tájain térnek és időnek. Feltérképezésük során a legszélesebb látószögű pontokat jelöli meg, amelyek viszonylatok kialakításához szolgáltattak alapot. Nemcsak észre nem vett vagy elfeledett alkotók munkássága igazi helyét mutatta meg irodalmunk történetében, hanem új értékrendet tudott és mert kialakítani. A magyar irodalom történetének periodizálásában a három fő elmélet egyikeként éppen az övét tanítják Pesttől Kolozsvárig, Pozsonyig és Újvidékig az egyetemeken; avantgarde-konceptiójával termékeny viták sorát és az újraértékelés folyamatát indította el a legrangosabb tudományos tanácskozáson s a munkát ma, számos intézetben, gondosan kidolgozott programok keretében végzik. A belgrádi és zágrábi irodalomtörténeti szimpozionok állandóan meghívott vendége; Miroslav Krležáról és a jugoszláv népek kiemelkedő alkotóinak életművéről vagy irodalmi korszakokról, áramlatokról, irányzatokról nem értekeznek nélküle.

Tevékenységében sajátos szintézisbe került az irodalomtörténet írása, az avantgarde elméletének kidolgozása, folklórértékeink mentése, az események azonnali értékelése, a hagyományok ápolása, tankönyvek készítése, előadások megtartása...

Bori Imrének sikerült megteremtienie tanítás és oktatás, élet és munka egyszerű harmóniáját. Hogy ötvenedik születésnapja alkalmából, egy tartalmas és rendkívül gazdag életszakasz után köszöntjük most, e tény jelképiségét szeretnénk kinagyítani egész irodalmunkra: sok ilyen ünnepet kívánva!

HERCEG JÁNOS

KITEKINTŐ

NAPLÓJEGYZETEK 5.

Megint Párizsban. Jóllehet minden a régi, mégis ezer változás ment végbe négy év alatt, mióta utoljára jártam itt. Ezek azonban mind olyan változások, hogy hozzátartoznak az élet természetes alakulásához. Még az idegenforgalom is más képet mutat, mint néhány év előtt. Most mintha sokkal több volna itt a japán, s egyáltalán az afroázsiai nép, de ezeknél is nagyobbra nőtt a németek tömege. A hatalmas és minden kényelemmel ellátott társasgépkocsik csak úgy ontják magukból a nyugalomba vonult pékmestereket vagy mic sodákat, az elhízott, hangos és olykor kicsit közönséges asszonyokat hatvan és hetven között. Végigvezetik őket a Louvre termein, ahol unottan ácsorognak, csak Mona Lisának van meg a szokásos hatalmas közönsége.

Mit lehet itt tenni? A világ modernebb lett, s már alig vannak hozzáférhetetlen pontjai. A termelés és fogyasztás óriás arányai között megnőtt a világlátás igénye is. A turistairodák ugyancsak megsokszorozták a forgalmukat. Versailles tükörtermébe nem lehet bejutni, s különben is elviselhetetlen a bábeli hangzavar és a testszag.

Mert Versailles-be is el kell menni megint. Nem szeretnék nagyképű lenni, s azt mondani, láttam már jó néhányszor. Aki zarándokútra megy Párizsba, mint én, ne tegyen kivételt semmiben. A királyok fényűzése kicsit talán furcsán hat a mai összkomfortos világban, úgyhogy érthető a két amerikai lány halk vihogása, amikor az idegenvezető XV. Lajos fürdőszobájának berendezését magyarázza. Hogy láncos kút vitte fel a vizet a padlásra, ott aztán a kazánban megmelegítették, illatossá tették, s úgy eresztették le a kádba ahol a fürdőmesterek már beszappanozták öfelését.

A lányok szépek és fiatalok. Szőke hajukat fiúszra nyírták, s hátukon cipelik minden poggyászukat, beleértve a hálózsákot, amelyet majd leterítenek egy kemping füves területén, miután felállították tökéletesen szigetelő sátrukat. A fiatalok százezrei járják így a világot, amelyben Párizs csak egy pont. Igaz, a legragyogóbb, a lehangulatósabb, a leginkább emberi melegséggel teli ebben a szegény Európában, amely mindenáron a múltjából akar megélni.

De hát mi másból él az ember? Hagyjuk figyelmen kívül a tapasztalatra építő filozófiát, az empirizmus tanításait, de akkor is itt vannak az emlékek, amelyek előttünk világítanak. Faragott rózsák és csavart oszlopok között állunk, az arany tompa fényében, a rokokó teljes tobzódásában. Az amerikai lányok tovább mennek majd, talán az Akropolisz alatt is sátrat vernek, esetleg megnézik maguknak a szerbiai kolostorok freskóit, aztán Velencét és Rómát, s nyugodtan repülnek haza, mint akik mindent láttak.

De hol vannak a virágok? Négy év előtt tulipántáblák futottak le a domboldalakon, s a sárga rózsaeerdőt éles csíkokban szakította meg a tűzpiros krókusz. Most selymesre nyírott üdezőld pázsit foglalja el a virágágyások helyét, s csak a széleket szegélyezi valamilyen ismeretlen kék és fehér virág. De hát Versailles is olyan, mint egy állandó kiállítás, ahol lehetőleg kerülni kell az egyhangúságot. Ezért rendezik át időnként a tavak és

szökőkutak között elterülő virágszigeteket. Ahogy a Louvre gyűjteményeit cseréltetik.

Mindig van valami új a régi Párizsban. Most a fából épült operát mutatják, s előttünk újra öszesúgnak és felnevetnek az amerikai lányok, ki tudja, miért. Mert itt megint csupa arany minden, s a kagylók és bőség-szaruk tömegében észre se lehet venni az átmenetet a rokokóból a barokkba.

Lényeges változás tapasztalható a metró végtelen folyosójának muzsikusi között is. A hadirokkant harmonikást felváltották a gyermekzenekarok. Tízegynéhány éves fiúk és lányok, valamelyik zeneiskola növendékei tűnnek fel itt is meg ott is. Kottából játszanak és lábukkal lelkiismeretesen verik a taktust. Egy kis körben állnak, de a kör közepére ők is oda-dobtak egy sapkát: pour la musik.

Nem koldusok, nem szükségéből zengik a melódiát, csak egy kis fagyira valót szeretnének összemuzsikálni. Tele van a sapka centime-okkal, itt-ott egy-egy frank is kifehérlik a honoráriumból. Távolabb, a Concorde tér egyik labirintusában magas, negyven év körüli szőke férfi gregoriánokat énekel mély baritonján gitárkísérettel. Hangja betölti az egész állomást. Mellette hosszú szőrű sárga kutya ül, s amikor bedobom egyfrankosomat a sapkába, mintha a kutya is bólintana.

*

Voltam a Bobúrban. Ennek a lármás, óriási propagandával kísért kiállítási központnak, amelyet George Pompidou emlékére alapítottak, már a külseje is meghökkentően érdekes. Mert nem épület ez a Rue Beaubourg sarkán emelt üvegéből, vascsövekből és traverzekből összeállított szerelvény, hanem csupán keret a különféle rendezvényekhez. A funkciója hozta létre, az állandóság minden megkötöttsége nélkül. Mintha itt váltották volna a lóra Walter Gropius álmát, amit a Bauhaus hirdetett, nemcsak minden építészeti hagyomány megtagadásával, hanem ami eddig elképzelhetetlen volt, az informel architektúra létrehozásával. Homlokzata nincs, üvegfalai elmozdíthatók, s mozgólépcsői talán jövőre tovább viszik az embert az eddigi öt emeletnél, hogy jobb híján ezt a régies és elavult szót használjam.

A Louvre-on nem lehet változtatni, annak ellenére, hogy háromszázötven éven át folyton változtattak rajta. A Louvre mindig a befejezettség tényével akart hatni, stílus és arany tökélyével, ami fontosabbnak látszott, mint a rendeltetése, ennél fogva külseje érezhetően rányomta bélyegét arra is, ami benne látható volt. Giotto kék angyalaira éppúgy, mint Braque mozaikszerűen részeire bontott barna hegedűjére. A Louvre a klasszicizmus törvényeivel merevített békés harmóniába korokat és irányokat. A Bobúr nem akar zavarni a jelenlétével.

Persze mindez egyelőre nem jár a biztonság érzetével. Az ember megszokta a falakat, a határokat kicsiben és nagyban, s itt mintha a szabad ég alatt volna, üveg és acél technikai intelmei ellenére a határtalanság űrhajójában. De nem egyedül és nem idegenül. Van ebben valami vidám könynyedség is, ahogy az üvegcsöveken át úszik az ember, mint valami akváriumban, míg odakinn a mindennapi Párizs megszokott élete folyik. Nincs kint és bent világ. S a Bobúr előtti tér látnivalói hozzátartoznak az egész attraktivitáshoz.

Az előcsarnokban Vasarely fekete vonalokból vágott portréja függ egy láthatatlan huzalon: Pompidou feje fény és árny tiszta, szintelen fényes játékában. Aztán egy legalább hat méter magas kerti törpe mosolyog az emberre Mikulás-bajszja alól, részben öngúnyként, részben a gyerekek örömére. A giccs határtalansága minden nagyképűség kigúnyolásával. S amíg az ember az emeleteket járja, a szabadon használható könyvtárt, ahol a XX. század teljes bibliográfiája is helyet kapott, aztán a kiállítási termeket, Kandinsky szalonját és a modern piktúra kezdetét a rengeteg egyéb látnivalóval, ki-kínézhat a Bobúr előtt folyó attrakciókra is.

Elet és művészet elválaszthatatlansága érződik az üvegalakon keresztül. Én itt is kénytelen voltam beosztani az időmet. És miután egy délután kevés ahhoz, hogy az ember a Bobúrban megközelíthetően mindent lásson, nem szólva a nagy lelki és szellemi teherbóráról, két kiállítást néz-

tem meg csupán. A modernnek fellépését Matisse-szal és Picassóval, mikor még többé-kevésbé megmaradtak a hagyományos festészet keretei között. A századelő első néhány éve jelentette a korfordulót, s az első világháború kitöréséig már minden készen volt. Itt érti meg az ember, milyen természetes volt a formai megújulás kényszere a kataklizma már érezhető szelében, a „különös nyár-éjszaka” Ady látomásában. Darabokra tört a világ nemcsak a kubisták képein, a valóságban is.

Odakinn, a Bobúr előtti hatalmas téren nagy köröket alkot a közönség. Az egyik körben két bohóc produkálja magát, a másikban japán cselgáncsozók mutatják be tudományukat, a harmadikban fekete fürdődresszben egy fiatal, karcsú nő finom pantomimjét láthatjuk. Ezek csak műkedvelők persze, maszek alapon dolgoznak, de van valami pezsdítően új abban, hogy mindez szinte összefolyik. A nagyok a kicsikkel, az igazi művészet a műkedveléssel.

Mint egyébként az életben, a valóságban is.

*

Párizs fél kilenckor még néptelen. Illetve már alig látni embereket az utcán. A gyári munkások százezres tömegei reggel korán végighömpölyögtek az utcákon, aztán csend lett. S most még nem indult meg az újabb áradat, mert az üzletek is zárva vannak, a forgalom még várta magára. Ilyenkor már a kutyák is eltűntek, amelyeket reggel visz ki szokásos sétájukra a gazdájuk. Most csak a névjegyüket hagyták itt a járdán és a házfalak sarkán.

A Louvre déli kapujánál is csak egy-két őgyelgő, mint én. Akik nem bírták kivárni a fél tizedet, mint én. Szeretek itt ácsorogni. Végignézni az egykori királyi palota udvarain egészen a diadalívig, s aztán leülni a lépcsőkre és várni, hogy kinyissák a kapukat. Ma szabadnapos vagyok. V. elment esőköpenyt venni magának, s mivel a nők nem szeretik, ha ilyenkor türelmetlenül sürgetjük őket, megint csak ide jöttem vissza, a Louvre-ba.

Megittam egy kávét a Mme Colette téren, amelyet most fedeztem fel. Talán nem is oly rég keresztelték el róla ezt a csöppnyi teret, amelyet zöld lombos fái még parányibbá tesznek, mert az én térképembe nincs beírva. Körülötte autóbuszok dolgoznak, mint asztmás öregurak, egy óra múlva kicsit távolabb egymásba ütköznek majd az emberek, itt csend lesz akkor is, elmélázásra való nyugalom a fák alatt, s a kis kávéház mindössze néhány asztalból álló teraszán a piros napellenző árnyékában. A királyok, a politikusok és forradalmárok széles bulvárokat kapnak, neki csak ez a tenyérnyi hely jutott. De hát nem is illene más a *Cinci* szerzőjéhez, aki annyi ártatlan bájjal ábrázolta a korai szerelem jelentkezését, a füledt és ügyetlen erotikát valami szent áhítattal körülrettegve, mintha mégiscsak ez a szerelem lenne a legszebb az ember életében. És a párizsiak nagyon megbecsülték és szerették ezért a nyíltságáért. Ha megjelent, élete vége felé már tolokocsiban, de gondosan kipirosított szájjal, egy-két hajtcincset is kacéran a homlokába húzva, a rendőr leállította a forgalmat, s fehér kesztyűs kezével intett: *S'il vous plaît, madame!*

De itt csigalassúsággal múlik az idő, átmegegyek hát megint a Louvre kapuja elé, majd betérek a román stílusú templomba, megcsodálom a kobaltkék és vérpiros színekben átsütő napfényt a vitrázsokon, egy monoton basszus mormolása hallatszik a csöndben. Pedig sehol senkit sem látni, üres a templom, talán gyóntató barát ad feloldozást az elsutogott bűnökre, itt lisieuxi kis Szent Teréz szobra közelében, aki éppúgy hozzátartozik a francia romantikához, mint Madam Colette.

Most már azért elmúlt kilenc óra, s a Louvre bejárata előtt gyülekezik a nép. A teremörök is feltűntek az üveglablakok mögött, lapos kék sapkában, s a pultok mögött elfoglalták helyüket a katalógusokat és reprodukciókat áruló kisanszonyok. Felállunk a napsütötte lépcsőkről, felsorakozunk kettős sorokba, jobbról és balról is, s lassú léptekkel betödulunk.

Két óra szól a randevúm. Addigra már az étterem is felszabadultak valamelyest, mivel a franciák sietnek pontosan tizenkettőkor ebédelni. Négy óra itt a Louvre-ban nem tűnik soknak. Én azonban sose bírtam ki tovább. Persze, le kell mondani arról, hogy az ember egyszerűen sokat lásson.

En az impresszionistákhoz megyek. Igazán zavartalanul csak náluk tudok gyönyörködni. Koruk a nyugalom és béke kora volt, s mire művészetük átért Kelet-Európába és elterjedt a mélyebb társadalmi rétegekben is, ott már vége is volt. Nálunk akkor kezdett igazán tündökölni. Hát ez a vidék!

Es ezen nem lehet segíteni. Ahhoz, hogy az ember lépést tudjon tartani a korával, meg kell szüntetni a földrajzi távolságokat. Nem mondom, hogy nem szeretem a vadakat és akik utánuk következnek. Szívem szerint azonban mégis Cézanne, Monet és Renoir képei között érezem igazán jól magam, isten bocsása meg ezt a gyöngeségemet.

*

A forradalom sehol sem magánügy. Az oroszoké se volt az annak idején. Amikor az orosz anarchisták céltudatosabban kezdtek szervezkedni, Bakunyin rég Nyugatra vonult. És Lenin ugyancsak külföldről jött, hogy megadja a kegyelemdőfést a cárizmusnak.

Moszkva és Párizs kapcsolata a századelő éveiben és az első világháború alatt a költők és művészek egész életművére rányomta bélyegét. Persze, nem Repin és Verescsagin festészete fejtett ki hatást, hanem a franciák ragadták magukkal az oroszokat. Nem alárendelve őket a maguk modernségének, hanem velük együtt teremtve újat és eredetit. Kandinsky nélkül nem lett volna expresszionizmus, és a kubista szobor megjelenése is elképzelhetetlen Archipenko nélkül. De Chagall is ott volt már, s az ő jövés-menése Párizs és Moszkva között egy ideig még azt a látszatot keltette, mintha a forradalom minden művészi megújulásnak is a központja akart volna lenni. A Serapion testvérek, élükön Majakovszkijjal, ilyen jelekkel fordultak a nagyvilág felé.

„Ez már politika!” — mondja V. a megállapításnak nem csekély lekicsinyítő hangsúlyával, s kézitáskájának tükrében megigazítja a haját, mert az arcába hullott, amikor lehajolt egy üvegszekrény fölé, hogy elolvassa Anna Ahmatova levelét, már nem tudom kihez. Tovább sodródunk az orosz forradalmat megelőző időkben elmerülve, mert a kiállítás azt is megmutatja, miért volt még elkerülhetetlen a forradalom. Nem a nyomor példaképeivel a cárizmus alatt. A művészet kiszolgáltatottságával az orosz arisztokráciának. Gyönyörű csipkeruhák láthatók, aztán remek ötvösmunkák, némileg a bőség zavarát is érzékeltetve, mint amikor egy nép kiteszi a világot elé mindenét, amije van.

Mindenkihez! Mindenkihez! — szakítja félbe a lenini felhívás a cári, Oroszország százados idilljét, s a plakát előtt egész tömeg áll megilletődve, farmernadrágos fiúk és lányok, idegenek és párizsiak.

„Látszik rajtuk, hogy szimpatizánsok!” — jegyzi meg újra V., mire most én vagyok kénytelen megállapítani, hogy ez a feltevés aztán igazán politikai természetű. Mert miért ne állhatnának a plakát előtt eltűnődve azon, hogy mi volt Oroszország és mi lett belőle? A kapcsolat se máról holnapra szakadt meg Moszkva és Párizs között. A könyvek és fényképek még esztendőig bizonyítják Alekszej Tolsztoj ellenforradalmiságát, hogy aztán hazamenjen, s miután leleplezte önmagát, megírta a szocialista új-jaépités emberfeletti munkájának gyönyörű regényét. Ilja Ehrenburg pendlizett Moszkva és Párizs között. *Jeanne Dey szerelmét* még itt írta, de aztán a szovjet írók kongresszusán odafordult Joszif Visszarionovicshoz és nyájasan megkérdezte:

„Tavaris Sztálin, kak treba piszaty?”

„Pisite pravdu!” — felelte bölcsen a bajszos és mindenki tapsolt.

Lehet, hogy ezen is elgondolkoznak ezek a hipikülsejű fiatalok, anélkül, hogy a világba belekiáltott szó: Mindenkihez! Mindenkihez! csak valamit is veszített volna eredeti értelméből és jelentőségéből. Lenin alakja természetesen többször is előfordul a kiállításon, bronzban és olajban egyaránt, miközben Sztálinnak nyoma sincs sehol, már azért sem, mert még csak a forradalom nyitánya. Párizs és Moszkva között ekkor volt a kapcsolat a legerősebb, s a haladó világ rokonszenve is a legnagyobb.

Ami utána következett, inkább filmen látható. Miniatúr mozikban ül a közönség és nézi ezt vagy azt a témát. Témából és mozból elég nagy a választék. Beülnék valamelyikbe, mert órák óta bolyongunk, s már nem győzöm lábbal, de V. türelmetlenül sürget, hogy gyertünk ki a levegőre, mert hiszen mindezt eredetiben és a helyszínen láttuk. A filmeket csak nézzék azok, akik még nem jártak Moszkvában és Leningrádban, mint mi.

*

Párizst elárasztották az indokínaiak. Aruházakban, üzletekben a kiszolgáló személyzet, a Montmartre bisztróiban a pincérnők többsége sárga, alacsony és vékony csontú. Ha kitör a válság valahol a világon, azt elsősorban a nagyvárosok érzik meg. S Laoszban, Vietnamban és Kambodzsában elég régen kitört. Hogy miért Európába jönnek? Mert pillanatnyilag ez őt világrész legcsendesebb szigete. Még munka is előbb akad itt, mint Afrikában. És a menekültek jó munkások. Szerények és olcsón dolgoznak. A szállodák takarítónői kivétel nélkül vietnamiak. Csak a főnöknő francia vagy néger, de a feketék teljes jogú állampolgárok itt.

A menekülteket egy ideig mindenki sajnálja, aztán megunják őket, sőt meg is haragszanak rájuk. Épp azért, mert szerények, kevéssel is beérik. Nem vesznek részt a bérharokban, sőt sztrájk török, de hát mit csináljanak szegények. Egy hülye osztráknak most az az ötlete támadt, hogy az Egyesült Nemzetek vegyen valahol egy országot a menekülteknek, telepítse le őket, hogy ne legyenek hontalanok. Vannak területek, melyeket olcsón meg lehet kapni.

Belgrádi barátunk megállított egy vietnámi takarítónőt, aki már évek óta él Párizsban és jól beszél franciául. Megkérdezte, mit szólna egy új hazához, ahol többé nem menekültek, s olyan rendszert vezetnek be, amelyet akarnak.

— Nézze — mondta a sárga bőrű lány és letette a nagy fehér batyut az ágyneművel, amit a mosodába vitt le —, mi haza akarunk menni. Tegyek lehetővé a számunkra, hogy hazamenjünk.

— De hiszen maguk eljöttek a hazájukból! — csodálkozott a barátunk.

— Igen, muszáj volt, nem tehattünk mást — felelte a lány, mint aki nek már ki tudja hányadszor mondják ugyanezt. Felemelte a batyut és továbbment.

Könnyű volt megállapítanunk, hogy a válasz nem új. Ezt mondták a cári emigránsok, s ezt mondták Kossuth hívei.

— De az oroszok a maguk vad ellenforradalmiságában is népszerűsítették hazájukat a nagyvilágban — mondja a belgrádi. — Emlékszik Jushnijra, s a Kék Madárra? Emlékszik a doni kozákok kórusára? Vecsernyi zvon, vecsernyi zvon... Az orosz balettre, amelyet ők vittek el mindenhova? Vagy azt hiszi, Teodorakiszból az lett volna, aki lett, ha otthon marad? És a maguk Bartókjából! Falusi utcák árokpartján jegyeztette volna a népdalokat, mint az a másik, hogy hívják? Kodály?

Teljesen eltértünk a témától, átengedjük a genfi értekezletnek, s visszanezünk ötven évre, amikor Európába európaiak menekültek egyik országból a másikba, s közben nem túrték meg egymás között az egyenlőségi jelet, mert amíg a német zsidók a gázkamrákból való félelmükben húzódtak meg valahol, az orosz zsigyercegek — mert hiszen minden második annak adta ki magát — gondolatlanul pengethették a balalajkát Budapest, Belgrád, Bécs és Párizs kávéházaiban. Himzett rubaskában és a puha csizmaszárba túrt nadrágban.

— Rettenetes ez az ellentmondás! — kiált fel barátunk. — Bunyin itt Párizsban írta a korszak legszebb érzelmes regényét, *A szerelem szentségét* és ezerszer megbánta, hogy otthagyta hazáját. Naplójában feljegyezte, hogy szíves örömet lemondott volna a Nobel-díjról, csak még egyszer mehetett volna végig a Néva partján.

— És itt némult el örökre Bergyajev — mondom én, minthogy nincsenek örök igazságok még a hontalanság tekintetében sem. Mondhatnám, hogy itt írta meg egy magyar író, Földes Jolán több mint negyven év

előtt az emigránsok regényét. A *halászó macska utcáját*, amelyben a hontalanok ellentétes politikai nézeteik mellett is békésen éltek együtt. De hát barátom nem ismeri a magyar irodalmat, s nem tudja, hogy Földes Jolán regénye annak idején egy nemzetközi pályázat első díját vitte el, s Európa minden nyelvére lefordították.

— Ez nem ugyanaz! —kiált fel, mintha megérezte volna, mit akarok mondani, aztán el is hallgat mindjárt, mert jön vissza az iménti vietnami lány, s lapulva megy el mellettünk a lépcsőn új batyujával, amelyben a tiszta égyenmút cipeli fel.

*

Nem tudtam, hogy Isac Singer gyermekmeséket is írt. Nem amióta Amerikában van. Ott már csak a felnőtt olvasókhöz fordult. A lengyel gettóban, ahol harmincéves koráig élt, zsidó parasztok között.

Tulajdonképpen nem is gettó volt. Legalább nem abban az értelemben, ahogy mi Európában a zárt zsidónegyedeket neveztük a városfalakon kívül, mikor még voltak városfalak és zsidók is voltak. Igaz, összezárva éltek, de legalább nemcsak egy fal vagy egy utca választotta el őket a teljes jogú keresztényektől. Tökéletesen paraszti életmódot folytattak, s úgy éltek, mint mindenütt a földművelők. Csupán a nyelvük, a németből elfajzott jiddis nyelv, és persze ami azzal együtt jár, hagyomány, szokás, viselkedés éreztette a különbséget köztük és az ország többi népe között Oroszországban, Lengyelországban és a történelmi Magyarország északi részein.

Szegény parasztyerekeknek írt tanulságos meséket Isac Singer. Nem misztikumba hajló, nem bölcsekedő, inkább vigasztaló meséket. Az ősrégi keleti parabolát a szegény szabóról, aki egy koldusnak akart ruhát varrni, ugyancsak átalakította a maga ízlése és igazsága szerint. Itt a szabóból suszter lett, a koldusból meg egy lusta kövér lány, akinek hiába csinálnak cipőt, nem bírja felvenni, mert mire készen lett a lábbeli, neki még kövérebb lett a lába. De amikor egy szép napon munkához látott, egyszerűen ráfért és gyönyörűen állt lábán a cipő. Így alakultak át korhoz és társadalmi valósághoz igazodva Singer keze alatt mind a zsidó népmesék.

Talán csak ez az időhöz való alkalmazkodás teszi, hogy mégse lett provinciális író, noha senkit se lenne szabad annyi joggal annak nevezni, mint őt. Nemcsak a lengyel földesurak birtokain élő szegény zsidó parasztság soraiban élő fiatal Isac Singerre illenék rá a provinciális író elmarasztaló jelzője. Igazság szerint a későbbi, Nobel-díjat nyert elbeszélőre is, hiszen éppoly bezárva él a sok milliós New Yorkban, mint annak idején a varsói gettóban, illetve, mint falusi tanító korában a zsidó parasztok között.

Mert a felhőkarcolók környezete nem oldhatta fel a nyelv gettószelemét, márpedig a nyelv minden irodalomnak egyetlen kifejező eszköze, alapanyaga és lényege. Ha angolul kezdett volna írni, mint az amerikai zsidó írók közül oly sokan, nem az lett volna, aki lett. Ha százszor is megmaradt volna a zsidó témáknál, mint például Saul Below.

Ahogy Például Tömörkényről se lehet elképzelni, hogy franciául írt volna. Vagy Tamási Aronról. Pedig legalább annyi egzotikumot hoztak magukkal, mint a gettóban élt Isac Singer. A szegény homokvilág írója még olyan emberi mélységeket is fel tudott tárni, hogy Tolsztoj is felfigyelt rá.

A nyelv azonban mégsem csupán közlési eszköz, hanem egy külön világot kifejező fenomén, amelyben a történelmi tudat megannyi eleme is megszólal. A dajkadal emlékeivel egy olyan népi mítosz, amely más nyelvi közegben már elvesztené erejét és varázsát. És minél messzebből szólnak meg ezek az emlékek, mint Isac Singernél a zsidó kultúra hatezer éves múltjából, annál több bennünk a közös emberi tartalom.

Szóval mégiscsak az, ami egzotikus jellegén túl is összeköt. A diaszpórákra tagolt régi kelet-európai zsidóság egészen kis népességű gettóban is megőrizte gazdag múltjának emlékeit és egy nagy nép szellemi attribútumait. Ezért lehet talán világirodalom belőle. Mert nem stílus és etnográfia a jiddis irodalom, legalább Isac Singernél nem az, s így fordításban sem veszti el ősi jussából eredő s közlendőiben is kifejezésre jutó ragyogó szellemét.

ALKOTÓMŰHELY

KATONA IMRE

NÉPKÖLTÉSZET ÉS IRODALOM

A népköltészet és az irodalom kettőssége nincs öröktől fogva, és talán nem is lesz az idők végezetéig. Az időbeli elsőség kétségkívül a népköltészetet illeti, a távolibb jövő viszont inkább az irodalomé. A törzsi társadalmak költészete még mindenestül népköltészet, a fejlettebbeken belül azonban már inkább csak az írástudatlan parasztké és kézműveseké, manapság pedig elsősorban a gyermekeké. Ezek azonban mind csak sarkított igazságok, a valóság ennél jóval összetettebb és bonyolultabb.

Könnyebbség kedvéért beszélhetünk ugyan népköltészeztől és irodalomról, de e fogalompár nemcsak a történelem egész menetében, hanem egy adott időpontban is csak viszonylagos. A magyar Marót Károly el sem fogadta különbségüket: közköltészeztől beszélt. A népköltészet—irodalom nem egymás ellentétei, hanem inkább tükörképei, ezt akarják kifejezni az újabb elnevezések (folklórirodalom, folklór jellegű irodalom, szóbeli irodalom és hasonlók) is.

Ha a költészetnek egész fejlődését a történelem menetét áttételesen követő ingamozgáshoz hasonlítjuk, a (szóbeli) népköltészet és (a rögzített) irodalom csak az adott időpontban egymástól legtávolabb eső végpontokat jelöli, melyeket többnyire figyelembe sem vett átmenetek sokasága tölt ki, köt össze. Ha csak e csúcspontokat tekintjük, óhatatlanul is megszületik az értékelő alá- vagy fölérendelés, a nyilatkozók szemléletétől függő felmagasztalás vagy elmarasztalás. Ennek messzeható következményei lehetnek.

A legártatlanabb és nem is feltétlenül téves eljárás pl., amikor a népköltészeztre irodalomesztétikai normákat alkalmazunk. Ezek szerint a népköltészet szinkretikusabb, az irodalom (műfajilag) tagoltabb, a népköltészet inkább megismerő és ábrázoló, az irodalom pedig kifejező és új-játeremtő. Tovább folytatva: a népköltészet közösségi (nem személytelen, de szerzőtlen) és hagyományos, míg az irodalom egyéni és újító. Eltér életformájuk is, melyből elnevezésük származik: a népköltészeztre a szobeliségből adódó állandó változás és rögzíttelenség, míg az irodalomra az egyedi rögzíttetés a jellemző.

A népköltészet időbeli változását a fa évyűrüihez lehetne hasonlítani: belül és alul megőrzi a régi műfajokat (pl. siratóéneket, ráolvasás stb.) és formákat, kívül és a felszínen viszont kiépíti az újat (szerelmi dal, katonadal, munkásdal és hasonlók). A műfaj- és stílusváltás átmenetekkel történik: az „újítást” a központi területeken lakó, kedvezőbb társadalmi helyzetű, fiatalabb korosztályokhoz tartozó és mozgékonyabb egyedek kezdik, és ez lassan áthatja a perifériálisabb mesemondó, dalos közösségeket is. Az irodalom stílusváltásai viszont egyénibbek, egyedibbek, a stíluskor-szakok körülhatároltabbak és meg is nevezhetők. A népköltészetnél — a zenéből kiindulva — még most is csak régi és új stílusról beszélünk, és eközben arra sem tudunk válaszolni, hogy pl. a régi magyar népballadák miért nyugat, a régi népdalok viszont kelet felé kötik össze a magyarokat, az újak pedig épp fordítva?!

Kétségkívül ezek mind-mind használható mérőpontok, habár a társadalmi helyzetet nem fejezik ki pontosan, és hiányoznak az átmenetek

is. A zenei műdalnak pl. valóban nem feltétlen ismérve a szöveg (utólag is írhatják), mint ahogyan az irodalmi versnek sem a dallam (hacsak utólag meg nem zenésítik), a népdal viszont mindkettővel rendelkezik meg. De ez a szerves egység megvan a népies műdalnál (magyar nótánál) és a modernebb, városi slágernél is! Ez utóbbiak azonban már tipikus átmeneti formák, melyek zavarják a kutatást és oly sokra tartott kényes ízlésünket is.

Népköltészettől mentes irodalom, irodalmi hatástól mentes népköltészet eppúgy nincs, mint „tisztá” irodalmi és népköltészeti formák sem, hanem állandó a kölcsönhatás, a körforgás, az átmenet, még ha ez koronként, népenként és műfajonként eltérő uton-módon is valósul meg. Nagyon nehéz a nyomkövetés.

Európa-szerte közismert jelenség az irodalomban a szerzői öntudat kései megjelenése, továbbá az énekelt, illetve hangos felolvasás, a dallam és a szöveg szintén kései elválása (előbb ad notam, tehát egy dal dallamára, majd dallam nélküli formában), a kéziratosszövegek másolatgátásakor fellépő műdosulások és még sok más folklórszerű vonás. A középkor még eléggé népköltészet-közelben volt.

Az újkorban pedig a népi kéziratok és verselők tömege, a félnépi műfajok (vőfélyvers, sírvers, história stb.) sokasága köti össze az irodalmat és a népköltészetet, ám épp ezeket ismerjük (és becsüljük) legkevésbé. A história vagy a különféle egyházi énekek előadásakor a rögzített szöveg mellett is még cserélgetik, hajlítgatják a dallamokat, a népi-félnépi alkotásokban a dallam és a szöveg csak nehezen tud egymástól elválni.

Az irodalom még olyan esetben is hat, amikor egy nép vagy kisebb közössége írástudatlan és e befolyás nem is feltétlenül jelent folklorizálódást: pl. Mongóliában és Tibetben is jegyezték fel irodalmi eredetű, szent szöveggé tisztelt, szinte szóról szóra továbbadott meséket, de az albánok is fejből tudják régi törzsi kánonjaikat, Magyarországon pedig jobb emlékezetű emberek Petőfi János vitézét, Arany Toldiját tanulták meg és adták elő, de olyan is akadt, aki megtanult egy ponyván megjelent verses mesét és azzal szórakoztatta hallgatóit.

A népköltészeti-irodalmi kölcsönhatás kezdettől fogva máig érvényesül, koronként természetesen jelentős eltérésekkel, több miúndinkább az irodalom javára. E kölcsönhatásnak van egy ösztönösebb, egyben tömegesebb és kevésbé divatozó formája, és időnként (különösen a romantika óta) egy tudatos, programszerű, de az előzőnél kevésbé hatékonyabb és nem is annyira tartós menete. Kezdjük az ösztönösebbel!

A középkori, újkor eleji diákköltészet az átmenetek jellemző sűrűsödése, csomópontja: népi (paraszti, sőt közönséges is olykor) és egyben a (mindenkori) hivatásos költészet közelében is van, tipikus közvetítő. (Magyar viszonylatban pl. a vőfélyversektől az egyházas népszokásokon át a bordalokig e réteg sok mindent „adott-vett.”)

A XIX. századi *népies műdal* (magyar nóta) rendszerint két szerzős (külön születik a dallam és a vers), de az alkotók többnyire mindkét művészeti ágon belül az ún. második vonalhoz tartoznak, ám hatásuk mégis nagyobb és tartósabb, mint bármely újkor nagy lírikusunké! Bartók a dallamok felől tekinti ezt, de megállapításai a szövegekre is vonatkozhatnak: a népies műdalok „olyan szerzők alkotásai, akik bizonyos zenei műveltséget sajátítottak el és műveikben hazájuk parasztenéjének egynemely sajátosságait a magasabb műzenéből kölcsönözött sablonokkal keverik.”

Városi megfelelőjük az operett- és szalonzene által befolyásolt, szintén több szerzős sláger és modernebb megfelelői, mindezek a kispolgárságra jellemző, de nemcsak általuk kedvelt műfajok. Eszmei tudatossága ellenére is ugyanilyen átmeneti jellegű a szintén másod-vonalbeli, több szerzős munkásköltészet. Egyes kutatók szerint ez is népköltészet, és mint ilyet hol a polgárság, hol pedig a parasztság művészkedésével állítják szembe, ennek megfelelően hagyományos vagy éppen merőben új jellegét hangsúlyozzák. Tipikusan átmeneti jellegű tömegköltészet, mely azonban inkább a hivatásos költészet felé mutat, és ezt számtalan átmenettel közelíti meg.

Amióta a népköltészet eltűnőben van, fokozódik iránta az érdeklődés is, ez a romantika időszakában és a századfordulón tudatosodott, és manapság tetőzik. Irodalmi vetületének, a folklór befogadásának megszületett az elnevezése is: hagyományos és neofolklorizmus, mely több más művészeti ágban is jelentkezik. Ez a fogalom is csak „párba állítva” érvényes: a folklorizmus testvére a *folklorizálódás*, vagyis amikor a népköltészet fogad be irodalmi és egyéb hatásokat. Míg az előző (majdnem) mindig tudatos, az utóbbi (szinte kivétel nélkül) ösztönös, bár korántsem egyforma: előbb a maga még eleven népi hagyományrendszerébe illeszt mindent, vagyis akár a költőóriásokra való tekintet nélkül is sajátjaként bánik minden szöveggel és dallammal, később azonban már inkább megtartja a kapott szöveget, dallamot, sőt ezeket esetleg koptatja, zilálja, de öntevékenyen már nem alkotja tovább. (Ebből született a széténeklés, rontás, a folklór másodlagosságának elmélete.) A folklorizálódás nem feltétlenül terjed ki a költészet csúcsaira (pl. Petőfi *Nemzeti dalját* szinte mindenki szóról szóra ismeri, sőt születésének alkalmát is, de nem folklorizálják), és sok esetben — a mi megítélésünk szerint — másodrendű darabokat, illetve második vonalbeli költők alkotásait veszik át. Esetenként nem is teljes alkotásokat, hanem csak egyes részleteket és formulákat stb. Ezeknek is nagyon nehéz utánuk nyomozni!

A folklorizmus kordivat, illetve azért annál valamivel mégis több; első jelentkezése még kétarcú: lehetett romantikus antikapitalista, megpróbált a polgári fejlődéssel szembefordulni; többnyire azonban „reformer”: a társadalmi felemelkedéssel és a nemzeti haladással kötötte össze a népköltészet-népnyelv megismerését, melyet meg akart „nemesíteni” (vö. az első magyar népköltési kiadványok címével: *Vadrózsák és Koszorúk az Alföld vad virágaiból*). A haladás programját legszebben Petőfi fogalmazta meg: „... a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, mőkölba az arisztokrátiát!” (1847. febr. 11-én Arany Jánoshoz írt első levelében.)

E politikai töltését Magyarországon a neofolklorizmus sem vesztette el: Bartók nemcsak a múltat fogadta be a paraszt dallal, hanem egy jövőt is elképzelt, Kodály pedig meghirdette a *zene mindenkié* mozgalmát. Manapság pedig a kultúra nemzetközivé válása idején a neofolklorizmussal is hangsúlyozódik egyrészt a népi-nemzeti jelleg más, továbbra is „arisztokratikus” (hivatásos) művészetekkel szemben, a művészetek demokratizálása. Magyarországon a két világháború között nem paraszti környezetben népdalt énekelni politikai kiállást is jelentett egyszersmind, s így a népi mozgalom a szellem felszabadulását segítette elő. Ez azonban csak a leg-tudatosabb, „legfelső” vonal, ennél jóval összetettebb a kép.

Az európai neofolklorizmus a romantika elleni lázadás jegyében született, a kifulladás, fáradt művészetek e mostani korszakában nemcsak a népihez, hanem a még egyszerűbb törzsi felé is fordulnak, és e művészeti forradalom inkább belső ügy, nem feltétlenül akar népfelszabadító is lenni. A nép ennek megfelelően reagál is, amilyen sok XIX. századi alkotást folklorizáltak, éppoly keveset e századból, manapság pedig — az átmeneti, köztes formákat nem említve — szinte semmit, holott a mai magyar költészet, irodalom igazán mind tartalomban, mind pedig formájában éppen a legnépibb.

Manapság tehát van neofolklorizmus, de nincs neofolklorizálódás, az irodalom még eleven életet él, a folklór viszont jobbára emlékanagy csupán. Amilyen könnyű és hálás feladat a nép iránt elkötelezett és a népköltészetet bravúrosan, már-már rafináltan felhasználható írakkal, költőkkel foglalkozni, oly ellentmondásos a kép, ha a költészetet „alulnézetben” tekintjük. Ma a népköltészet fogalmát helyes lenne a lehető legszélesebbre kitágítani, hogy a modern élet rendkívül sokféle átmenetében eligazodhassunk.

Azért szerencsére nem teljesen igaz még ma sem, hogy a népköltészet halott, vagy csak árnyéka önmagának. A nemrég szabadult, ún. fej-

lódó népektől és országoktól (a 700 millió írástudatlantól) itt eltekintve, ma is van eleven szóbeli („illegális”) műfaj: Magyarországon ilyen a politikai vicc. Egy megjelenő könyvemben majd elemezni fogom, hogy a vicc mennyire nem paraszti, mégis tipikusan szóbeli műfaj és mily nagy mértékben terjedékeny és változékony, sokfelől fogad be és dolgoz fel hatásokat. Ezerszámra lehet gyűjteni, és bizony valamennyi darabja a máról és a mának szól! (Bár nem feltétlenül modern vagy haladó.)

Manapság már az irodalom sem a „régii” többé: létformái merőben mások, mint korábban. Egyre kevesebbet olvasunk íróasztal mellett vagy éppen ágyba fekve; a könyvfogyasztás sem lett általánossá, mint ahogyan a fejlődést mechanikusan szemlélők remélték. Az irodalom mégis mindennapi szellemi kenyerünk, de gyakrabban képesen (vizuálisan) és hangosan, vagyis a rádión és a televízión keresztül. Sokkal inkább népszerű formában élvezzük, mint kimódolt alkotásként; nem is a könyvek kapósak igazán, hanem a vegyes tartalmú, képes hetilapok. Az emberek még szeretik a szavalatokat és a színdarabokat, de nem mindig várják meg a hivatásos művészek ritka és drága bemutató alkalmait, hanem a műkedvelők maguk is hozzáfognak művészkedni, és a legtöbbször sikerrel. Senki sem érzi ma már a népköltészet és az irodalom között a régi kínai falat, sőt a régi és az új ellentétét sem. A sok fordítás, a többnyelvűség és a modern turisztikai népvándorlás révén megszűntek a (sohasem volt) szellemi országhatárok, folytonos az átáramlás, a művészet sem vámköteles!

Egyelőre tehát feloldódtak a „tisztá” művészetek és ezeken belül a „tisztá” formák is, az eddig jóformán észre sem vett átmeneteké a szó. A csúcok megmászatlanok, az elefántcsonttoronyok üresek. Sokan aggódnak is a „tömegek lázadása”, a „középszerűsödés” miatt, de semmi okuk rá! Az emberek tudatát nem megkésve és felülről, és főként nem rendeleti úton vagy ábrándozva kell alakítani, hanem már csecsemőkortól. De nem is egyszerre kell a legszebb és egyben legnehezebb formákat adni, hanem fokozatosan; valahogyan úgy, ahogyan Kodályék tanítják a (nép)zenét. Voltaképpen minden ember művész lehet, a maga színvonalán, aktív vagy passzív módon. Vissza a gyermekekhez! A jövőnk, a művészet jövője onnan kezdve mindig alakítható, átélhető és újítható. Nálunk a folklór, a népköltészet és az irodalom még és már egységes és oszthatatlan!

EGY MŰ BIRTOKBAVÉTELE BESZÉLGETÉS AZ ÉRETT KOSZTOLÁNYIRÓL

Testes könyv jelent meg a minap Budapesten. Szerzője Kiss Ferenc, címe *Az érett Kosztolányi*. Az Akadémiai Kiadó adta ki, terjedelme hatszáz oldal, jegyzetapparátusa és egész jellege erős szakszerűsége vall, így voltaképpen ez az első, a szó szoros értelmében tudományos könyv Kosztolányiról. A Szabadkára vonatkozó részletek önmagukban is megmagyaráznák érdeklődésünket, de természetesen nemcsak ezért kerestük föl a szerzőt, s bírtuk rá, hogy válaszoljon kérdéseinkre.

— *Nehezen álltál kötélnek. Elárulnád vonakodásod okát?*

— Nézd, én nem vagyok se filmsztár, se futballista. S túl sok ma az interjú, az öncsalás egyik vezérműfaja lett, kvázimunka, ahogy tudósabb elmék mondanák. Óvom magam az ilyen áltevékenységtől. Még irodalmi estekre se járok, elszoktam a szereplésektől. Ifjabb koromban bántott a kirekesztettség, ma már előnyeit, hasznát is érzem, s egyre könnyebb tartanom magam kedves mesterem tanácsához: az irodalomtörténész a műről beszéljen.

— *En is egy műről akarlak kérdezni. Előbb azonban áruld el: ki az a „kedves mester”.*

— Barta János. Meglep ez? Igaz, Bartát a XIX. század szakértőjeként szokás számon tartani, pedig figyelte ő századunk irodalmát is. Adyról, Babitsról fontos tanulmányokat közölt, sőt Kosztolányiról is, és ő biztatott, mikor aspiránsa lettem, hogy disszertációmát Kosztolányiról írjam. Ez bizony nagyon régen volt.

— *No és nem bántad meg? Ahhoz a költőeszményhez, mely tanulmányaidból kiolvasható, József Attila vagy Nagy László áll közel. Hogy boldogultál Kosztolányival?*

— Hogy hogy boldogultam, ezt majd az olvasó mondja meg. En anynit mondhatok, jó iskola volt számomra, s hogy az lehetett, már a választásomba is belejátszott. Választhattam volna mást is, szakdolgozatomat például József Attila verseléséről írtam. De éreztem, Kosztolányi világában sok mindent tanulhatok, ami igen rám fért.

— *Mire gondolsz?*

— Például a világirodalom iránti figyelemre, de a szemlélet és az alkat jegyeire is, mint a játékoság, az ironia, a nyitottság. Megérteni a tőlünk idegen észjárást, felfedezni kis dolgokban is a csodát, ezek az adottságok nemcsak belőlem, de azokból az évekből is hiányoztak, amelyekben a mesterséget tanultam.

— *És az ars poetica, az Ady-vita, a politikus Kosztolányi megítélésében nem zavart az idegenség?*

— Ellenkezőleg. Inkább termékenyítő volt, izgalmas viszony alakult így ki téma és szerző között. Különben sem az ítélezést éreztem elsődrendű feladatnak, hanem a szemlélet, a gondolat, az állásfoglalás belső logikájának felfejtését. Abból indultam ki, hogy egy nagy művész legmeghökentőbb gondolatai sem lehetnek érdektelenek. És sok mindenben igaz is volt. A mű szervességének gondolata például egész esztétikai szemléletét átjárja. Amit tartalom és forma viszonyáról mondott, ahhoz a ma modernként forgalmazott esztétikák is keveset tudnak hozzátenni. Persze Ady megítélésében súlyosan tévedett, s abban is, hogy a politikát mint idegen szakmát kitudta a költészetből. Tapasztalhatod, hogy ezekben a kérdésekben nem feszélyez az ő nagysága és szeretetre méltósága sem.

— *Ez föl is tűnt. Van olyan fejezete a könyvednek, ahol az elemzés is fölforrósodik a mű nagyságától, például az Edes Annát vagy a Hajnali részegséget elemző fejezetekben, az Ady-pőr tárgyalásakor viszont kemény és elutasító vagy.*

— Ez csakugyan így van, de mindkét esetben az elemzés dajkálja, hívja elő a viszonyt jelző érzelmi színezetet, s nem a lelkesültség vagy ingerültség keres igazolást az elemzésben. Ami a viszonyt illeti, azt tehát mindig a mű szabja meg, amit pedig a jelenség egészé iránt érzek, az nem ellenszenv és nem rokonszenv, inkább olyasmi, amit „jó mulatság”-nak nevez a költő, ami ráhangoltság és függetlenség pólusai közt zajlik. Ehhez tartozik, hogy sokszor menedék is volt számomra ez a munka, ha az élő irodalom kényszerű biztonosságabb fedezékbe kellett húzódnom. Több felől intettek is: maradjak csak Kosztolányinál.

— *És a hivatalos álláspontok nem hatottak erre az érzelmi viszonyra?*

— Látod, ez rossz kérdés. Nem értem, miért gondolod — s nemcsak te —, hogy nálunk egy klasszikusról létezik hivatalos és nem hivatalos álláspont. Van, aki az Akadémia által kiadott kézikönyveket véli hivatalos álláspontok tárházának, mások a közösségi szellemű költészet egészét és az ilyen költészettel azonosuló kritikát. Téves elképzelés. Sokáig voltam az irodalompolitika mostohafia, így némi hittel mondhatom: Kosztolányi igen kedvelt szerző Magyarországon, a „hivatal” is kedveli, s még azt sem mondhatom, hogy eszméi ellenére. Ha Magyarországon jelenne meg ez az interjú, még azt is bebizonyítanám, hogy Kosztolányi és az ő szellemével rokon mai szerzők helyzete sokban előnyösebb, mint azoké, akik Adyt tekintik eszményüknek. De erről — mondom — itthon szeretnék beszélni. Visszatérve Kosztolányira: az ötvenes években csakugyan sok fenntartással kezelték, még 1958-ban is, mikor a Réz Pál által szerkesztett *Irók, festők, tudósok* című gyűjtemény megjelent, a vezető lapok igen keményen bírálgatták. A Lukács-iskola kezdettől ellenszenvet tanúsított iránta (de ezt te jól tudod, hiszen írtál róla), s ez kihatott a kritikai élet egészére. Ma azonban már nyoma sincs a régi diszkriminációnak. Annyiban mégis jogos a kérdésem, hogy 1957–58-ban, mikor Kosztolányi hivatalos árfolyama mélyponton volt, s én ezt a munkát elkezdtem, az apológia jegyében kezdtem. Első írásom egy vitairat volt, egész kis ellenkönyv. Persze nem jelent meg, s aztán a Kosztolányi-mű nélkülüm is kivívta a helyét. Az akkoriban írt fejezeteket azonban most azért kellett kihagynom, mert az ügyvédkedő buzgalom ma már értelmetlen, s le is szűkítette a szempontok körét. A „hivatalnak” tehát ennyi szerepe volt ebben a munkában.

— *A népi írók sem szerették Kosztolányit, pontosabban szólva: nem érezték őszűknek. Ez nem befolyásolt?*

— Ebben Illyést tekintettem példának. Tudod, hogy Kosztolányi milyen értetlenül nézte a fiatal Illyés népiségét, ismered a gunyoros cikket, melyet az irányzat költőiről írt, — s aztán Kosztolányi hátrahagyott köteteit remekbe szabott előszavakkal Illyés ajánlotta az olvasók figyelmébe. S az Üzenet Kosztolányi-számában is — épp a te kérdéseidre — milyen mély meggyőződéssel tanúskodott mellette! De sokra becsülte Kosztolányit Németh László is, noha Ady megítélésében nagyon távol álltak egymástól, s a „bartóki modell” is idegen Kosztolányitól. Németh mégis nagyon mélyen értette Kosztolányit, a legtermékenyebb gondolatokat ma is az ő esszéi kínálják. Persze voltak népi írók, akik nem érezték elég erősnek Kosztolányiban a közösség iránti felelősséget, de aki a mű egészére figyelt, az felfedezhette abban mind a nép, mind a magyarság szeretetét.

— *Te is úgy véled, hogy a teoretikus Kosztolányi és a művész felesel egymással?*

— Nem gondolom ezt. Inkább a megfeleléseket igyekszem kimutatni. Láthatod, még az *Édes Annában* is jelenvalónak hiszem a sztoicizmust, a relativizmust, a legkiélezettebb eszméket pedig nem tekintem következetesen érvényesülő dogmáknak.

— *Elégedett vagy?*

— Az *Előszóból* kitetszik, mennyire nem vagyok az.

— *Igen. És meg is kérdem: nem lett volna jobb, ha könyved mégis csak átfogta volna a mű egészét?*

— Amit erről az *Előszó*ban írtam, nem akarom elismételni. Én is fájlalom, hogy a pálya első szakaszáról csak egyetlen fejezetet közlök, de nem voltam képes újrainni a nyolc-tíz évvel ezelőtt megírt fejezeteket, s halogatni a kézirat leadását már nem lehetett. Nemcsak a munkahelyemen sürgettek, de még költő barátaim is. Az Esti-novellákra hivatkoztak: mi nek „összecsirizelni” egésszé, ami jó? Persze az Esti-novellák remekművek, nincs bennük semmi töredékesség. A magam könyvéről ezt álmomban sem hiszem.

— *Mit érzel elvégzetlennek?*

— A *Tengerszem* egyik novellacsoportjának elemzését még a vállalt csonkaságon belül is el kellett volna végezni. A *Kínai kancsó* e csoport legismertebb darabja, együtt is van, amit írni akartam róla, de mégsem készült el. Össze kellett volna foglalnom, ami érdemlegeset a nyelvvelő és a műfordító Kosztolányiról írtak. A regények elemzését egy poétikai természetű összefoglalással szerettem volna lezárni, ez is elmaradt. S folytathatnám.

— *Évekkel ezelőtt Szabadka és a Kosztolányi regény címmel nagy sikerű előadást tartottál városunkban. Korábban egy hónapot költöttél itt, jobbra a levéltárban. Föltehető tehát, hogy városunk és a költő kapcsolatáról is van még irvánalód.*

— Erre bizony sok időm elment. Azóta is állandóan figyelem, olvasom, jegyzetelem, amit Szabadka múltjáról írnak. S remélem, ez az anyag sem marad feldolgozatlan.

— *Mi is reméljük, de bevallhatom, elég türelmetlenül. Nem fednél föl valamit abból, amit találtál?*

— Szenczácikkal nem szolgálhatok, de sok mindennek utánanézttem. Tudod például, hogy a család emlékezete szerint az első szabadkai bankot Kosztolányi Dezső nagypapja alapította. Bóka László ebből kiindulva változta fel az Amerikát járt, pénzügyletekben jártas nagypap, illetve a modern polgári eredet konstrukcióját. Napokon át kerestem a bankalapításról szóló okiratot, találtam nem is egyet, mert évekig húzódott az ügye, de Kosztolányi Ágoston kiemelkedő szerepéről semmit. Egy volt a többi tag között. Találtam viszont olyan iratot, melyben ugyanez a nagypap fészter építéséhez kér engedélyt, mellékelve egész portájának rajzát. Bizony amolyan civisporta ez, melyen állatokat tartottak, s ez az adalék jól összevág a Kosztolányi Mariska által is őrzött emlékekkel, hogy a nagypapa szerény rőföskereskedő volt, aki a kiegyezés utáni konjunktúra jóvoltából a nemzetiszínű pántlikákból gazdagodott meg. Persze az igazi gondom nekem is az volt, hogy mit adhatott Szabadka Kosztolányinak. Erről te sokat írtál, s keresik mások is a hagyományt, ami körülvette. Értékes és rokonszenves munka ez, de van úgy, hogy a hagyomány, a patinás kultúra hiánya, a keretek lazasága, a nyers erők szabadabb mozgása jobban kedvez a tehetségeknek, a század eleji Várad jobban, mint Debrecen, s mutatis mutandis érvényes ez Szabadkára is. Erről itt csak ennyit. A Szépirodalmi Könyvkiadó *Arcok és vallomások* sorozatába írok Kosztolányiról, ott Szabadkáról is többet mondhatok.

— *Szabadkai tanulmányutad eredményeiből ebben a könyvedben tehát semmit sem hasznosítottál?*

— Dehogynem. Egy pályaszakasról sem lehet írni az egész ismerete nélkül. A jegyzetapparátus talán nem tünteti ki, de ami fontos, ami motíváló tényező, azzal akkor is számol az ember, ha nem beszél róla. Az életrajzi ismeretek még a műelemzésbe is belezátszanak.

— *Például hogyan?*

— Érdekes példák egész sorát említhetném, de legtanulságosabb talán a *Szeptemberi áhítat* életrajzi háttére. Nem ismertem a Mária-szerelmem dokumentumait, mikor a verset elemeztem, s tudom, hogy a hiteles interpretálásnak az életrajzi adalékok nélkül is meg kell állnia. Tudod, hogy a *Szeptemberi áhítatot* a *Hajnali részegség* ikerverseként emlegetik. Így tárgyalom én is, de elsősorban a különbségre figyeltem, arra, ami sajátos benne, s ezt a különbséget érték szempontjából is jelentősnek vélem.

Eleinte túl merésznek hittem ezt az interpretálást, s mikor a levelek megjelentek, minden magától értetődő lett. Ismeretükben minden könnyebb lett volna.

— *Térjünk vissza Szabadkára.*

— Talán a koncepcióra kiható gondolatot is Szabadkának köszönhetem. Annak idején az Élet és Irodalomban meg is írtam, hogy a szabadkai esti korzó láttán merült fel bennem a kérdés: ezt a „csodát” miért nem írta meg Kosztolányi? S ebből kiindulva aztán azon is gondolkodnom kellett: a csodát miért csak a költő látta, idegen életekben miért nem érzékelt a magáéval egyenértékű gazdagságot, innen az emberkép és a műfajok viszonyára nyílt kilátás, s azt hiszem, jól jártam ezzel a szabadkai gondolattal.

— *Te az élő irodalom kritikusa is vagy, méghozzá a „bartóki modell” egyik esztétája. Hogyan tudtad ezt a kétféle munkát összehangolni?*

— Nézd, Kosztolányi nem volt korlátolt, ismeretes, hogy József Attilát is sokra tartotta, szerette, pedig sokban ellenpéldája volt a homo aestheticusnak, tettek kísérletet kisajátítására egyesek és csoportok, kirekesztésre szintén. En a mű nemzeti birtokbavételét szeretném elősegíteni, s ez a munka nagyon jól összefér a „bartóki modell” ügyével. A kétféle munka csak akkor hátráltatja egymást, ha meddő füstölgésre kényszerül az ember. Ha rendszeresen publikálhat, nyerhet egymással az irodalomtörténész és a kritikus.

— *Most, hogy ezen a munkán túlvagy, áldozhatsz a másik szenvedélynek.*

— Aldoztam eddig is. Az is van hatszáz oldal, amit a mai magyar irodalomról írtam. Sajnos annak még nagyobbak a hézagai. De jogos a feltételezés, hogy most több időm lesz erre a feladatra. Titokban azt is tervezem, egyszer még megírom, ami ebből a Kosztolányi-pályaképből hiányzik. Talán a századik születésnapjára.

— *Az újabb magyar költészetből — megítélésed szerint — ki áll Kosztolányihoz legközelebb?*

— Azt hiszem, Csoóri Sándor, de erre nehéz meggyőzően válaszolni, mert a maiakban a Nyugat első nemzedéke már a második hatásának áttelein érvényesül. Kosztolányi is József Attila- meg Illyés-, Németh László-hatásokkal elegyült. Csoóri stílusában, de Szilágyi Domokosban is.

— *Es Vajdaságban?*

— Inkább az érettebb költők verseiben vélem jelenvalónak Kosztolányit. Herceg Jánosnak állandó vonatkozási pontja, Fehér Ferenc igen szép versben idézte meg a szülőházat. S az utóbbi évtizedben a vajdasági Kosztolányi-kutatás is jelentős eredményeket mutatott fel.

— *Még egy kényes kérdés: az az érzésem, hogy Kosztolányi novellisztikájában Csáth hatásának nem tulajdonítasz elég nagy szerepet.*

— Valóban nem.

— *S miért?*

— A hatások dolgában általában szkeptikus vagyok. Hajdanában írtam egy füzetet Kosztolányi, Juhász Gyula, Babits indulásáról, akkori kapcsolatukról. Abban minden olvasmányukat számba vettem, úgy is mint hatáslehetőséget. S közben rájöttem, hogy mindhárman már akkor is elsősorban saját hajlamaikra hallgattak. Túlzsáznak érzem, amit Csáth úttörő szerepéről tartanak. Ösztönzések, tanulságos párhuzamok persze lehetségesek, de engem annyira lekötött a sok remekmű különössége, hogy erőm javát annak szenteltem.

— *Azt a gondot, melyet a sokféle műfaj jelent, a módszer megtalálásának nehézségeit el tudom képzelni. Eppen ezért megkérlek: mondj valamit a Kosztolányi-művek megközelítésének módszeréről.*

— Ez bizony nehéz kérdés, mert arra törekedtem, hogy a művek álljanak mindig a figyelem előterében, azokról beszéljek, felfedjem jelentésüket, tartalmuk minden összetevőjét, de azzal is számoltam, hogy min-

den mű az életmű, egy célja felé tartó kiteljesedés, ha úgy tetszik, vállalkozás része. Ezért azoknál a műveknél időztem huzamosabban, amelyekben bizonyos alapszándék optimálisan valósult meg. Így a rengeteg kevésbé jelentős művet nem külön-külön, hanem egy „teologikus” folyamat lépéscsőjeként vehettem számba. Természetesen mindenekelőtt a filológiai munkát kellett elvégezni. Te jól tudod, hogy Kosztolányi köteteinek rendje mennyire megtévesztő. Elég a *Tengerszem* novelláira hivatkoznom. Mivel ez a könyv 1936-ban jelent meg, a Kosztolányi-irodalom a végső tökély, illetve érettség példatáraként kezeli, holott több darabja a húszas években íródott. A nevezetes *Fürdés* például 1924-ben. Ugyanígy *A bús férfi panasza*. Gazdag gyűjtemény benyomását kelti, holott tele van az előző kötetekből átemelt versekkel. A lírikus ekkori erőállapota szempontjából, de a szabad versek magyarázata szempontjából is fontos tények ezek. A célt általában kétfelől: a filológiai kutatás és a műelemzés felől igyekeztem megközelíteni. Ennek érdekében fel kellett tárnom a külső indítékokat, ezek egész szövevényét, külön a személyes jellegüket s külön a társadalmiakat. Életrajz, levelezés, olvasmányélmények, újságcikkek s a többi műfaj vonatkozó tanulságai, a mű születéséről szóló nyilatkozatok ekként, az indítékokra utaló adalékokként táruhlhattak így fel. A konkrétan megragadható élmények egy-egy csoportja, köre rajzolódhat így ki. Ezeknél elhatározóbb jelentőségűnek bizonyultak azok a mélyebb élmények, melyek az előzmények egész során át fel-felbukkanva törekedtek művészi megvalósulásra. Életügyeknek lehetne nevezni ezeket az élményeket, s szerencsés módszertani fejleménynek, ha a külső élmények és az életügyek közötti összefüggést megtalálni sikerül. Mivel ezt az összefüggést a művészi szándéknak nevezett konkrét eszmei mag létesíti, ennek határozott, már-már iskolás megfogalmazására törekedtem. Természetesen a művek hatásából kiindulva, de ezt a hatást szembesítettem a korszak többi művével, s így a korélményt, a korszükségletet, a korfeladatot tömörítő, kifejező képletekhez jutva, már a szándék felől figyelhettem a megvalósulást. Ez a látszatra deduktív eljárás valójában egy talányos feladat megoldásának vonalán haladva, mintegy rekonstruálhatja az alkotás színjátékát, a különösség konkrét megvalósulásának mechanizmusát. Szolgálni igyekezvén ezzel az olvasmányosság érdekeit is.

— *És az elemzések?*

— Mint ismeretes, szakmánk szempontrendszere teljesen átalakult, hihetetlenül kibővült. De az is ismeretes, hogy a stílus, a nyelv statisztikai vizsgálata milyen teret követel. Strukturalista regényelemzésre például nincs követhető példa. A nyelv mikrovizsgálatáról tehát le kellett mondanom, inkább műjellelemzésnek nevezném, amit csináltam, mint műelemzésnek. De hiszem, hogy egy differenciáltabb vizsgálat igazolja értelmezéseimet, mert a szöveget azért én is elég alaposan megnézgettem. De túl a mikrovizsgálatok terjedelmi nehézségein, az eredmények művé szerkesztésének gondjain, itt a sokféle műfaj eleve a módszertan hajlékonyságát kívánta. Az újságíró művészetének összetevőit másként kellett felfejtenem, mint egy-egy regény esztétikumát, ismét másként a versekét. Nem is hiszem, hogy ilyen természetű munkához valaki kiforrt módszertannal láthatna neki. Azt hiszem, a hatékony módszer az anyaggal való küzdelem közben, annak természetéhez igazodva alakul.

— *Kinek irtad a könyvedet? Kikre gondoltál elsősorban?*

— Mint mondtam, a Kosztolányi-mű nemzeti birtokbavételét szeretném elősegíteni. Ami belőle arra érdemes. Tehát az olvasó értelmiségre gondoltam elsősorban, mindenekelőtt a tanárookra. Kár, hogy ilyen terjedelmes könyvek olvasására alig van idejük. A filozoknak meg kellene tiltani ilyen terjedelmes könyvek írását.

— *Komolyan gondolod?*

— Komolyan. A legközelebbinél már tartom is magam ehhez.

HÁROM KORSZAK

Josip Broz Tito összegyűjtött művei 1.
Forum, Újvidék, 1979.

Josip Broz Tito műveiből, beszédeiből és cikkeiből jelent meg már régebben is gyűjteményes kiadás. Ez a sorozat azonban csupán a felszabadulás után megjelent cikkeket és elhangzott beszédeket, interjúkat ölelte fel, s így bizonyos hiányérzet maradt az olvasóban a háború előtti időkre vonatkozóan. Mert Josip Broz nem csupán azóta foglalta írásba, fogalmazta meg a munkásmozgalom eseményeivel kapcsolatos gondolatait, amióta a felszabadult Jugoszlávia élén áll, hanem írásai, amelyek közül a legtöbb névtelenül vagy fedőnévvel jelent meg a régi munkássajtó hasábjain, vagy pedig teljesen névtelenül olvadt bele felhívások, kiáltványok, jelentések vagy egyszerű jegyzetek formájában az illegálitással küszködő munkásmozgalmi, forradalmi életbe, korszakot jelzően jelentkeznek már abban az időben is, amikor Josip Broz még pártvezető sem volt, hanem a forradalom egyszerű munkásaként tevékenykedett és harcolt az azóta valóságá vált jövőért, a dolgozó nép uralmáért. Aztán fokozatosan belekerült a párt- és szakszervezeti élet forgatagába, és itt is, ott is megjelenő írásai, a munkásélet mindennapjairól, az embertelen kizsákmányolásról adott híradásai, valamint a pártmunkával kapcsolatos fogalmazványai, a sokszor másod- vagy többedmagával együtt készített felhívások, jegyzőkönyvek, határozatok stb. egyre inkább útjelző kilométerkövekként jelentkeznek a jugoszláviai munkásmozgály forradalom felé vezető, igaz, kezdetben göröngyös, de egyre öntudatosabb útján.

Mondom, mindezek a régi írások, fogalmazványok hiányoznak a Tito-művek eddig megjelent gyűjteményes kiadásából. Ez a körülmény arra indította a JKSZ elnökségét, hogy Tito nyolcvanadik születésnapja alkalmából elhatározza Josip Broz Tito összegyűjtött műveinek tudományos kritikai kiadását, hogy a nagy nyilvánosság megismerkedhessen azokkal a régi művekkel is, amelyek mindmáig ismeretlenek maradtak előtte. És hozzá kell tenni, hogy ez a nagyjából máig ismeretlen időszak meglehetősen hosszú, hiszen 1926-ban kezdődik, amikor megjelentek a munkásmozgalmi lapok hasábjain első cikkei, tudósításai, és lényegében egészen a háború végéig, a forradalom és a felszabadító harc győzelmes befejezéséig tart, vagyis szinte két teljes évtizedet ölel fel, s már ennek az időnek a hosszúsága és az e közben megjelent írások, fogalmazványok nagy száma is hozzájárul ahhoz, hogy még világosabb kép alakuljon ki az olvasók előtt arról, hogy milyen hatalmas szerepet is töltött be jelenlegi elnökünk történelmünk múltbeli alakulásában.

A vállalt munka természetesen sok-sok nehézséget vetett fel, és egyáltalán nem volt könnyű feladat. Erről tanúskodik már az az egyszerű tény is, hogy a határozat megszületése óta immár hét esztendő telt el, mire napvilágot láthatott — magyar nyelven is — a gyűjteményes kiadás első kötete, sőt a szerbhorvát nyelvű első kötet megjelenéséhez is öt esztendőre volt szükség. A teljes kiadás anyaga voltaképpen három időszakra oszlik. Ezek közül az első az előkészítés időszakát öleli fel, melyre a párt kiépítésével kapcsolatos forradalmi tevékenység, a mutatkozó frakcióskodás eleni harc és az osztályharc kibontakozása jellemző. A második időszakba

tartozik a népfelszabadító háború és a népi forradalom ideje. És végül a harmadik időszak a ma társadalmának a háború utáni építését öleli fel. A három időszak közül az első a legszegényebb a fellelhető cikkek és fogalmazványok tekintetében, a legbőségesebb pedig a háború utáni, amelyben ma is benne élünk. A gyűjteményes kiadásnak a most magyar nyelven is megjelent első kötete az első időszak két esztendejét öleli fel, mégpedig 1926 májusától 1928 augusztusáig.

Hogy milyen körülmények között íródnak az ebben az időszakban született cikkek és más fogalmazványok, arra vonatkozóan választ kaphatunk már Josip Broz Titónak a kötethez írt bevezetőjéből is. Tito akkor kezdett írni, amikor munkás volt a kraljevicai hajógyárban, majd pedig Smederevska Palankán dolgozott. Mint munkásnak adott volt a témája: a munkásosztály életéről és küzdelmeiről számolt be a munkásmozgalmi lapokban. Később aztán, amikor Zágrábba került, és tagja lett a városi és tartományi vezető testületeknek, írásbeli művei már túlhaladtak az egyéni szinten, és már nem csupán a maga nevében szólalt meg, hanem a különféle jegyzetek, jelentések, beszámolók, kiáltványok stb. megfogalmazásával, illetve néha ezeknek megfogalmazásában való nagyarányú, sőt döntő közreműködésével a vezető testületek nevében szól, és vetette papírra a mozgalom irányításával kapcsolatos legfontosabb feladatokat és felméréseket. Folytatta az írást még a fegyház falai között is, amikor a nép ellenségei kiszakították a forradalmi mozgalomból. 1934-től kezdve pedig, amikor már részese volt az egész jugoszláviai párt irányításának, sőt a párt élére került, mint annak kipróbált és tapasztalt vezetője, új forradalmi szerepe természetesen rányomta bélyegét írásainak jellegére is. A későbbiek során pedig, amikor a felszabadító harc idején irányította a megszállók és belső ellenségek elleni harcot, amikor az események sodrában gyorsan kellett reagálni a történetekre, megint csak Tito írásai jelentettek szilárd fonalat a harc irányításában. És így volt ez a felszabadulás után, az országépítés kezdetén, a Tájékoztató Iroda mesterkedéseivel szemben kifejtett ellenállásban, az országépítés kérdéseiben és a munkásönigazgatás szilárd rendszerének kiépítésében is.

Mint már említettem, a Josip Broz Tito egész életművét felölelő gyűjteményes kiadásnak az összeállítása egyáltalán nem egyszerű feladat. Igen kiterjedt kutató jellegű előmunkálatokra volt szükség ahhoz is, hogy összeálljon a sorozat első kötete. Ennek a munkának alapjait képezte a könyvtárak és levéltárak anyagának alapos átnézése. Ezzel kapcsolatban pedig nagy nehézségeket okozott az a sajnálatos körülmény, hogy a háború folyamán erősen megkárosodott mindezeknek az intézményeknek az anyaga. Régi akták, régi újságok egyszerűen elvesztek, ma már nyomukat sem lehet találni. Így aztán bármennyire lelkiismeretes volt a kutatómunka, a feltárt anyag mégsem lehetett teljes, s ez vonatkozik a sorozat első kötetére is. A kutatást megnehezítette továbbá a háború előtti évek munkásmozgalmi harcában eszközölt konspiráció, az álnévek, fedőnevek használata, sőt az írások névtelen megjelentetése. Továbbá még a háború folyamán is sok pártdokumentum rejtjelekkel készült. Ezt először is meg kellett fejteni, és közülük kiválogatni a Josip Broz Tito nevéhez fűződőket. A kutatóknak nem is csupán a jugoszláviai könyvtárak és levéltárak anyagát kellett átnézniük, hanem ki kellett terjeszteniük munkájukat külföldi könyvtárakra, levéltárakra, külföldi munkáslapokra és folyóiratokra, s mindehhez hozzá kell tenni azt is, hogy Josip Broz ezekben az időkben, írásait közölve, több mint 25 különböző fedőnevet használt. Mindezt tekintetbe véve, megérthetjük, hogy a hatalmas odaadással és lelkiismeretességgel végzett munka ellenére sem sikerült nyomára bukkanni Tito minden egykori munkájának.

S ha mindezt szem előtt tartjuk, akkor valóban az elismerés hangján kell megemlékeznünk a végzett munka immár láthatóvá vált, kezünkbe került eredményéről, szép kiállítású első kötetéről, amelyet egy számos tagból álló kiadó bizottság és szerkesztő bizottság rendezett sajtó alá, dr. Pero Damjanović fő- és felelős szerkesztő irányításával. A kötet anyagát Garai László, Magossy László és Saffer Pál ültette át magyar nyelvre.

Minden bizonnyal érdemes néhány szóval megemlékezni ennek az időszaknak Josip Broz által írásba foglalt problémáiról, eseményeiről. Találhatunk például egy beszámolót egy kraljevicai május elsejéről, a kraljevicai hajógyári körülményekről, tudósításokat a Smederevska Palanka-i Jasenica vagonygyárból. Egy írás magáról a sajtóról szól mint agitációs esz-közlőről, egy másik a lakatosmunkások helyzetéről, több írás különböző üzemek problémáiról számol be. A levéltári anyag mellett legtöbb írás az Organizovani radnik hasábjain jelent meg. A levéltári anyagban megtalálhatjuk például a Jugoszláv Bőrfeldolgozó Ipari és Kisipari Munkások Szövetsége tagozatainak kimutatását a taglétszámról és a szervezett sztrájkj-ról, továbbá a jelentést a zágrábi Sila vállalatban dolgozó fémmunkások sztrájkjáról. Tanulmányozhatjuk a JKP 1928 februárjában tartott zágrábi helyi értekezletének határozati javaslatát, a helyi bizottság munkatervét, a helyi pártértekezlet 1928. évi határozatait, a koprivnicai rendőri erőszak-ról szóló beszámolót, és sok-sok más felhívást, értesítést, határozatot és természetesen a különböző fedőnév alatt megjelent újságcikkeket.

A kötet gazdag anyagát a bőséges lábjegyzetek mellett további értékes anyagok egészítik ki. Ezek közé tartoznak a függelékben felsorolt dokumentumok, amelyek újsághírek, rendőrségi jelentések, törvényszéki akták, különböző jegyzőkönyvek, meghatalmazások, elismervények, hatósági jelentések, régi rendőrkapitánysági feljegyzések stb. idézésével dokumentálják Josip Broz Tito kiterjedt forradalmi munkásságát. Az időrendi mutató pedig a kötetben felölelt két éves időszaknak Tito életére vonatkozó fontos dátumaira vonatkozó rövid emlékeztetőket öleli fel, kiegészítve Josip Broz Tito előző, 1926-ig terjedő életrajzi adataival is. És végül a kötet anyagába tartozik egy részletes névmutató, a benne szereplő földrajzi és személynevek ismertetésével, valamint a Tito életével kapcsolatos fényképek és faksimilék egész serege is.

A megjelent első vaskos kötet anyaga, ha a gátló körülmények között nem sikerült is egészen teljessé tenni, élénk tár mindent, ami ma még fellelhető Josip Broz Tito írásban kifejtett munkásságára vonatkozóan, s így valóban hézagpótló mű politikai irodalmunkban. Ennek a kétségtelenül nagy figyelmet érdemlő kutatómunkának az elismerése jegyében várjuk a sorozat további köteteinek megjelenését is.

KOLOZSI TIBOR

A MUNKÁSMOZGALOM INDULÁSA SZABADKÁN

KALMAN PETKOVIČ: *Burna setva.*

Radnički univerzitet „Veljko Vlahović”, Subotica, 1979.

Tartományunk könyvpiaca felé fordulva öröndetes jelenség, hogy kiadóházaink egyre több figyelmet fordítanak munkásmozgalmunk múltjának feltárására. Nem egy írónk arccal fordult a letűnt évtizedek felé: esztendőnk óta dolgozik s éppen éveinkben érik be a termés. Hangyaszorgalmú munkára van itt szükség, hogy a feudokapitalizmus korában megjelent polgári lapokból és munkásmozgalmi lapokból, folyóiratokból, könyvekből, levéltári anyagból, a polgári elkendőzés nagy gubancából előkerüljenek azok a töredékes adatok, amelyek a felszín alatt sínylődd s onnan feltörni készülő ipari és mezőgazdasági munkások szervezkedési kísérleteit bemutassák. Igen, de úgy kerüljenek elő ezek az apró mozaikok, hogy lehulljon róluk minden, amit az idő akkori „szmogja” rájuk rakott. Tehát annak, aki erre a munkára vállalkozik, úgy kell hozzáállnia, akár a ré-

gésznek; a kutatók megsejtésével, az írástudók felelősségével darabonként kell kikaparnia az itt is, ott is megelhető adatot, s úgy kell összeraknia, hogy az emlékezés lehetőleg minden hézagot kipótoljon.

Jegyzetekből, riportokból, vázlatos tanulmányokból így állnak össze ezek a képek rendre mind, s hogy sokasodnak felettünk az évek, ezekkel párhuzamosan bontakozik ki előttünk történelmünk alulnézetből készített tablója, amelyen a felülnézetből készített tablókkal ellentétben nem néhány glorifikált portré, hanem Dubout képeihez hasonlóan száz és száz arc jelenik meg e vásznon s szinte betölti az egész horizontot. Még ha nagytóval nézed is: mindenik arc olyan beszédes, hogy önálló portré is lehetne, de így, ebben a hatalmas egységben időt és teret átfogóan él benne a mondanivaló.

Az írástudó szolgálatát vállalva kemény ember legyen az, aki ilyen feladatra vállalkozik s órát, napot, hetet nem kímélve addig dolgozik anyagán, amíg annak eresztékein a részeket összefogó minden szeg helyére nem kerül.

Az utóbbi hat-hét esztendő alatt munkásmozgalmi múltunk kutatói közül Petkovics Kálmán nem kevesebb mint öt kötettel gazdagította irodalmunkat ebből a témakörből. Az első dokumentumriportja *A tizennyolc nyárfa volt*, amely az Életjel Miniatűrök sorozatában jelent meg a mi körünkben valóban „nyitányként”; nem sokkal utána az *Áprilistól novemberig* című munkája következett a miniatűrök között, majd az Életjel Könyvek sorozatában 1975-ben hagyta el a sajtót *A kérdőjeles ember* című dokumentumriportja. Ezt követte az igen komoly műgonddal készült társadalomrajza, *A mostoha barázda* a Forum kiadásában, most pedig szerbhorvát fordításban a *Burna setva* fejezeteiben hasonló tárgyú újabb munkájával ismerkedünk.

A szerző jelen műve kettős értékelést igényel, mert amit eddig megírt magyar nyelven a szabadkai munkásmozgalom indulásának éveiről, annak egy része jelentős új fejezetek feldolgozásával most a szerbhorvát olvasó kezébe került: ezzel két nyelvterületen hatnak erjesztően dokumentumriportjai, olyan erővel, hogy a ma életbeindulókat is — tanulmányaik idején már — hasonló munkára serkentse.

Kötetében az indulás pontját keresi a szerző.

Hiteles adatok vezették rá, hogy a szervezett munkásmozgalom születése Szabadkán arra a *Boldog évtizedre* esik, amely a párizsi kommünt követte és az öntudatra ébredés számtalan termékenyítő jegyét hozta magával s hintette el szerte Európában a dolgozó rétegek: az ipari munkások és a mezőgazdasági napszámosok és cselédek soraiban. A földbirtokosok és kiszolgálók, a cívisek árnyékában — lenn a mélyben, a kizsákmányoltság krajcáros éhínségében — ezer és ezer földtúró élt, s ébredt annak tudatára, hogy a munkaadó a szép szóra soha nem hallgat: annak hatására soha nem fogják emelni a munkabért, s nem adnak nagyobb darab kenyeret a két keze munkájából élő ember családjának. A néma forradalom nem viszi messzebbre a holtpontról ki nem mozdíthatót. A készülődések napjaiban, évente egyre többfelől érkezett az üzenet: harcra van szükség, amely kivívja majd végre azt, hogy a puszta ígérek helyett a munkásmozgalom által fölvetett követeléseknek eleget is tegyenek.

A vörös május után következett a merész támadás a városháza ellen, ahol a „torony alatt” a hatalom székelt, de még ez sem volt elég; Rigó János, Stanislav Aladžić és társai tovább folytatták a harcot; kérvényekkel, küldöttségekkel ostromolták a polgármesteri és a főispáni hivatalt, hogy engedélyezzék a meghirdetett munkásgyűlés megtartását, amely ugyancsak a fiatal munkásmozgalom újabb vállalkozása volt a létrehozott szervezetek megszilárdításáért, a kirendeltségek helyett önálló helyi szervezetek létrehozásáért s általában a dolgozók teljes emberi jogainak kivívásáért... Az indulás éveiben sem a polgármester, sem a rendőrfőkapitány nem volt hajlandó a nyílt gyűlést engedélyezni, de a mozgalom vezetői kiktartottak és tovább ostromolták a hatalom birtokosait mindaddig, amíg a sorozatos kudarckokat át nem alakították győzelemmé.

A huszadik század beköszöntése előtt, 1898-ban született meg ez a győzelem, amikor a mozgalom osztálybázisa kiszélesedett és megerősödött a

mezőgazdasági munkások és az ipari munkások kapcsolatainak megszilárdításával. A bérharc nagyobb lendületet kapott: a sztrájkokat mindjobban megszervezték, s ezzel a burzsoázia osztályuralmának hordozóit endeméenyekre készítették.

De ezzel a harc nem állt meg egy pillanatra sem, mert messze volt még az a nap, amely a távolban az igazi virradat fényeit sejtette.

Petkovics Kálmán dokumentumriportja életes kép az indulás éveiből. Buzdító írásokból álló könyv ez, amely a küzdelmes évek alakjainak és eseményeinek felsorakoztatásával arra int bennünket, hogy nagyobb figyelemmel forduljunk a harcos múlt felé, mert ennek ismeretében a harcos jelen is élesebb fényével világítja meg a holnapba vezető utunkat.

LÉVAY ENDRE

A FEGYELEM SKÁLÁJÁN

UTASI MARIA: *Égő ezüstben.*
Forum, Újvidék, 1979.

Asszonyi sorsot lírába olvasztó hófokú novellák szerzőjeként ismerem meg Utasi Máriát, aztán Németh László-i hűséggel írt versek költőjeként. Szemem elől olykor elveszítve az alkotót azután, minden vajdasági írónknál egyszerűbben megnyilatkozni láttam az embert, a forró gyötrelmességgel, hétköznapi gondokkal küszködőt. A világ számos művészeti irányzatának egyforma közvetlenséggel otthont adó tájunkról mintha körkörösön bolyongva, telve fájó honvágygal, indulnánk el hosszú útra: minden lépésünkkel tovább haladunk, de messzebb nem jutunk. Az írói tartások bőségében és változatosságában is szokatlan nálunk ez az életérzés — vonásait fűrészre mind mélyebben merülünk el az időben.

Bori Imre *Irodalmunk évszázadai* című könyvében írta Utasi Máriáról: „... költészete áll legközelebb a hagyományos költészeti megoldásokhoz, képvilágán ugyanakkor egy új érzékenység vonásai is felfedezhetők. Erzelmissége a világ opálosabb színeit csalja elő.”

Tehát már első kötetében, a *Hajnali ravatalban*, csak rá jellemző kettséggel tájékozódott; ám a hűség az otthoni még, ösztönös írv. a jól megértett nagy példák későbbiek. E tudatos sorsvállaláshoz újabb kettségben társul a rezignáltság:

*Igazságosan és becsületesen
éltém mindhalálíg
optimizmusom nem túl nagy
bármely pillanatban
a zsbívsárra vihetnek
őcska holmi közé*

(*Epitáfium*)

Kétségek között kiérlelt egyénisége mentsvár, de ítélőszék is számára. A teljes hűség béklyóiból kikerülni nem tudók hangján énekel szerelemről, Arany János-os csendes örömökről, akarásokról, megtörésekről... S mind messzebbre nyúl vissza az időben, s veszi észre korok forgatagában egy-egy magatartásforma diadalát, Apáczai Csere János bizakodásától Rónay György közösségvállalásáig. Könyve mottójául szeretetérzést sűrítő Rónay-sorokat választott:

*„TAVOLODNAK A TEGNAPOK,
NEMES, MEGTISZTULT
EMBERARCOM
ANYAMUL ADOTT BÚS ANYAD
PUHA MELEG ÖLÉBE HAJTOM,
ÉS KIVIRAGZIK SZIVEM
A SZÍVÉN.”*

Ez Utasi Mária költészetének gyémántengelye. Tartja búvkörében az önnön zárt világából kiszabaduló embert, ívpályás bolyongá-

sok hősét, mosolyok és igaz szavak, mozdulatok, hallgatások megszenvedőjét. A képek elvontságát is szégyelli olykor, egyszerűsége törekszik, mintha verse megfakítaná tárgyát, a tiszta szerelmet, ha nem az anyák felfogásában szólna róla. Még is kifutnak népdal-medrűkből mondatai; hagyományos és modern vonások ekként keverednek verseibe. Ahogy *Szerelemtől véresen* című költeményében mondja:

*S mert jelen vagyok
dobbantok
sörényes merészen
feszülök a szélben
szerelemtől véresen
az újjal a forradalommal
szent erők
késéses bátor szívek
hűségtől ittasult
tiszta világok
születnek*

E néhány sorban ars poeticája minden fontos elemét megtaláljuk. Jellemző a metafora: határtalan pusztákon rohanó csikó dobbantásában kifejeződő lázadás, a jelenválság igazolása. A homo moralis gesztusa az egész világ felé fordul: becsületességre, tisztaságra, hűségre szólít fel, „szent erők” forradalmára. Rendíthetetlen asszonyi hit várja új világok születését.

Az *Egő ezüstben* verseiben újra felbukkannak ezek a motívumok, más és más színekben, ugyanazzal a mondandóval. Ahol a látás kapui megnyílnak, a titok árnyéka vetül a szavakra. A kötet szép darabjai ezek a versek (*Erik arcomon a fény, Kíáltunk, Hozsanna, Aranyréten aranyfű, A harc végén, Falusi elégia, Rege a forrásról, Babona, A karikás király, Tánc, Madonna, Szó, Egő ezüstben, Epitáfium*). Bennük formai bravúrokra nem törekszik Utasi Mária. Inkább kimondja, mint képekbe rejti költői üzenetét. A népballadák félhomálya, a mesék jelképesége, a misz-

tikum vakító fénye lebegi be őket. A játékos fordulatok gyakran származnak a népköltészetből. Népi ésjárás és bölcsesség uralja a gondolati költeményeket. A Benedek Elek emlékére írott *Aranyréten aranyfű* mítosz és mese egybefonása:

*bő ujjasomon
ishtar legelteti nyáját
liliom hajladoz
homokon a szélben
jácobom várom
hét nehéz éven át
s a test ünnepén
majd becsapódom*

*mi jut vajon
mi juthat az eszembe
talán az ember
ki zenéből akarta
fölépíteni városát
vagy a mester
aki pástorkodott
volt a lankán*

A mesétől nem a költői képek, hanem a titok árnyéka nyomán jutunk el e költészet központi gondolatáig. Szeretetérzésbe oltott értelem a gyémánttengely, körötte tágulnak végtelenbe vesző ivpályák. József Attila álma a rendről megérteti velünk a titkot:

*A fegyelem skáláján
eljutok a rend tündöklésibe.
Kemény fehér súly
befagyott tenger a
hajót süllyesztő jéghegyen.
A titok itt lappang valahol.*

(Szó)

A költő, igazságok kínzottja, alázattal keresi életünk igazi értelmét. Ahogy a kalotaszegi varottasok öltészeiben, e versekben is évszázadok ébrednek fel. Bennük visszhangzik a karikás király ostorának csattanása.

CSORDÁS MIHÁLY

NYITOTT SZEMMEL AZ ÖNGYILKOSOKRÓL

HÓDI SANDOR: *A „meghívott” halál.*

Tanulmány az öngyilkosságról.

Forum, Újvidék, 1979.

Ki ne került volna közülünk — legalább egyszer életében — abba a csüggesztő állapotba, amikor az embernek az az érzése támad, hogy egyszeriben minden ellenére fordul, hogy a zajló eseményekkel kicsúszik a talaj a lába alól, s hogy a ránehező problémákkal nem fog tudni megbirkózni? Ki ne érezte volna ilyenkor elesettnek és emberi jó szóra, támogatásra szorulónak magát? S ha ez elmaradt, kétségbeesésben ki ne gondolt volna a legrosszabbra: hogy nincs értelme tovább vesződnie, hogy talán legjobb lenne nem is lenni?

És ha legtöbbször túl is jutnak az emberi kétségbeesésnek ezeken a mély hullámvölgyein, kit ne rázna meg, vagy kavarna fel közülünk, ha arról olvasunk, hallunk, hogy valaki idegen vagy ismerősünk — „tragikus körülmények között elhunyt”, önkézével vetve véget életének?

Ilyenkor hajlandóak vagyunk átmenetileg megfeledkezni apró-cseprő napi gondjainkról, és újra elárasztanak bennünket a kétségek: vajon miért tette, mi kényszerítette erre a végzetes lépésre? Magyarázat után kutatva, abból indulva ki, ami közismerten mindannyiunknak legtöbb gondot okoz, rendszerint azt firtatjuk, hogy a tragikus esemény háttérében nem voltak-e egzisztenciális problémák, hogy miként élt az áldozat korábban hozzátartozóival, nem érte-e munkahelyén vagy egyebütt súlyosabb következményekkel járó gáncs, sérelem...

Mivel efféle problémák — anyagi károsodás, perlekedés, válás, gáncs, sérelem — általában ott tornyosulnak a kétségbeesést kiváltó emberi életek felett, előbb-utóbb megállapodunk valamelyik vélt vagy tényleges oknál, s beérjük ezzel a magyarázattal. S ha napi gondjainkba feledkezve tovább is szőjük személyes boldogulásunk fonalát, lelünk mélyén igazi megnyugvás nincs. Hiszen alig csendesülnek el a tragikus halál kiváltotta érzelmek, közel vagy távolabb újabb tragikus

esemény hívja fel magára figyelmünket. Elmagányosodott idős emberek, pályájuk elején álló, derűsnek, törekvőnek ismert fiatalok; családban élők és elhagyottak, nők és férfiak, kétkezni munkások és iskolázottak, szegényebb sorsban élők és jobb módúak, — mindenből kerül erre a sötét listára.

Mi lehet a magyarázata annak a sok-sok emberi reményvesztésnek, amit az öngyilkossági statisztikai adatok tükröznek?

Emberi életünknek erre a kevésbé ismert, ám annál nagyobb érzelmi vihart kiváltó és mindenféle találgatásra, szóbeszédre okot és lehetőséget adó jelenségnek a vizsgálatára vállalkozik dr. Hódi Sándor az öngyilkosságról írt könyvében. A „*meghívott*” halál c. könyv fülszövegén a következőket olvashatjuk:

„Az Egészségügyi Világszervezet statisztikai adatai alapján megállapította, hogy a világon évente 700 000 ember követ el öngyilkosságot. Mások szerint az öngyilkosságok száma ennek a felét teszi ki. S ha a legalacsonyabb számot vesszük is, akkor is naponta körülbelül 1000 ember dobja el magát az életét. A gyászjelentések ezt leginkább így jelzik: Tragikus körülmények között...”

Hogy mi áll az öngyilkosságok háttérében, milyen társadalmi, lelki és más okai vannak e végzetes tetteknek, mi indít naponta 1000 embert arra, hogy kezét emeljen önmagára — ezekre a kérdésekre keresi a feleletet könyvében Hódi Sándor. Az öngyilkosság jelenségét sokoldalúan vizsgálja, de végleges választ nem ad, nem adhat. Mindaz, amit mond, elősegíti a megértést, ez pedig megkönnyíti, lehetővé teszi az emberi állásfoglalás kialakítását, az emberek közötti viszonyok humanizálását.

Mert a felelősség mindannyiunké...”

S ha felütjük a könyv tartalomjegyzékét, az egyes fejezetcímek — *Az öngyilkosság statisztikája, Az öngyilkosság jelensége, Az öngyilkos-*

ság társadalmi-lélektani háttére, Az öngyilkosság lényege —, valamint ezen belül a mintegy 30 címszó alapján nagyjából fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy milyen sok irányból s milyen körülményekkel nyúl Hódi Sándor ehhez a kérdéskörhöz.

A négy részre tagolt könyv, s ezen belül a kisebb egységek a statisztikai adatok ismertetéséből kiindulva, az öngyilkosság jelenségének leírásán és értelmezésén át a társadalmi-lélektani háttér felvázolásáig, illetve az emberi létezés társadalomfilozófiai összefüggéseinek kibontásáig — mintegy spirálvonalban haladva, rétegről rétegre az emberi létezés egyre mélyebb régióba kalauzolja az olvasót. Más szóval, párhuzamban azzal, hogy az öngyilkosság sokféle vonatkozásával és egyre elvontabb összefüggéseivel is megismerkedünk, valahogy mintha emberi életünk egésze is átértelmezésre kerülne előttünk. Ahogy az öngyilkosság megértését lehetővé tevő felismerések birtokába kerülünk, ennek előfeltételeként emberi együttélésünk sokféle titkáról lebbenti le a fátylat a szerző.

S ahogy a szerző hangvételén a hívős, tartózkodó, tudományos póz helyett érezzük azt a szenvedélyes elkötelezettséget, amellyel kiáll az életben „alul maradtak” ügye mellé, az életformát bogozó, és abban kiigazodni nem mindig tudó ember ügye mellé, ugyanúgy az olvasó sem forgathatja ezt a könyvet egykedvű szenvtelenséggel. Nemcsak azért,

mert rá kell döbennünk, hogy ezek az emberi tragédiák életformánktól, szokásainktól, magatartásunktól, egyszóval tőlünk nem teljesen függetlenek, hanem mert nem tudunk megszabadulni annak kényszerétől, hogy titokban meghányjuk-vessük magunkban kapcsolatainkat és kötődéseinket, s felülvizsgáljuk azokat a pilléreket, amelyekre inkább ösztönösen, mintsem tudatosan alapoztuk önbecsületünket és életszervezésünket...

Hódi Sándor könyve persze nem könnyű olvasmány. Nem mintha a szerző egyszerű és közérthető fogalmazását, mondatainak világos fűzését bármi kifogás is érhetné, hiszen ebben a műfajban — amely régen kialakította már a maga nehezen kísérhető „tolvajnyelvét” — érthetősége és olvashatósága példamutató.

Nagy kár, hogy megengedhetetlenül sok a könyvben az olykor kifejezetten értelemzavaró sajtóhiba. Annál is inkább, mivel itt lényegbe vágó a pontos fogalmazás, az árnyalt súlypontozás. S épp ez kíván fokozottabb figyelmet az olvasótól is, hiszen sok esetben megfelelő pszichológiai és filozófiai előképzettség híján kell ráéreznie az összefüggőségekre.

Nem regényt ajánlunk tehát olvasóink figyelmébe, amely elolvasva már csak könyvespolcok díszítő szerepét kapja, hanem egy izgalmas lélektani gyakorlatot, amely annyi szálon érint bennünket, annyi új gondolatot vet fel, hogy nyilván többször is, újra és újra elő kell majd vennünk.

KIRÁLY JÁNOS

A GYERMEKÉLET SOKSZÍNŰ RAJZA

URBAN JÁNOS: *Sziromfészek*.
Életjel Könyvek 17. Szabadka, 1979.

A *Sziromfészek* Urbán János második gyermekelbeszélés-kötete. Az első, az *Ajándék* (1972), olyan elbeszélések gyűjteménye, amelyekben az író gyermekkori élményeit idézi fel. Olyan történetek ezek, amelyeknek a

cselekménye nemcsak időben kötődik a múlthoz, de térben is általában a szerző szülőföldjén, a Tisza mentén játszódik le. Így ezek az írások lírai hangulatú reflexiók a gyermekkoráról.

A *Sziromfészek* című kötet már olyan novellákkal gazdagította gyermekirodalmunkat, amelyekben modern írói ábrázolásmód eredményeként fonódnak egybe az író gyermekkori emlékei és élményei a ma gyermekének élményvilágával; amelyekben kitágul és egyetemessé válik az írói horizont. Urbán János gyermekelbeszéléseinek ez új vonása. S bizonyos szempontból gyermekprózánkban is új írói látásmódot jelez.

A kötet darabjaiban az írói mondanivaló úgy nyer megformálást, alakot, hogy a ma gyermeke a hordozója a cselekménynek, az olyan gyermek, aki aktívan viszonyul az élethez, akit a szüntelen megismerési vágy hajt és a dolgokkal, eseményekkel szembeni állásfoglalás és az azokra való ráhatás vágya fűt. Ez az ún. gyermekközpontúság Urbán János újabb elbeszéléseinek egyik legjellemzőbb és értékes vonása.

Ennek az írói attitűdnek részint megvalósulási teret, részint kivirágzását nyújtják a gyermekélet gazdag és sokszínű rajzai.

A kiadó a kötet anyagáról szólva az elbeszélések három jellemző vonására hívja fel az olvasók figyelmét: „Az írások három időszakot tárnak fel: az első a jövőt képviselő kisgyermekkor a maga világszemléletével, a szülők képviselte jelen és a nagyszülők képében jelenlevő múlt. Ezek az idősíkok hol egybemosódnak, hol rétegződnek. Allandó jelenlétükben az egyik marxista társadalmi alaptörvény tárgyiasul: a tagadás tagadása”.

Ehhez a megállapításhoz — érzésünk szerint — szervesen kapcsolódik az a gondolatunk, amely a gyermeklélektanra alapuló két jelentősnek tetsző formai és tartalmi jegyét kívánja hangsúlyozni a *Sziromfészek* elbeszéléseinek. Az egyik jellegzetes vonás, hogy egyesek cselekményének a hordozója, kibontakoztatója a gyermek és a hozzá legközelebb állók (szülők, nagyszülők, barátok), míg más novellák cselekményébe belefoglalódik az író alakja is, amely alkotói többletként nyeli a történet életszerűségének, hiteleségének s hangulatának a hatásfokát. Az alkotások másik jellemzője a gyermekolvasók érdeklődésére igényt tartható sokféle, színes írói mondanivaló-gazdagság, hiszen a

gyermekélet csaknem minden területét érintik, sőt a gyermeki gondolkodás és érzésvilág számára elérhetően a múlt és jelen egy-egy szociális problémájára is érzékletesen derítenek fényt.

A novellák tárgyának és mondanivalójának jól sikerült írói kifejezésformája a dinamikus cselekménykibontakoztatás, a párbeszédben gazdag stílus. Ez nemcsak tetet öltöje a gyermek környezetével szembeni aktív viszonyulásának, hanem ennél sokkal több: művészi eszköze a gyermek és a felnőttek érzés- és gondolatvilága közötti múlt és jelen relációjából eredő különbségnek és a belőle fakadó hol nevetető, humoros, hol pedig feszültséget árasztó, ironikus helyzeteknek.

Írásunkban már utaltunk a gyermekélet gazdag és sokszínű rajzaira. Ezek igen fontos tartalmi és formai művészi értékei a kötetnek. Az elbeszélések túlnyomó többsége hitelesen fejezi ki mind a gyermek lelkvilágát, mint pedig annak nyelvi, lingvisztikai megformálását, ami a gyermekirodalmi alkotások művészi értékének — mondhatnánk — egyik legjelentősebb összetevője. Kár, hogy elvétve előfordul a kötetben egy-egy nem autentikus ábrázolás is: „— A bácsi azt mondta, hogy venne veled kis testvérkét nekem . . .” „— Amikor elment, azt mondta, hogy viszontlátásra, asszonyom. Olyan szépen mondta.” (*Mit akart a bácsi?*) Vagy: „— Szevasz, pajtikám! Azt hittem, nem engednek ki. Alig várom, hogy elmeséljem, televíziót veszünk. Még nem szabad megmondani senkinek, mert apukának még nincs ki a pénze, de elsején, ha megkapja a fizetést, az első dolguk az lesz, hogy elmennek anyukával televíziót venni. Azt mondta apukám, hogy így is, úgy is elfolyik a pénz. Azt sem szabad tudni, hogy hitelbe vesszük”. (*Nem illik hallgatózni*)

A *Sziromfészek* elbeszéléseinek külön varázst kölcsönöznek és művészi értékét növelik a cselekmények mozzanataiba tartalmilag és hangulatilag is szervesen beépülő népi szólásaink és közmondásaink, amelyek nemcsak stílusélénkítő elemek, hanem szemléletességet és hangulatot nyújtva a történet kibontakozásának, hordozóivá válnak egyben az elbeszélések izes humorának vagy

csípelődő iróniájának. Tehát egyszerűen nyelvi, stílári és tartalmi elemek is.

A könyv illusztrációk nélkül jelent meg. Minthogy elbeszélései elsősorban a legfiatalabb olvasóknak íródtak, semmivel sem indokolható a kötetet a gyermekek számára vonzóbbá és az elbeszélések mondani-

valóját, a hősök alakját szemléletesebbé tevő szükséges illusztrációk elmaradása.

Hisszük, hogy a *Sziromfészek* hiányosságaival is gyermekolvasóink számára kedves könyvvé válik, ezért nagyon megfontolatlan lépésnek tartjuk mindössze 300 példányban való kiadását.

Dr. KASZÁS JÓZSEF

A FÉMMUNKÁS VALLOMÁSA

LACZKÓ ANTAL: *Vasasok — Metalci.*

Fordította: Marija Šimoković.

Andruskó Károly eredeti fametszetei.

Osvit, Subotica, 1978.

Izléses, szép kiállítású minikönyvben jelentek meg Laczkó Antal versei *Vasasok — Metalci* gyűjtőcím alatt eredetiben és Marija Šimoković kitűnő szerbhorvát fordításában, Andruskó Károly hatásos fametszeteivel. A vasasok munkáját részletesen bemutató versek, amelyeknek java részével az elmúlt években irodalmi folyóiratainkban és hetilapjaink hasábjain már találkozhattunk, a következők: *Vasasok, Ne nézd a kezemet, Kovács, Kalapács, Üllő, Marópad, Anyaghántolás, Kék láng, Kohász, Vasrózsa, Vaskenyér, Anyaghengerlés, Magaskohó, Zenica, Hídépítés, Szimfónia.*

A tartalomra utaló címekből láthatjuk, hogy Laczkó ezekben a verseiben a vasasszakma művelőiről és eszközeiről, valamint a fémmegmunkálás különböző formáiról ír. Közlésmódja tömör és egyszerű, rím, sőt ritmus nélküli; érdekessége a költészetben ritkán felbukkanó témában, ereje a tárgyat közelhozó és hűen érzékeltető leírásban rejlik. *Kohász* című versét olvasva például szinte érezzük a „sercegő vasmolekulák” forróságát, amelyek között

dolgozva egyidejűleg védekezésre is kényszerül a vasmunkás.

„Bőrkalap és kötény mögé
kényszeríti az embert a forróság,
a sercegő, alácsapolt vasmolekulák.

Egyedüli védőfegyvere a merigető,
mellyel hadakozik az ember
a cseppfolyós fém tonnái ellen
samott-tégelyek között.”

A szakma szépségéről vall és a fémformálás tartós eredménye feletti örömet árulja el a *Vasrózsa* című vers:

„Izzás magvából pattanó bimbó,
hősugárzástól nyílt sziromkehely
tüzes mézének csorgását
emberek gyűjtik különös formákba,
ahol tartós marad a virulása.”

Laczkó Antal költői tevékenységének erénye, s egyben értéke is, hogy felébreszti az olvasó érdeklődését és tiszteletét korunk egyik legjelentősebb munkafolyamata és annak művelői iránt.

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

NÉPRAJZI ÖRÖKSÉGÜNK ÖSSZEGEZÉSE

Magyar Néprajzi Lexikon I, II.

Akadémi Kiadó, Budapest, 1977—79.

A MTA Néprajzi Kutatócsoportjának irányításában és szervezésében a magyar néprajz nagy vállalkozásának lehetünk tanúi a Magyar Néprajzi Lexikon első két kötetének megjelenése alkalmából. A négy kötetre tervezett és magyar nyelvterületen egyedülálló vállalkozás első kötete (A-E) 1977-ben, a második (F-Ka) pedig 1979-ben látott napvilágot.

A népi kultúra örökségét, pontosabban a magyar néprajz teljes területét öleli fel a lexikon a maga mintegy 8000 cikkével és az ezekhez kapcsolódó kb. 5000 illusztrációval, egyszínű és színes fényképekkel, rajzokkal. A cikkek 1970—75 között íródtak és az anyaggyűjtés is 1975-ben fejeződött be. A szerzők arra törekedtek, hogy a meglévő eredményeket és ismereteket összefoglalják, de gyakran sor került új kutatási eredmények bemutatására is, amennyiben ezt a cikkírás szűk keretei megengedték. Ezáltal a lexikon a magyar népi kultúra európai, és eurázsiai vonatkozásával is megismeret bennünket, valamint föltárja a nem magyar nemzetiségekhez és a szomszéd népekhez fűződő kulturális kapcsolatokat is. Nem foglalkozik azonban a mai magyarországi nemzetiségek kulturális jellegzeteségeivel, például a sajátosan délszláv néprajzi szokásokkal, mint a busójárás. Külön címszó alatt nem szerepel, de az érdeklődő felvilágosítást kap a *farsang* címszóban („A busójárás a Mohács környéki délszlávok alkaloskodó felvonulása.”), ahol a népi alkaloskodás számos formájával ismert meg bennünket a cikk szerzője, több fényképfelvétel kíséretében. A cikkek között tehát csak olyanokat találunk, melyeknek valamilyen köze van a magyarsághoz; ez az egyetlen korlátozó szempontja a lexikon fogalomrendszerének.

A tárgyi és szellemi néprajz széles és gazdag területét felölelő munkában a népmesét tárgyaló cikkeknel találkozunk a nemzetközi népmese-katalógus szakterületén használt megjegyzésekkel (AaTh). betű- és számjelzésekkel, mivel a magyar népmese-katalógus munkálatai még folynak, ezért az ott alkal-

mazott magyar vonatkozású jelzéseket nem használhatták a szerzők.

A lexikon főszerkesztője, Ortutay Gyula, a közelmúltban elhunyt nemzetközi szaktekintély, az első kötet előszavában vázlatos áttekintést ad a néprajzi és folklórlexikonok eddig megjelent munkáiról, ezzel is hangsúlyozva, hogy az utóbbi évtizedekben a nemzetközi kongresszusokon és konferenciákon a magyar folklór képviselői ugyan jelen vannak, de eddig a külföldi folklórlexikonokból hiányzott a magyar anyag. Néhány fontosabb nemzetközi folklórkiadvány mellett Ortutay röviden foglalkozik a hazai kiadványokkal is. Különösen az 1933—37-ben megjelent *Magyarság Néprajzát* emeli ki, mely hibáitól, hiányosságaitól eltekintve az első nagy összefoglalása volt a magyar folklórnak. A MTA Néprajzi Kutatócsoportja 1967 derekán arra a megállapításra jutott, hogy a *Magyarság Néprajza* megjelenése óta eltelt csaknem négy évtizedes hazai és külföldi kutatás új eredményeit, módszerekben és tényekben is összegezni kell. Így került sor a munkálatok megkezdésére, melyben a kutatócsoport mellett 96 kutató, a néprajzi tanszékek, múzeumok kutatói vettek részt. Ez tette lehetővé, hogy az összefoglaló, ugyanakkor analitikus mű megszülessen és a maga enciklopedikus nyelvén is a teljes magyar néprajz bemutatására törekedjen, nem feledkezve meg a történeti, társadalmi összefüggésekről sem. Az előszóban azt is meg tudjuk, hogy a lexikális fogalmazás módszere, azaz a cikklistánál összeállítás a kutatókat pontos definiálásra, a történeti, társadalmi, kulturális összefüggések tömör, pontos ábrázolására készíti, minek következtében az erre vonatkozó munkálatok majdnem három évet vettek igénybe, a cikkek megírása négy évig tartott és egy évig a kötetek összehangolása, szerkesztése. Az így felduzzadt anyag már előre jelezte, hogy a két kötetre tervezett lexikon keretei szűknek bizonyulnak és így lett több mint kétszerese az új lexikon a *Magyarság Néprajza* négy kötetének.

A lexikon címszói a legismertebb és leginkább használt műszavak. A vastag betűvel szedett címszó után a dőlt betűs címszóváltozatok csak a legismertebb és legfontosabb egyéb elnevezéseket sorolják föl, a további változatok pedig a szövegbe illesztve találhatók meg. A társadalmi és szakszókincsbeli összefüggéseket az utaló címszavak rendszere kapcsolja össze. Néhol a szerző etimológiai magyarázattal is szolgál. A cikkeket a legfontosabb szakirodalom és a szerző neve zárja. A cikkek között vannak olyanok, melyek nagyobb egységet fognak össze, pl. az állattartás, földművelés, népköltészet, népmese stb. Ezek megfogalmazása enciklopedikus igényű és terjedelmű, számuk 35–40-re tehető.

Az első kötet előszava után a szerzők névsora következik, majd a szerkesztő rövid használati utasítást ad a lexikon kezeléséhez és a rövidítések jegyzékével találkozunk. A szerzők között Diószegi Vilmos, Dobos Ilona, Dömötör Tekla, Katona Imre, Kovács Ágnes, Kriza Ildikó, Küllös Imola, Manga János, Morvay Judit, Sárosi Bálint, Voigt Vilmos nevét olvashatjuk, hogy csak a számunkra legismertebbeket említsük. Ugyanakkor dicséret illeti Koroknay István képszerkesztő és Máté Károly műszaki szerkesztő munkáját, valamint a saakszerkesztőket, hogy a néprajzi szaklexikonok, enciklopédiák között is kiemelkedő teljesítményű, szemre is gyönyörködtető művet adtak az érdeklődők kezébe.

VAJDA ZSUZSA

ESSZÉBE OLTOTT ÖNÉLETRAJZ

RUFFY PÉTER: *Világaim*.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Ruffy Péter, a Magyar Nemzet hasábjairól ismert kitűnő újságíró könyve Illyés Gyula előszavával jelent meg. Illyés Gyula „köszönő baráti kéznyújtása” annak a tudósnak, a magyar nyelv búvárlójának, a magyar történelem és nemzetiségi sorskérdések kutatójának szól, aki szinte minden országos műveltségi mozgalomban részt vesz, aki tiszta szívvel s ráadásul tiszta tollal örökődik a magyar nyelv szépsége fölött.

A könyv valóban nem mindennapi teljesítmény. Alig gondolná az ember, hogy eredetileg újságba került írások — riportok, tárcák, útinaplók, köszöntők — ily hatalmas, megbonthatatlan egységet adnak. Persze, tudjuk, a rejtély nyitja az író gondolkodásában van. Aki a számára mindig megszabott szűk terepen ismeretterjesztést és saját kutatásának eredményeit ötvözi egybe. Szógalata, hasznájuk ezúttal a Balogh Edgár-i szót, *népszolgálat*: fölvilágosítani akar és meggyőzni. Bármerre jár, sohasem feledheti, egy kicsiny ország szülötte. Ha távoli földön kincseket keres, azért teszi, hogy az otthoniakat gyarapíthassa. Ruffy

Péter ahhoz a nagy nemzedékhez tartozik, aki úgy volt zsurnaliszta, hogy közben prózát és verset írt, nemzetiségi jogpolitikai tanulmányokat közölt. Mindannyinak fölroptatója a Brassói Hírlap. Képzelmük csak el annak a redakciónak a légkörét, ahol Kacsó Sándor tekintete vizsgálta a készülő írásokat, ahol Salamon Ernő, a költő gyakornokoskodott. Ruffy írói szemléletének tágassága alighanem innen eredt: a demokratikus, minden értékre figyelő és minden nemzetet, nemzetiséget megbecsülő légkörből. Ha onnan átmentett valamit — már életre szóló példát hozott magával.

A *Világaim* című kötet hatalmas, szinte végenincs folyam. Esszébe oltott önéletrajz, gondolatok és töprengések tárháza. A legszimpatikusabb benne az, hogy Ruffy alázattal közeledik írásainak tárgyához. Főlkészültsége, egy-egy tárgykörben szerzett tudása bőven megengedhetné, hogy az író nézőpontja változzék. De ő megmarad sajátos helyén, hűséggel viseli a posztot. Minden népréteget, szinte még az írástudatlanokat is várható olvasóközönség-

nek tudja. Rövid, tömör mondatokat ír; világos stílusa, szépirói vonalvezetése teszi, hogy a látszólag legszakmaibb — például a nyelvészet tárgyához tartozó — szövege is érthető, mi több, gyönyörűséggel olvasható. Hogy némelykor kissé érzelmes a hangja? Az vesse rá az első követ, aki a szakmát gyakorolván nem esett ebbe a hibába! De hiba-e, ha valaki meglepetésében, tüneményes kincsek fölfedezése közben megrendül? Mert a líra legbelső érzelmi tartományunk megszólaltatója, akár örömet, akár sirást takar. A líra nagyon sokszor a kimondhatatlan kimondása; a több mondatos leírás megrövidítése érzelmezéssel. Ruffy bátran vállalja stílussá való érzelmeit, teheti, hiszen az sohasem megy a gondolat rovására. Ahogyan világába bevezet, cikkeinek tárgyát, témasokaságát bemutatván, kitarja házának ajtaját, ablakait, elóttünk a megrendült ember. Hamar az is kiderül, hogy vereségei sohasem személyes vereségek. Keserves történelmi helyzetünk, sokasodó közgondjaink tették ilyenné.

„Mindig, vagy majdnem mindig vesztes nép fia vagyok... A legyőzöttek közel állnak hozzám a tulajdon népem történelme miatt is.” A tőlünk távol levő Tanzániában jutnak eszébe az idézett gondolatok. Történelmek, szokáserkölcsök, társadalmi rendek, nyelvközösségek méretnek meg útjain. Ismereteket gyűjt, hogy otthon kamatoztathassa. Nyelveket, nyelvjárásokat, kiháló törzseket idéz meg, kultúrjavakat emel törvényerőre, tesz láthatóvá. Humánuma gyűlöli az erőszakot: minden nyelvegetés és nyelvkitépés mintha őt gyalázná meg. „Megvert ember?” Inkább a tudatában biztos, aki mindenféle elnyomás, megszagattatás, nemzetiségi jogfosztás ellenzője. Ilyenkor szinte sístereg a hangja. „Minden más nép nemzeti nyelvét tisztellem. A nyelvi türelmetlenség nyelvét nem fogadom el, nem értem. Az uralkodni, győzni, égetni akarás nyelve az egyetlen, amelyet én is megvetek.” *Ars poeticának* sem csekély gondolatsor. És ilyent vagy hozzá hasonlót számtalant idézhetnék könyvéből.

Cikkgyűjteményének jól kivethető szerkezete van, úgy is mondhatnám, ciklusrendje. A *Nagyvilágból* indul el és könyvének zárófejezetében megörökített *A csend világához* ér-

kezik vissza. Ami a kettő között van, majdnem száz írás, forr, pezseg, sístereg; állít és kérdez, vallat és tudósít, csodálkozik és töpreng, ámul és — nem tudom, hogy vele kapcsolatban szabad-e használni e szót — elítél. Hazai dolgaink, a szomszéd népek magyar művelődéstörténete, kultúrhistoriája, anyanyelvápolása éppúgy témája, mint a *Szétszórt világ*, vagyis a diaszpóra élete, kötődése vagy nem kötődése az anyaországhoz. Portréi rajzol a nagy erdélyiekéről, Tamási Aronról, Szabédi Lászlóról, Dsida Jenőről, Gaál Gáborról, Kós Károlyról, Balogh Edgárról, Sütő Andrásról. És még az olyan kevésbé ismert egyéniségek is lenyűgözik, mint a *Spectator* néven publikáló és méltatlanul elfelejtett Krenner Miklós, vagy a világvándorként tudást gyűjtő, de azt otthon kamatoztató mézskői pap, író és polihisztor, Balázs Ferenc. Ez utóbbiakat épp azért választotta írásainak tárgyául, hogy fölrazza egy kicsit lelkiismeretünket. Értékmentésében nem csupán vonzalma, hanem tudása is segíti.

Ruffy Péter jó olvasó; bátran idéz, gazdag forrásanyagot közöl, szinte arra ösztönöz mindenkit, hogy járja végig az általa gondolatban megtett utat. „Hitünk, ha volt, tövig kiszáradt. / Emlékeink lemart csontvázak” — olvassa hangosan a nagyváradi költő, Horváth Imre sorait és megelevenednek előtte az ifjúság, közös ifjúságuk legszebb pillanatai. A sebzett, magányos költőt, néhai barátját megérti, bölcséleti költészetét is értékeli, de szeretetteljes portréjában ott van árnyalatokban az ellenkezés hangja, amely a lemondás, a kiúttalanság helyett a harcot vállalja. Ruffy írásai ezekben az apró mozzanatokban utolérhetetlenek; egyetlen mondatnál, közbeékkelt sorral, egy jól elhelyezett jelzővel egész világokat, emberi sorsokat jellemez. A csikzsögödi festő, Nagy Imre titka is ily egyszerű tényközléssel fejtetett föl. „A jó ég tudja, hogyan, de minden fénylett benne és körülötte. Erős napsugár volt.” S ez a nem kimondottan tudományos megállapítás összefoglaló jellegű, már tudott — az írásban fölillantott — értékeket gyűjt egyetlen pontba. Nem ismétli, hogy az erkölcsi tartás, a szülőföld- és munkaszeretet, a hűség jellemzi Nagy Imrét, hanem azt mondja: „erős napsugár volt”. Egy-

szerűen, tényközlően, mégis otthagya a pont utáni csöndben a nagyság jelét, a mindannyiunk által elképzeltető művészsorsot.

A *Világaim* írásai, így rendbe szervezve, művelődéstörténeti enciklopédiát adnak. Szó van bennük az építészetről, könyvnyomatásról, népművészetéről, írókról, festőkről, népművészekről éppúgy, mint a vértesszöllősi félmillió éves ősemberről vagy a mohácsi temetőről. Arany, Ady, Babits, Füst Milán, Karinthy neve található benne a szomszéd országokban élő vagy már rég porladó klasszikusokéval, Gombaszög, a hajdani Sarló-mozgalom bölcsőjének példája az Újvidéki Műhely, a most már más néven ismert Hungarológiai Intézet sokirányú tevékenységével.

Ruffy Péter magyar nyelvet kutató és védő tevékenységére, erre a sohasem eléggé becsülhető közmunkára, nem én hívom föl először a figyelmet. Nyelvészeti „nyomozásai”

más tárgyú írásainak hátszágában külön is súlyt kapnak. Barangolásai azért hitelesek, mert riportjainak, eszmélkedő cikkeinek, töprengéseinek aranyfedezete van: a szép magyar beszéd. Meg is becsüli a halhatatlan elődöket, kik a magyar nyelv gondját életprogramnak vállalták. Ha közelükbe, alkotóműhelyükbe merészkedik, akárha szentélybe lépne. Zsirai Miklós, Bárczi Géza, Szabó T. Attila nyelvértése és szerete, munkáiknak hatalmas súlya, a közírást művészi fokon végző író-publicistát arra ösztönözní, hogy munkáját tovább folytassa. A jugoszláviai magyar nyelvet és művelődést bemutató cikksorozata fölé a következő címet írta: *Szarvas Gábor szülőföldjén*. Irányt mutatván ezzel és mértéket, hogy tulajdonképpen miről is akar szólni. És ezért örül, hogy az emigráns magyarok fiai, unokái, nyelvgyakorlás és tanulás céljából hazajárnak. Akarva-akaratlanul Ruffy Péter is segíti eszmélkedésüket, mert nemcsak cikkgyűjteménynek, de tankönyvnek is jó a *Világaim*.

SZAKOLCZAY LAJOS

KÖZÜZMARÁS FOHÁSZ

TAMÁS MENYHÉRT: *Küszöbök*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Tamás Menyhért második kötete a személyes életet is messze meghatározó alapmotívumok élménvkörét fejlesztí tovább. A költő Hadikfalván született, Bukovina szívében, ahonnan a kitelepített székelység Bácskába is eljutott. Csontjaiban hozta magával a szülőföld konok igazságra vezérlő szándékát és a maradéktalan igazmondás kényszerét. Létét meghatározó szövetségre lép a fákkal. Először csak az eget tartó ágak gyöngesége fűrösztí meg éppen eszmélni kezdő értelmét, aztán az „erő, a dac és a csontokra fonódó fájdalom” döbbenete tartja foglyul. A fák görcsös gyökérzete, „derekuk konoksága,” a látvány és a tapasztalat egybefonódik a költőben a jövő tisztásaival és a legkeményebb székely valóság-múlt emlékeivel.

A jelen a múltból építkezík Tamás Menyhért költészetében. Döntő eseménye az idő; az idő folytonosságának a felismerése és annak a tudatosítása, hogy megállni és állandónak maradni a szüntelenül változóban csak az tud, aki vállalja a hűség egyszerre fölszabadító és gúzba kötő élményét. „Tízennyolc éve hagytam el a szülői ház küszöbét — vallja. — Vakolatai (bennem mindenütt, ahogy egyik versciklusomban írom) azóta is egyre sürűbben hullanak fölfelé. Vagyis: hú maradtam gyermekkorom húsvéti meszelésű falaihoz — mai támasztékaimhoz. Nélkülük (bár velük nehezebb) minden bizonnyal a városi tűzfalakhöz kormozódom.” A sorsát vállaló ember és a szenvedő fák „közös étosza” fénnyé érik Tamás Menyhért

költészetében. Mértéke: gazdag egyszerűséggel írni!

*Záratol kővárba
Órlött búval etetel
Napom váltod hollószínre
Éjjem csöndre havazod*

*Kilobbant szememből
Nem indul patak,*

(*Csángó siratóasszony*)

Nyelve, verslátása a székelv folk-lór gazdag kincsből, a népköltészet tiszta forrásaiból táplálkozik. Nem idegen tőle az archaizálás sem; ez különleges veretet, ízt és patinát ad sorainak:

*Veszteglő végeken
Tarsd nyitva a szívem
És engedd forgatnom
Jövendőm s régmultom
Egykoron példáit
Jelenem dárdáit
Minden Ellen ellen
Magosba emelnem*

(77. zsoltár)

Kötete és sajtóságosan szimbolikus költői világa arra figyelmeztet bennünket, hogy mindig vannak látható és láthatatlan küszöbök, „a létezés részben ingyen, részben birtokba vett, meghódított fokai”, amelyeket emberiségünk, hitünk és a magunk vállalása nélkül büntetlenül nem tudunk átlépni.

UTASI MARIA

PATÓ IMRE

A 45 ÉVES HÍD KÖSZÖNTÉSE

Tisztelt Elnökség! Elvtársnök és Elvtársak!

Az Üzenet irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat Kiadói és Szerkesztő Tanácsa nevében tisztelettel köszöntöm a megjelenésének 45. évfordulóját ünneplő Hidat: a folyóirat Szerkesztő Tanácsát és mindazokat, akik e nagy múltú folyóiratunk eredményeihez és sikereihez munkájukkal, tevékenységükkel hozzájárulnak.

Annak a testvéri folyóiratnak az ünnepléséhez csatlakozunk tiszta, örömteli szívvel, amelyet a harmincas évek derekán, pontosabban 1934 májusában, a haladás gondolatáért lelkesedő, érte emberfeletti áldozatokra kész ifjak csoportja itt, Szabadkán indított meg, hogy a felfelé ívelő ideológiai célkitűzések realizálásával hamarosan pártunk ideológiai támaszává, fegyverévé, orgánumává váljék.

Az illegális párt legális sajtószerveként a népfrempolitika magvát hintette: a népek és nemzetiségek békés összefogását, a demokratikus társadalom megteremtését, a dolgozók igazának érvényre jutását.

A Híd-mozgalmat táborát párttagok és pártön kívüliek, fiatalok és idősek alkották; mindazok, akik az itt élők közös gondjainak a megoldásán, a kétkezi munkások életfeltételeinek javításán, a szabadság és a testvériség eszméinek valóra váltásán fáradoznak.

A régi Híd határainkon túl is ismert volt: a haladó világ számon tartotta — mint ahogyan napjaink Hídja is határainkon túl is keresett, olvasott, számon tartott folyóirat.

Rangját, helyét a mindenkor az elkötelezettség bázisán alapuló programok, célkitűzések realizálásával biztosítja, a haladó hagyományok ápolásával és továbbvitelével, népeink és nemzetiségeink kulturális hagyományaival gazdagítva — a testvérlapokkal együttműködve — formálja, alakítja a jugoszláviai magyarok irodalmát, művelődési életét; ezzel járulva hozzá egész közösségünk egyre gazdagabb szellemi életéhez.

Az elmúlt csaknem fél évszázad nagyszerű küzdelmeit és ragvógó eredményeit idézve, további sok sikert kívánunk a Híd Szerkesztő Tanácsának az elkövetkező időszak feladatainak, célkitűzéseinek, a további baráti együttműködésnek a mindannyiunk javára történő realizálásához.

Elhangzott a Híd Szerkesztő Tanácsának a szabadkai Művelődési Otthon nagy tanácstermében 1979. október 29-én megtartott kibővített díszülésén.

MEGJELENT
AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 17. KÖTETE

URBÁN JÁNOS

Sziromfészek

(gyermeknovellák)

A *Sziromfészek* — Urbán János tizenötödik könyve — harminc gyermeknovellát tartalmaz. Az írások három idősíkot tárnak fel: az első a jövőt képviselő kisgyermekkor a maga világszemléletével, a szülők képviselte jelen és a nagyszülők képében jelenlevő múlt. Ezek az idősíkok hol egybemosódnak, hol rétegeződnek. Állandó jelenlétükben az egyik marxista társadalmi alaptörvény tárgyasul: a tagadás tagadása. A gyermek világismerete ugyanis a szülők, nagyszülők révén nem „tabula rasa” módjára valósul meg, hanem általuk a természetet és társadalmat a maga mozgásában, fejlődésében látja, illetve láttatják vele. A gyermek így nem a tiszta, izolált fogalmakkal, jelenségekkel találkozik, hanem azok társadalmi hasznosságával vagy károsságával, a jelenségek társadalmi hátterével, a félmúlt vagy a múlt hatásával a folyamatokra. Így helyet kaphatnak a maguk természetességében a fejlődés előremutató tényezői, de ugyanakkor a gyermeki látásmódnak megfelelő bíráló hangzik a visszahúzó jelenségekről, viselkedésformákról, társadalmi ellentmondásokról.

Külön értéke a kötetnek, hogy egyetlen benne szereplő elbeszélés, tárca, párbeszéd sem tendenciózus, s hogy humoruk természetesen fakad a helyzetekből, beszédfordulatokból. A szerkezetükben, stílusukban és nyelvezetükben egyedi írások annyi természetességgel, könnyedséggel íródtak, hogy az olvasónak az a benyomása, mintha maguk a szereplők mesélnék el a történeteket.

Ezt a közvetlenséget nyelvi fordulatokkal, stíluselmekkel éri el Urbán János. Eszközei a köznyelv fordulatjai, a népies szólások, hasonlatok. Ebben különböznek ezek a novellái azoktól az ugyancsak gyermekeknek szánt munkáitól, amelyeket hét évvel ezelőtt megjelent, *Aján-dék* című könyvébe gyűjtött össze.

A 112 oldalas, tetszetős külalakú könyv előfizetési ára 50, bolti ára pedig 65 dinár. Megrendelhető a Veljko Vlahović Munkásegyetemen (24000 Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15), vagy pedig a Forum szabadkai könyvesboltjában (Boris Kidrič u. 8.) vásárolható meg.

